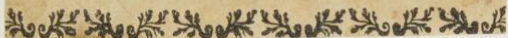

PETRUS IOSEPHUS

^c
MULLER

SACERDOS VETERIS MONTIS

ORD: CISTER:

L C

UNA

LOGICA, M

P

DEO O

FRAN

ZE

CONGREGATI

DIUM PRESBYT

MITARUM, A

PRIMA PH

PUBLIC

NOV

GODEFR

BA

Loc. ces, Mst

IN ORDINE

HEIDELBE

in Aula

Joannis Bap

LOGICA
CONTRACTA

QUAM

UNA CUM SELECTIS

EX

LOGICA, METAPHYSICA & ETHICA
POSITIONIBUS

DEO OPT. MAX. AUSPICE

PRAESIDE

FRANCISCO ANTONIO
ZIMMERMANN,

CONGREGATIONIS PALATINAE CLERICORUM DE MIS-
SIONE PRESBYTERO, PHILOSOPH. DOCTORE, LOGICES,
METAPHYS. AC ETHICES PROFESSORE PUBL. ORD.

PRO

PRIMA PHILOSOPHIAE LAUREA

PUBLICAE DEFENDENDAM SUSCEPIT

NOBILIS AC ERUDITUS

GODEFR. FERDIN. SCHIESS,

BACCHARACENSIS

LOGICES, METAPH. ETHIC. AC MATHES. AUDITOR,
IN ORDINE DEFENDENTIUM PRIMUS.

HEIDELBERGAE DIE AUGUST. 1782.

in Aula Academica horis consueta.

Typis Joannis Bapt. Wiefen, Univerfit. Typographi.

Phil.
425
24

NOMINA DEFENDENTIUM.

- I. GODEFRIDUS FERDINANDUS
SCHIESS, Baccharacensis.
 - II. STANISLAUS SCHMITT,
ex valle Speciosa.
 - III. JOANNES PETRUS GNUVA,
Heidelbergensis.
 - IV. ANTONIUS PHILIPPUS BOBIN,
Mariævallis. s. c. c.
-

P R O L U S I O N E S.

- I. *Quis litterarum humaniorum cum Philo-
sophia nexus?*
 - II. *An illæ tradi cum fructu valeant a Doctore
hujus ignaro.*
-

1402.767 01

SERENISSIMO

AC

POTENTISSIMO

S. R. I.

PRINCIPIS

AC

DOMINO, DOMINO

CAROLO II,

COMITI PALATINO AD RHENUM, BAVARIAE, JULIAE,
CLIVIAE ET MONTIUM DUCI, PRINCIPI MOERSIAE,
COMITI VELDENTIAE, SPONHEMII, MARCHIAE,
RAVENSBERGAE ET RAPPOLTSTEINII, DYNASTAE
IN RAVENSTEIN ET HOHENACK &c. &c.

CELSISSIMORUM AC ILLUSTRISSIMORUM ORDINUM
EQUESTRIUM, PALATINI DE SANCTO HUBERTO

EQUITI,

BAVARICORUM DE SANCTO GEORGIO

MAGNO PRIORI,

ET DE SANCTO MICHAELE

MAGNO MAGISTRO,

SERENISSIMI AC POTENTISSIMI PRINCIPIS ELECTORIS
PALATINI SUPREMO MILITIAE PEDESTRI LOCUMTE-
NENTI, LEGIONUM PALATINAE, & S. R. I. CIRCULI
AD RHENUM SUPERIOREM, PEDESTRIUM CHILLARCHO
ET PROPRIETARIO, ELECTORALIS, QUAE EST LUTRAE,
SOCIETATIS PHYSICO-OECONOMICAE PRAESIDI,
LEONIS PALATINI EQUITI &c. &c.

DOMINO,

DOMINO MEO LONGE CLEMENTISSIMO.

REVERENDISSIMO
POTENTISSIMO
FRANCISCI
DOMINO, DOMINO
CAROLO
AVARICO...
ET DE SANCTO MICHAELI
MAGNO MAGISTRO
DOMINI

POTEN
DOMI
100
N
n
re
nucle rei p
berant, d
phearu, f
fi de ea Phi
tam in an
ribus ad p
cessarius in
Er ha
pa & vere
SERENISS

SERENISSIME,

AC

POTENTISSIME PRINCEPS,

DOMINE, DOMINE

LONGE CLEMENTISSIME!

Non prius desinet humanum genus in malis versari, quam quum homines recte vereque philosophantes gubernacula rei publicæ adepti fuerint; aut qui gubernant, divina quadam forte vere philosophentur, Platonis effatum est; idque verum; si de ea Philosophiæ parte accipiatur, quæ non tam in aucupandis subtilitatibus, quam veritatibus ad publicam salutem promovendam necessariis in usum deducendis occupatur.

Et hæc quidem Philosophiæ pars præcipua & vere Principalis quam Illustrem in TE
SERENISSIME PRINCEPS AC DOMINE

Defensorem, Promotorem, Cultorem, ac Me-
cænarem invenerit, totus jam literatus orbis
agnoscit & miratur. *Defensorem* quidem;
quum Academiæ Physico-Oeconomicae, in Pa-
latinatus bonum feliciter efflorescentis, Præfi-
dium suscipere non es dedignatus: *Promoto-*
rem; quum ad præjudicia hominibus plebejis
eripienda, experimenta rei tum agrariae; tum
pecuariae emendationi necessaria, jam olim
Rohrbaci in confiniis nostris prudentissime in-
stitui cepta, in omnem nunc ditionem TUAM,
eadem in Monte CAROLINO, Tusculano
vere philosophico, felicissime amplificando,
liberalissime propagas, & sic exemplo Illustris-
simo

fimo subditam tibi gentem inveteratum, contra nova quaelibet, utut fructifera, recalcitrandi Caccœthes Pater amantissimus dedoces, sic sine sumptibus sapere doces, & ad practice philosophandum ut placidissime invitas, sic suavi violentia permoves, Dædalus ingeniosior non statuas, aut corpora, sed homines, hominibus mentes, mentes Philosophicas efformans: *Cultorem*; quum omne, quod a gravissimis gubernandi negotiis superest, tempus, ipsam adeo auro-ram antevertendo, innocentibus totius naturae deliciis hauriendis impendis. Cui autem sola natura placet, hic enim vero solus veri Philosophi nomen jure optimo promeretur. Et

Principem Philosophorum nunquid non prædicemus eum, qui ita ad nutum quemlibet ancillari naturam cogit, ut vix non omnibus, arte ipsam superasse, sagacissimis tantum eam saltim sibi vectigalem omnino habere videatur? Hic, si fandi copia foret, & sapientia TUA tuorum non duntaxat utilitati, sed exterorum etiam ostentui laboraret, campus mihi pateret amplissimus, in quem verbis excurrendo prolixius ut recreare suavissime alios, sic cogitando intimis tenerrime gaudiis perfundi ego valerem. Ast primum Philosophica mista Principali gravitati modestia prohibet; alterum humanissima cumulatim largita jam fuit Clemen-

tia

ciâ, Clemen
literarum
teris TUIS
câni ponere
subire, fieri
runque mo
sine indulg
mentario P
prima Philo
pateris, P
innumeris
Hæc ip
tibi erit per

cia, Clementia eadem, qua Elementario mihi
literarum humaniorum Candidato, earum in
terris TUIS, ipsaque adeo urbe Principe tiro-
cinia ponere, Principalem TUUM adspectum
subire, suavissimo frui adloquio, & vitæ mo-
rumque monita haurire saluberrima, amabilis-
sime indulgebas: Clementia, qua nunc ab Ele-
mentario Philosopho Princeps Philanthropus
prima Philosophiæ statina offerri, gratiosissime
pateris, Philosophorum *Mecænas* hoc uno ex
innumeris aliis argumento gloriosissimus.

Hæc ipsa vero Clementia stimulus etiam
mihi erit perennis, venerandi in dies singulos
sub-

submissius virtutem TUAM vere Philosophi-
cam, exequendi exactius, quæ coram accipe-
re licuit, pietatis & diligentiaë incramenta,
demerendi studiosius gratiam hanc mihi sane
Amplissimam

PRINCIPALIS
SERENITATIS TUAE

SERVORUM INFIMO
GODEFRIDO FERDINANDO ALEXANDRO
SCHIESS.

CAPUT I.
Notiones prævia.

§. 1.

Philosophia ex potestate vocis *sapientia amorem* significat. Primus omnium Philosophum se dixit Pythagoras, quum Leonti Phliasiorem Regi, qua potissimum arte consideret, quærenti, responderet: *se artem quidem scire nullam, sed esse Philosophum.* Antiquiores *Sophi* adpellari maluerant, i. e. sapientes; ast superbum hocce nomen forte respuit demissior Pythagoræ animus, aut altior commune nihil habere voluit cum genere hominum, ista jam ætate, bonis omnibus despecto.

§. 2. Ast quam vagum ab initio fuit sapientiæ nomen, & quam varia illius acceptio; tot pariter formas induere Philosophia debuit, modo pro vastissimo scientiarum omnium adparatu, modo pro determinata quapiam una, aut pluribus scientiis usurpata. Nec nostra etiam ætate eruditis idem Philosophiæ conceptus

A

est;

est; quin sunt adeo, quibus definiri eam, aut supervacaneum, aut omnino non posse viderur.

Consule Brucker Hist. Phil. in præfat. Michael Hiffmanni Briefe über Gegenstände der Philosophie I. bis 6. Brief, & passim Philosophorum libros ac compendia.

§. 3. *Scientiam veri, pulbrique ac boni, aut oppositi, in naturalibus rebus, experientia & meditatione, cognoscendi, inveniendi & communicandi Philosophiam dico.* (a) Sic enim satis a reliquis scientiis ac artibus distinguitur, objectaque habet sibi propria *hominem*, aut *res huic* externas. In Partes igitur duas generalissime dividitur. (b) Pars illa, quæ de homine tractat, vel versatur circa Corpus specialius, & præter vires naturaliter ipsi competentes, etiam læsis illis restituendis studet, ac *medica scientia* audit; vel in animi humani naturam inquirat, & *Psychologia* dicitur. Psychologiæ istius pars una intellectum respicit, atque hunc ad verum dirigit; hæc *Logica* dicitur: pars altera voluntatis naturam ac regimen explicat, & *Philosophia practica* adpellatur: utrique adfinis est, *Aesthetica* seu scientia, facultatem sensitivam in cognoscendo, adplicandoque pulchro dirigens: (c) Pars illa, quæ de externis homini agit, aut considerat ea, quæ in sensus incurrunt, & *Physices* nomine venit; aut contemplatur ea duntaxat, quæ solo intellectu concipiuntur, adeoque *intimas*

rerum

rerum essentias, elementa simplicissima, spirituum naturam, Deum, illasque naturæ leges, quæ mundo visibili atque invisibili communes sunt, & hæc vocabulo scholis solenni *Metaphysica* nominatur; in utraque hac parte vel solas rerum causas scrutaris; vel earum pariter quantitates pernosse cupis: ad ultimum fida directrix erit *Mathematica*.

a) Qui Philosophiam definiunt scientiam rationis sufficientis eorum, quæ sunt, vel fiunt, aut esse, fierique possunt, nisi definitionem suam ad capita supra recensita, modumque restringant, *Pansophiam*, non Philosophiam definiverunt. Conf. Hissmann. l. c. Qui eam veri, bonique naturalis cognitionem dicunt, Philosophiam practicam theoretice nimis definire, & Aestheticam Philosophiæ non adnumerare videntur.

Hanc Philosophiæ divisionem minime novam esse, ex Cl. Cl. *Federo*, *Ræféro*, *Basjedovio* abunde patet, quin jam diu *Stattleri* vota fuere, ut in formam ejusmodi redigeretur.

c) Quid Aesthetica ad reliquam Philosophiam conferat, quomodoque illi jungenda sit, omnium solidissime ostendit *Henricus Homeus in seinen Grundsätzen der Kritik*.

§. 4. Quum ergo Logica pars sit Psychologiæ, ipsa vero Psychologia sub Anthropologia contineatur: sequitur primam tractari legitime non posse sine prænotionibus Anthropologicis.

Coroll. Ex hisce patet, quid sentiendum sit de crisi-
bus in eruditorum Ephemeridibus haud raro occurrentibus, quae
modum Logicorum carpunt, has ipsas notiones Logicæ
tractationi præmittentium. *vid. Lessius newestæ philoso-
phische Litteratur.*

§. 5. Homo physice spectatus est compositum ex
corpore & anima. Quodsi enim corpus sit compo-
situm materiale, seu constans partibus, quoad modi-
ficationes suas reales inter se connexis, quæ singulæ jam
materiales, seu localiter extensæ sunt, & elementis
constant, vi attractiva & repulsiva præditis; experien-
tia quotidiana nos de hac compositi humani parte, *cor-
pore* videlicet, reddit quam certissimos.

Coroll. Corpus igitur humanum gaudet omnibus adtri-
butis corporibus aliis communibus: quare

a) Localiter extensum est, seu partes habet extra se
invicem postas, sibi tamen coexistentes.

b) Divisibile est, seu in partes ex quibus componi-
tur, resolvi potest.

c) Viribus gaudet tum activis, tum passivis, seu fa-
cultate, mutationes in aliis entibus aut efficiendi, aut ab
aliis in se factas recipiendi.

d) Omnis illius actio consistit in motione, sine qua
nulla accideret in ente extenso mutatio. Vis igitur activa
& vis motrix eadem est omnino vis in corporibus, quæ
pro vario se exerendi modo varias denominationes acci-
pit: quatenus corpora alia a loco, in quo est, aut ad
quem

quem tendit, repellere valet, *vis repulsiva*: quatenus illa ad accessum mutuum determinare potest, *vis attractiva*: quatenus in motu constitutum agit in corpora quiescentia, aut tardius mota, *vis motrix simpliciter*: quatenus quiescens aut tardius motum reagit adversus alia corpora in se incurrentia, *vis inertia* audit.

e) Denique grave impetrabile &c. est. *Vid. Unzersersie Gründe einer Physiologie in der Einleitung.*

§. 6. Inter varias corporum divisiones illa tantum hic loci consideranda venit, qua in *mechanica* (Maschinenmäßige) & *organica* (Organische oder mit Werkzeugen versehene) dispescuntur; Quæ vi compositionis suæ naturalis ad peculiare actiones producendas apta sunt; *organica*: quæ vero vi compositionis tantum artificialis ad certos effectus producendos habilia, *mechanica* dicuntur.

* De Corporibus mechanicis specialis in Physica tractatio est: organica tantum in præsentia materia respiciuntur, plantis duntaxat & animalibus propria.

§. 7. Corpora capacia ponendi actiones, quæ non juxta Physicas motuum leges corporibus aliis communes explicari possunt, sed a principio quodam interno repeti debent, *corpora animata* (beseelte oder thierische Körper) vocamus. Quodsi principium ejusmodi actionum corporis internum facultate distincte cognoscendi, seu cogitandi gaudeat; spiritus adpellatur. Quum igitur homo, teste experientia facultate gaudeat

cogitandi, anima, eaque spirituali seu mente præditus est.

CAPUT II.

De idearum origine & diversitate.

§. 8.

Cogitationes hominis omnes vel sunt simplices rerum perceptiones, vel adensus duarum ejusmodi rerum antea simpliciter cogitarum, & comparatarum identitati aut distinctioni, immediate, vel mediate præstitus. Otenso igitur, quomodo mens nostra legitime acquirere possit ideas, judicia, & ratiocinia, seu acquisita dijudicare, & communicare aliis; Logica est absoluta (§. 3.)

Scholion. 1. Cartesius, totam naturam & essentiam mentis in eo tantum consistere voluit, ut actu cogitet, & sine cogitatione non esse rationem, cur mens nostra existeret. *Vid. ejus Dissert. de Methodo. Celeberrimus vero Lockius solidissime confutavit hanc opinionem 2. B. I. S. des Versuches vom menschlichen Verstande. Quum enim ipse Cartesius Princip. Phil. P. I. §. 9.* Cogitationis nomine intelligat illa omnia, quæ nobis consciis in nobis fiunt, quatenus eorum in nobis Conscientia est: nemoque meminisse queat, mentem suam ab ipso existendi exordio continuo cogitasse; mirum est, qui Cartesiani illud compererint. Et cui usus essent cogitationes ejusmodi, quarum in posterum nulla reminiscencia foret?

Scholion. 2. Pronum ex hac sententia fuit, ut mens nostra, antequam sensibus acquirere possit, materiem cogitandi

tandī in se ipsa haberet, admittendas esse ideas quasdam innatas, seu imagines rerum menti nostrā continuo praesentes, illique ab Auctore naturæ impressas. Concesserunt in hanc sententiam mitiori aut rigidiori propositam modo *Plato, Leiontius, Malebranchius, Spinoza, Theosophi fanatici, &c.* vid. *Dalham dissert. de multiplici rat. cogitandi.* De Cartesio, eusque adfectis res est dubia. Jam enim admittere videtur imagines ejusmodi rerum menti ab ipso ortu inditas, jam per ideas innatas nil aliud intelligere, nisi facultatem representandi nobis esse congenitam, non vero ipsas ideas. Vid. *Clauberg P. 2. op. phil. exercit. 5. le Grand instit. phil. P. 2. C. 2. Van Til. Theol. nat. C. 3. Storchenau. Psych. P. 1. S. 3. C. 3. §. 214. Renat. des Cartes dissert. de Methodo Art. 4.* ibi aperte favet ideis innatis, in notis tamen ad programma quoddam anno 1647. in Belgio editum, & quidem ad propositiones 12. *Mens non indiget ideis, vel notionibus, vel axiomatis innatis: sed sola ejus facultas cogitandi ipsi, ad actiones suas peragendas sufficit.* § 13. *Atque ideo omnes communes notiones, menti insculptæ, ex rerum observationibus, vel traditione originem ducunt ac 14. Immo ipsa idea Dei menti insita, est, vel ex divina revelatione vel traditione, vel rerum observatione.* Ita mitigat sententiam suam, ut vix non in oppositam abeat. vid. *Epistolarum Cartesian. P. I. ep. 99.*

§. 9. Idea (eine Vorstellung) sensu lato accepta a Philosophis dicitur, *rei cujusdam representatio in mente facta.* Si objectum illius, circa quod versatur, consideraveris, vel res sunt *sensibiles, vel insensibiles.* Ostenso igitur, quomodo mens nostra ideas objectorum insensibilium, & sensibilium acquirere possit; palam erit, ideas innatas inaniter statui.

Scholion. Quemadmodum imago ab intuitu in illam differt; sic etiam differre ideam a perceptione (*Genahrnehmung*) existimo.

§. 10. Quum mutationes, quæ nobis quoque modo accidunt, percipimus; *sentimus*. Sensio itaque est, mutationis præsentis perceptio. Mutationum aliæ in nobis a rebus externis adveniunt; & *externæ*: aliæ ab ipsa interna vi quadam animæ, aut corporis in nobis contingunt; & *internæ*: aliæ denique mentis ipsius affectionum perceptiones sunt; & *intimæ* vocantur. Sic perceptio soni *externa*; famis *interna*; gaudii *intimæ* est. Facultas igitur sentiendi secundum hanc divisionem triplex in homine statui debet, *externa* videlicet, *interna*, & *intima*.

§. 11. Corporis humani partes ab objectis externis impulsæ, & eorum sensum efficientes, *instrumenta sentiendi, aut organa sensoria dicuntur*. Pro varietate modorum, quibus res externæ corpus adficere, & vis animi sentiens versari in rebus cordoreis sentiendis potest, quinque ejusmodi organa statuuntur, videlicet *Visus, Auditus, Gustus, Olfactus & Tactus*.

Scholion. I. Sunt quidem, qui plura velint esse organa sensoria; ast illos refutat *Boeckius in dissert. de sens. hom. extern. perfecti. §. 9*; quia frustra quærentur organa illis apte respondentia, & quia omnia, pro quibus speciale organon voluerint, ad sensum tactus referri debent.

Scho-

Scholion.
cerebelli.
pus distill.
fol. C. 11.
leg.
trialis, quæ
tr. distill.
tr. aqua
propriet.
tr. in crura
ac. ment.
El.
gum.
st.
ditur.
du. vna.
has cogita
ere. p. n.
convenit.
Et quædam
sentire.
aliqua obli
nerum quæ
Scholion.
ope nervor
certissim.
fectio, ut
tollitur.
inferius se
reperire et
Dieric. in
i. 4. indit.
liber Phy
Scholion.
sensatio huc

Scholion. 2. Minores fasciculi medullæ ex cerebro & cerebello per diversa foramina cranio exeuntes, & per corpus diffusi, nervi adpellantur. *Hallerus eos Prim. lin. Physiol. C. 12. §. 370.* sic describit; *Nervi fasciculi sunt medullosi, in origine mollissimi, facti fibrarum funiculis distinctis, rectis, parallelis. Ii funiculi post aliquem progressum, pia matre obducti, rubella, firmula in magis constantem fasciam ununtur, atque divisi, vicinique ad suum in dura matre foramen properant, per ejus canales; & intervalla decurrunt, donec foramen in cranio reperiant, & per infundibulum duræ membranæ exeant. Elapsus ex cranio nervus plerumque dura matre cingitur, & robustus fit & solidus. Sic in optico quinto, aliisque fit, nam in aliis nulla dura membrana satis certo nervo circumdatur, ut in auditorio molli, olfactorio, nervo intercostali. Nudus nunc, interque musculos minus defensus nervus, funiculos suos constituentes habet, quibus sua medulla est, suaque involvens pia mater. Hujusmodi minimi funiculi in alios majores conveniunt, quos multa cellulosa tela unit, per quam arteriolarum & venulæ plurimæ decurrunt, & nonnunquam adeps ipse effunditur. Universale vero involucrum funiculis omnibus dura aliqua cellulosa tela præstat, quæ contineat omnes, & in unum nervum uniat.*

Scholion. 3. Omnem sensationem in corpore humano ope nervorum effici, experimentis anatomicis evictum est certissimis. Nervo enim quodam sensorio vitiatò, læso, extincto, aut quovis alio modo sublato, vitiatum, minuitur, tollitur, omnino sensio: quodam illorum intercepto cessat inferius sensio. Plura experimenta in hanc rem facientia reperire est in *Histoire de l' Acad. de l' ann. 1741. apud Boerhav. instit. med. t. 2. §. 4. Haller in notis ad Boerhav. t. 4. instit. med. prælim. n. 568. Prim. lin. Physiol. a §. 378. Unzer Physiologie. Hissmann. l. c. & Physiologos passim.*

Scholion. 4. Quomodo autem nervorum ope quævis sensatio fiat; controversiæ plenum est. Objecta externa

in debita distantia uni aut pluribus sensibus congruis, iisque sanis adplicata, impressionem in illos facere, hancque impressionem ope nervorum ad cerebrum usque, ceu animæ, quam interim supponere liceat, sedem propagari, inter omnes convenit; aut an propagatio ista ope membranæ nervæ, aut motus vibratorii aut fluidi cujusdam nervei fiat, disceptatur. Prima sententia fuit *Cel. Leibnitii Mariotte & le Cat.* aut membrana nervea desinit in extremitatibus nervorum, non igitur propagatio per eam fieri potest. Alteram defensam vide apud *Hissmannum* l. c. Verum Phænomena nervorum vulneratorum, origo mollis & medullaris in aliquibus nervis continua, revinctio quorundam ad duras partes huic tremori quam maxime ob stare videntur. *vid. Haller* l. c. §. 387. & sequentibus. Ultima igitur de fluido nerveo sententia huic propagationi explicandæ ad commodatior videtur. Fluidum enim quodvis celerissimæ propagationi aptissimum esse ex ipsa figura particularum primigeniarum globosa conficitur, & admodum probabile fit per globulos una serie plurimos ex filamentis suspensos, quorum si primus adducitur, & versus vicinum impellitur, citissime determinationem ad motum communicat, quod ex ultimo mox a ceteris resiliente ad oculum patet. De qualitate hujus materiæ, uti & vasis secretoriis. Vide *dissert. de mat. nerv. secretionem a Jano* 1776. *Erlangæ defensam.*

§. 12. Inter sensus primus omnium tactus venit. Organon istius papillis, fibrisque nerveis per totum corpus diffusis constituitur. Tactio videlicet fit; quum res tractabiles ad molles corporis nostri partes quas-cunque admotæ, adpulsu suo & frictione fibras illas, papillasque adficiunt. Ex diversis corporum contrectando-

etandorum modis diversæ pariter idea in nobis eveniunt. Sic quum corpus quoddam digitis aut alia corporis parte premimus, & insuperabilem illius ulterius comprimendi resistantiam sentimus; ideam *soliditatis* & *fluiditatis*: quum manus aut alias corporis partes per corporum superficies traducimus, *asperitatis lenitatis frigoris* &c. ideas adquirimus. Paucis optime hic sensus servit ad extimas corporum superficies explorandas.

Scholion. A singulari & speciali corporis nostri statu ac conditione illo ipso, quo tactus experimentum capimus, tempore, aut ex tactu immediate præcedenti non raro subsequæ conditio dependet. Sic ex calidiore cubiculo temperatum ingressi, frigidum illud putamus: contra calidum; si ex frigidiori loco illuc fuerimus delati.

§. 13. Gustus organon præcipuum est lingua ejusque membrana pulposa, quæ magna papillarum copia instructa est. Gustatio fit; quum papillulæ istæ irritantur particulis corporum oleosis aut salis. Omnem autem gustationem inde oriri, ut ut varia sit, patet ex solutione corporum in corpuscula primigenia, quæ modo globosa, modo acuminata, modo hac, modo alia figura adparent. Globosa leniter, acuminata acriter se se insnuant in papillulas istas. Saporum diversitas quadruplici potissimum modo internoscitur, scilicet *acredine seu salitate aciditate dulcedine & amaritudine.*

§. 14. Odoratus instrumentum primum nascitur est; idque vel maxime in membranulis ac cuticulis, sinus & recessus illius interne vestientibus. Obtinetur autem odor a motu per particulas e corporibus odoriferis egressas in dictis membranulis & cuticulis excitato. Proprias odoris denominationi voces linguæ usitatae nesciunt, hinc illi discernendo vocabula vel ab ipsis corporibus vel a saporibus mutuamur. Subsidium sibi mutuam præstant hic & prior sensus, arcte propterea inter se adfines.

* Pharmacopolis, ænopolis coquis & ejusmodi hominibus rerum sapidarum & odoriferarum mercatoribus potissimum prodest utriusque hujus sensus perfectio.

§. 15. Auris auditui infervit. Aer scilicet a corpore sonoro impulsus, & tremefactus, tremorem hunc particulis vicinioribus communicat: istæ rursus aliis; usquedum commotus fuerit ille, qui in meatu acustico auris continetur, & versus nervosum illius tympanum impactus auditionem excitet. Ex comparatione sonorum existit sonus, cujus varietas a copia & celeritate particularum tremantium, intraque aurem se se communicantium dependet. Ex proportione & relatione plurium tonorum simul perceptorum, idæ generales de *harmonia* & *disharmonia* oriuntur. Diversas sonus
etiam

etiam denominationes habet a rebus a quibus proficitur. Sic dicimus *tonus argenteus tibiae* &c. fingulare prorsus huic sensui est, quod stupefactis etiam auribus non tamen omnino intereat.

§. 16. Per oculos videmus; quum scilicet radii ab objectis spectabilibus egressi, perque tunicas humorumque vitreum & crystallinum varie fracti, tandem in retina coeunt, ibidemque rerum objectarum imagines depingunt; quas dein ad se delatas intuitu suo anima percipit. Hujus sensus ope ideæ lucis, colorum & variorum objectorum formarum adquiruntur.

Scholion. Ratione hujus sensus adverti sequentia possunt

a) Omnia, quæ oculus percipit nil aliud sunt, nisi vibrationes particularum lucidarum.

b) A diversa celeritate, qua particula ista lucida adversus oculum vibrantur, colorum quoque diversitas dependet. Quo celerior fuerit vibratio earundem, eo vivacior erit color.

c) Imaginis cujusdam de aliquo objecto magnitudo a magnitudine anguli dependet, quem radii ab extremis Corporis partibus in oculum illapsi, efformant; hinc quo quid remotius, eo etiam minus videtur.

d) Quum radii omnes in oculo franguntur; a situ rotunditate & diametro humorum repetenda est diversitas oculorum modo ad distantiam longiorem, breviorum modo pervidentium.

Corollarium. Ex hactenus dictis fuit (a) omnes ideas rerum sensibilium ope sensuum adquiri, seu omnem sensationem

nem fieri ope nervorum. (b) Ut sensio autem ejusmodi existat requiri.

1. Ut objectum externum agat in organon sensorium proportionatum.

2. Ut actio illa seu impressio in organo sensorio proportionato ab objectis externis facta, ad cerebrum, illiusque sensorium commune propagetur.

3. Ut mens nostra ad impressionem, sic factam, adtentra, seu illius sibi conscia fiat.

Nulla ergo cognitio rerum sensibilium sine organis proportionatis, & omnis illorum ope acquiritur: non igitur necessum est, ad imagines ab ortu impressas refugere, ut originem idearum sensualium explicemus. Optime veritas adfertorum hactenus in infantibus, varias successive ideas obtinentibus, ostendi potest. *Legi in hunc finem præter Lockium in hac materia facile principem a Candidatis possunt Searchii Licht der Natur, Steinbartii Vernunftlehre, Storchenau, Zallinger, Burckhauser &c.*

§. 17. Subinde fit, ut impressiones ab objectis externis in organa sensoria factæ, objectis etiam remotis perdurent aliquantulum: sic intento aspectu in solem aliquamdiu, etiam abductis ab illo oculis, quædam imaguncula illius obversatur. Perceptiones ejusmodi mutationum præteritarum, quatenus cum rei præsentisensione proxime conherent, a Philosophis vel contemplationes (Beschauungen) vel sensationes sublequentes (Nachempfindungen) adpellantur: has itidem ideas a sensibus dependere, ex ipsa definitione patet.

§. 18.

§. 18. Sæpius etiam repræsentamus nobis res, quæ in his adjunctis, in quibus positi sumus, nostros sensus non adficiunt; sed vel ope sensuum olim *mediate* vel *immediate* perceptæ fuerunt. Ejusmodi res vocantur *phantasmata*, ideæ illarum, *phantastica*, facultas, ejusmodi ideas ope sensuum immediate olim vel mediate habitas reproducendi, *phantasia* seu *vis imaginandi*, ipse actus, quo ejusmodi ideas olim habitas reproducimus *imaginatio* dicitur. Ex hac definitione perspicuum pariter fit, ideas omnes phantasticas sine sensuum ope adquiri non posse.

Scholion. 1. Non tantum ideas sensuales olim habitas, sed ipsas etiam conscientias a nobis reproduci posse, experientia certum est. Posterioris generis Phantasmata Philosophi *pura* seu *intellectualia*: prioris, *impura* seu *sensilia* adpellant. Vide *Canzii dissert. de facult. imaginandi usu & abusu. Stattleri op. amplior. Psychol. C. 2. a. 3. §. 87.*

Scholion. 2. Lex Phantasia triplex est potissimum, scilicet: 1. *similitudo*, 2. *simultaneitas temporis*, & 3. *successio continua*, ita quidem; ut, si habeamus ideam olim conceptis similem, aut simul cum eis conceptam, aut immediate olim conceptas præcedentem, omnes illæ ideæ, hac unica rursus percepta, tanquam sui quadam excitatrice menti una præsentem rursus sistantur. Non autem hic adfentire possum Philosophis iis, qui reproductionem idearum olim habitaram soli adscribunt ideæ materiali, seu simili in cerebro, qualis olim fuit, motioni, sicut cum illis sentit *Wenceslaus Meisler in Logica in compendium redacta 1781. Vienna edita.* Rationes in contrarium mihi prævalere

lere videntur, quæ vide apud *Joann. Clericum Pneumat. S. I. c. 4. §§. 13. &c. & apud Stattlerum l. c.*

§. 19. *Nota* (ein Merkmal) rei est id, unde res aliqua cognosci potest. *Adventio* est intuitus mentis nostræ in ipsas rei notas. Intuitus iste vel in omnes rei notas simul considerandas, vel in eas singillatim perlustrandas dirigitur: in primo casu adventio nomen retinet: in altero *reflexio* vocatur: brevissime igitur definiri potest, quod sit *adventio ab una rei nota ad alias translata*. (a) Si notas rei tot cognoverimus, quot sufficiunt, ad eam agnoscendam & ab aliis discernendam, *claram illius ideam* (eine klare Vorstellung) habere dicimur: in casu opposito *obscuram* (eine dunkle Vorstellung) in clara ejusmodi idea vel intuemur notas istas cumulatim, & *confusa* (eine undeutliche) vel singillatim eas intuemur, & *distincta idea* (eine deutliche Vorstellung) a nobis habetur. Si in idea omnes præcise notas, quæ ad illam omni tempore agnoscendam, & ab aliis discernendam sufficiunt, singillatim intuemur; ejusmodi idea est *complete distincta* (eine vollständig deutliche) si pauciores; *incomplete distincta* (unvollständig deutliche) si plures; *abundans* (eine mehr, als vollständig deutliche) si quis notas objecti singillatim cognitas resolvere in simplicissimas intuerique valeat; illius idea *adequata* (eine entshöpfende) secus; *inadequata*

quata (eine nicht entschöpfende Vorstellung) passim a Philosophis adpellatur.

Coroll. Omnes has idearum species sola adtentione & reflexione adquiri posse, ex ipsis definitionibus patet. Num vero anxia hæc idearum divisio multum utilitatis adferat tyronibus, forte non immerito dubitatur.

a) Cupidus aurum ab aurichalco dignoscere, primo auri colorem intuetur, tandem gravitatem probat, & denique ejus flexibilitatem ac ductilitatem examinat; & ista omnia peragendo reflectit.

§. 20. Notæ rei aliae sunt *constantes*, aliae *variables* (beständige, wechselnde Merkmale) notæ constantes vel sunt tales, ut primæ in re occurrant, & ceteræ ex illis cognoscantur; & *essentiales* (wesentliche) vel tales, quæ immediate ex primis profluant; & *adtributa* (Eigenschaften) nominantur. Notæ variables vel *internæ* sunt ipsi rei, cui tamen etiam non inesse possunt, & *modi* (zufällige Beschaffenheiten) *relationes* (Verhältnisse) dicuntur notæ variables rei externæ.

Scholion. Illud ex quo res quæpiam cognosci potest, etiam ratio alicujus rei vel entis (der Grund eines Dinges) dicitur. Quum ergo notæ entis *essentiales* ratio sint omnium aliarum notarum in illo, istis cognitis omnes aliae cognosci possunt. Idea igitur distincta omnes præcise notas *essentiales* exhibens singillatim, *complete distincta*; ultra *essentiales* vero & alias *representans*, *abundans* erit.

§. 21. Determinatio (Bestimmung) est plurium notarum adjectio; hæc evadit omnimoda; si tot notæ

B

rei

rei adjiciantur, quot requiruntur, ut res sit hæc, & non alia. Res igitur omnimode determinata, est res omnibus suis notis, quibus constituitur talis, prædita. Determinationis exempla pulcherrima præbent operationes chemicæ & pharmaceuticæ: Si chemicis massa quædam composita conficienda fit, tum materies simpliciores tandem miscent, & adgerunt; donec massam petitam obtineant: sunt vero materiæ simpliciores relate ad massam magis compositam instar notarum; igitur massam petitam obtinere quaerunt plurium notarum adjunctione, seu determinatione: ipsa vero massa inventa omnimode determinatum audit. Res omnibus suis notis determinata, etiam *individuum* (ein einzelnes Ding) nuncupatur.

Scholion. Idea individui etiam *singularis* vocatur. Omnes vero ideæ rerum existentium sunt ideæ rerum omnibus suis notis determinatarum; quia ex §. sup. per eas constituuntur: Omnes ideæ rerum omnibus suis notis determinatarum sunt ideæ individuorum seu singulares: sequitur ex his, omnes ideas sensuales esse ideas singulares.

§. 22. Extensio (Ausdehnung) ideæ est numerus totus objectorum, quibus ea convenit. Si idea pro tota sua extensione accipiatur, universaliter sumi dicitur: est igitur universalitas ideæ (die Allgemeinheit) illius pro tota sua extensione acceptio. Hæc universalitas est vel vera seu *formalis vel æquivalens*. Universalitas formalis (die wahre

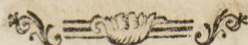

wahre Allgemeinheit) est acceptio ideæ pro tota extensione sua, quam actu habet in pluribus objectis: ideæ individuorum, quia pro omni eo, pro quo possunt, sumuntur, æquivalent universalibus. Ego porro, ubi de universalibus loquor, semper, nisi specialiter indicavero, formaliter universalia intelligo.

§. 23. Absentia & præsentia alicujus notæ in re eadem simultanea foret *contradictio* (ein Widerspruch) res quæ sibi in nulla nota contradicunt, sunt *eadem*; *distinctæ* quæ sibi in aliqua nota contradicunt. *Similia* (ähnliche Dinge) vocantur omnia distincta, quæ in una, aut pluribus notis conveniunt; & quidem juxta has ipsas notas, queis sibi non contradicunt, sunt similia. Similitudo ista vel potest intercedere quoad notas accidentales, vel quoad essentielles: ultimas hic specialius adtendimus. Deprehendimus scilicet individua individuis quoad notas essentielles similia, & inde conceptus *speciei* (eine Art) in nobis exsurgit. Species subinde plures inter se comparatæ in notis pariter essentialibus aliquibus sunt, inter se similes, & ista specierum in notis essentialibus similitudo, *genus* (eine Gattung) est: species plures sub eodem genere comprehensæ sunt distinctæ, adeoque sibi debent in aliqua nota contradicere, seu inter se differre: eadem de individuis dicenda sunt, & ipsis generibus, quæ respectu alicujus generis superioris rursus

B 2

spe-

species esse possunt. (a) Nota illa, per quam individuum ab individuo ejusdem speciei differt vocatur *differentia numerica vel individualis* (der Zahlen Unterschied) nota illa, per quam species a specie ejusdem generis differt *differentia specifica* (der Arten Unterschied). Et ea, per quam genus a genere differt *differentia generica* (der Gattungsunterschied) audit. (b)

a) Plura a Philosophis genera admittuntur, quod latissime patet, seu nullum aliud supra se genus habet, *genus supremum*: quod sub alia ratione genus sub alia species est; *medium*: quod tantum species sub se habet *infimum* dixere. Hanc divisionem ut clariorem redderent veteres captui adolescentium, schemata varia excogitaverunt, celebres inter ea fuerant arbores sic dictæ *Porphyriana* & *Cartesiana*, vid. *Phil. rat. Hauseri T. 1. ad finem*, ubi & alia phantasia & memoriæ causa inventa reperies.

b) Ideæ genericæ, specificæ, differentiales genericæ & specificæ extenduntur ad plura objecta; sunt igitur ideæ universales. Quum vero notæ essentialis, ratio sufficiens sint adtributorum; patet, ubi est idem complexus notarum essentialium, seu eadem essentia, ibi etiam esse eadem adtributa; ergo etiam adtributa ad plura objecta extenduntur; ac proinde illorum ideæ sunt universales. Et modi ac relationes pluribus objectis convenire possunt; adeoque & horum ideæ universales statui debent. Quinque igitur idearum universalium species sunt scilicet: 1. *Generum* 2. *specierum* 3. *differentiarum specificarum* & *genericarum* 4. *adtributorum* & 5. *modorum*.

* Ideam particularem (eine besondere Vorstellung) voco, cujus extensio de se universalis ad unum, alterumve individuum, in se quidem, sed non quoad nos determinatum significandum restricta est E. g. aliquis homo.

Scholion. Acriter olim in scholis, præsertim in hac Heidelbergensi disputatum fuit, num universalia tantum in mente ea cogitantis, num vero extra illam quoque existant. Quanta inter *Nominalistas & realistas* ab anno 1444. usque ad annum 1545. lis fuerit, videre est in *programme de memorabilibus nonnullis ordinis Philosophici Heidelbergensis*. Quum vero ea, quæ existant omnibus suis notis determinata esse debeant, & omnibus suis notis determinata tantum sint singularia; patet universalia extra mentem non existere, adeoque realitas litem inique nominalistis movisse.

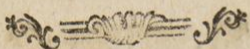
§. 24. Quum adtentionem nostram ab una aut aliquibus rei notis avertimus, ut eo accuratius eam in reliquis figere possimus; *abstrahere* dicimur, & *idea abstracta* (eine abgesonderte Vorstellung) proinde est, qua una aut altera rei nota a reliquis separatim exhibetur; abstractio igitur quædam adtentionis species est. *Idea abstracta* etiam opponitur *concreta*. Quando mihi notas rei sine re ipsa repræsentō; habeo hoc sensu ideam abstractam; & *concretam* (eine unabgesonderte Vorstellung) obtineo, quando mihi notas rei ipsi conjunctas repræsentō. Compositio idem ac determinatio est §. 21. definita. Quemadmodum autem adjectione notarum res semper magis & magis determinatur, & tandem individuatur; sic rejectione notarum seu abstractione res semper pluribus & pluribus communis fit; Consequitur propter hoc, ideas universales ope abstractionis acquiri §. sup. De insigni abstractorum in scientiis

tiis ac artibus utilitate conf. Anhang zum 2. Theile der Grundsätze der Kritik S. 37. und folgende. Georg Friederich Meiers Vernunftlehre I. H. 8. U. Ss. 292. 293. &c.

Scholion. Facultas componendi in anima nostra se non tantum extendit ad notas idearum; sed etiam ipsas ideas, ut ut disparatas, dummodo non contradictorias in unam componere potest: facultas hæc etiam *figendi*, aut *combinatoria* dicitur. Idea, in qua contradictoria continentur, deceptrix, putativa, nulla est (ein Schein einer Vorstellung) An idea compositæ vere tales, vel deceptrices duntaxat sint, aut per *experientiam*, aut per evolutionem istarum idearum potissimum invenies. Vide Lamberts neues Organon 1. H. von den Begriffen und Erklärungen Ss. 64. &c.

Corollarium. Ex ipsa definitione patet, ideas universales adquiri ope abstractionis: & quidem, quo magis abstracta idea nostra evadit; eo pauciores notas simul complectitur: quo pauciores notas complectitur; eo pluribus rebus convenit; quo pluribus rebus convenit; eo fit universalior, ergo quo magis abstracta evadit idea nostra, eo fit universalior. Quum res individuas sensibus perceptas inter se comparamus, similitudinem quamdam, hoc est notas quasdam similesprehendimus, quas, quum ommissis reliquis; solas consideramus adeoque a rebus mente & cogitatione abstrahimus ideam *speciei* adquirimus: notas istas specierum considerantes adtentius, quasdam iterum similes alii individuorum classi reperimus, hæque rursus a rebus semotæ ideam sistunt *generis*: notarum generis aliquæ denuo cum alia specierum classe comparatæ, similitudinem quamdam habebunt; inde generis superioris, & tandem supremi notio menti ingeritur. Ideas igitur abstractas a singularibus rebus; harum vero ideæ, quum ex dictis a sensibus proveniant, sensuum pariter beneficio mediate saltem adqui-

adquiri, in aprico est. Licet ergo legitime concludere a) rerum singularium ideas immediate per sensus obtinemus, b) rerum universalium notions ope abstractionis efficiuntur a mente ipsa, adeoque mediate saltem a sensibus dependent: ideas igitur innate non dantur.

Coroll. 2. Ex hisce etiam pronum fit varias animæ nostræ facultates definire: *Intellectus* est facultas ideas distinctas universales formandi: Quum vero ideæ istæ universales attentione & abstractione efficiantur; patet intellectum etiam bene definire, qui eum dicunt, attendendi abstractendique potentiam vid. Meisleri log. §. 137. Quia ideæ distinctæ obtinentur; si notas rei singillatim pervidemus (§. 19.) intellectus etiam dici potest: *facultas rerum notas singillatim pervidendi*: si autem notas rei singillatim pervideamus, & felici imaginatione & memoria præditi simus; tum nobis continuo occurret, eas notas a nobis alio in objecto fuisse cognitatas; id est objectorum similitudo a nobis cognoscetur: similitudo itaque rerum, intellectu, imaginatione ac memoria simul detegitur; facultas, similitudines rerum pervidendi, *ingenium* proinde nihil aliud est, nisi *intellectus imaginatione & memoria sussultus, & operationes ingenio adscribi solitæ, sunt operationes intellectus imaginationibus & memoria permixtæ*. Quo igitur quis feliciore phantasia, ac tenaciore memoria fuerit præditus, quo accuratior utatur facultate attendendi & abstractendi; eo meliori pollebit ingenio. Ad sensus mentis nostræ convenientiæ aut disconvenientiæ duarum idearum inter se mediante tertia cognita præstitus *ratiocinium* vocatur. Ad hoc pariter ingenium & intellectum requiri, palam est, & animæ facultas, qua nexum variarum idearum inter se, seu unius ex alia consequutionem perspicimus, uno vocabulo Philosophis *ratio* dicitur. Me proinde etiam non monente intelligitur, arctissimam esse omnium mentis facultatum ab intellectu dependentiam.

§. 25. Explicatis corollario præcedente diversis animæ nostræ facultatibus, facile est idearum innatarum Patronis planius ostendere, quomodo mens nostra obtinere possit ideas rerum etiam insensibilium. Nam

a) Specierum, generumque ideas ope attentionis & abstractionis effici a mente nostra ex §. sup. certum est.

b) Ideas substantiarum seu subjectorum perdurabilium & diversarum modificationum capacium adquiremus attentione. Quando enim res omnes, quas existere concipimus, in genere consideramus, facile adparet, quod illud in primis inter easdem discrimen occurrat, quod aliæ per se possint concipi, si vel maxime nihil simul concipiatur, cui inhæreant: aliæ vero contra concipi nequeant; nisi simul quid concipiatur, cui inhæreant. En igitur originem idearum substantiæ, modique. *Lockius L. 2. C. 12. §. 23.*

c) *Spirituum* idea in nobis exoritur, quum animæ nostræ actiones, e. g. judicia & ratiocinia examinantes, observamus, eas neque per se subsistere, neque consistere posse cum proprietatibus materiæ cognitis, ratione ipsa detegimus; concludimus igitur, a principio alio, quod non sit materia, illas provenire debere, illudque vocamus *Spirituum*. *Lockius l. c. §. 15. Zallinger log. gen. c. 9.*

d) *Dei*

d) *Dei* ideam comparamus, nobis ex notionibus entium contingentium, quorum existentiam sensibus percipimus, & entis necessarii ratiocinando inferimus. Deinde quum alio ratiocinio omnes perfectionis possibiles enti necessario inesse debere concludimus, perfectiones entium creatorum abstractas, & nostro cogitandi modo ultra omnes limites ampliatas in unum colligimus, easque ita copulatas eidem enti necessario tribuimus: sicque ideam entis perfectissimi animo informamus. Ex hoc ideam *Dei* efformandi modo etiam palam fit, ideam *Dei* ratione objecti sui perfectiorem quidem esse omnibus aliis, ratione subiecti vero seu hominis, cui inest, eadem sicut ceteras ideas nobilitate gaudere: ferme sicut ignobilis pictor rem optimam delineare quidem, sed modo non optimo potest; ita & nos circa *Dei* ipsius ideam versamur.

e) Ideæ *virtutum & vitiorum* ex generalibus juris naturæ principiis, quæ facile cognosci possunt, deducuntur. Conducunt etiam ad illas inquirendas non parum conversatio & educatio.

f) Ideæ *axiomatum* fiunt adtentione & observatione ad propositiones singulares; quum, quid ex eis commune sit, excerpimus, & inde propositionem universalem conficimus.

* Sufficiant hæc tyroni ad ipsum Philosophiæ limitem; explicatis enim notionibus Ontologicis patebit luculentius, omnes nostras ideas esse vel *adventitias* vel *facilitas*: quum eas mens nostra aut immediato sensuum usu, aut reflexione, abstractione, compositione consequatur. Sane, si quis ob eam causam, quia celeriter reperire non posset, quomodo idea aliqua, aut immediate per sensus, aut per reflexionem, aut abstractionem habeatur, concludere vellet, ideam hujusmodi esse innatam, prudentius non ageret, ac si hominem cujus parentes & avos ignoraret, non ab Adamo descendere, sed seorsim a Deo creatum putaret. *Videatur Zalkinger l. c. & potissimum Lockius l. c.*

Scholion. Nec evincunt quidpiam objectiones, quæ adversarii sententiam impugnare nostram solent. Nam

1) quamvis ideæ nullæ innatæ dentur, tamen discrimen intercedit inter animas in utero materno delitescentes humanas, & inter animas belluinas: discrimen videlicet sufficiens est, quod ipsæ gaudeant facultate, remoto impedimento, & oblata occasione acquirendi ideas rerum insensibilium; qua hæ sunt destitutæ

2) Argumentum, quod cum Winklero, ex adpetitibus innatis desumunt, falso laborat supposito; non enim ipsi adpetitus actuales, sed facultas & inclinatio adpetendi quodvis bonum cognitum innata nobis est. Quodsi jam paritatem formare velint, inferendo innatam igitur pariter esse facultatem cogitandi; ultro adsentimur: facultas enim ista nil differt a facultate cogitandi, quam cuilibet, non vero ipsas actuales cogitationes ab ortu congenitas esse, extr^a controversiam est.

3) Neque ipsa copia idearum cognitionumque in humana mente aliquid pro ideis innatis evincit. Tanta enim idearum humanarum copia non videtur adesse, diligenter eas examinantibus. Ceterum eam, quæ in rudioribus est, pro-

provenire a
b) ab usu
que, d
ne, reli
considerant

E
xpen
vet
liffine fa

verum,

diffine
mini, ad q

Breviter ex

cujus cum

est conven

bilitas: L

rum cum

cum legi

cum inter

que logic

Scholion

scam, & ve

physicæ. Vi

ble: verum

provenire a) ab impressionibus rerum, quæ eos circumstant, b) ab usu vocum, c) a variis adpetitionibus actionibusque, d) interdum etiam sicut in doctioribus ab attentione, reflexione, abstractione, judiciis, ratiociniis, serio consideranti palam fiet.

CAPUT III.

De veritate idearum.

§. 26.

Expensis idearum ortu & diversitate de earum veritate agendum est. *Veritas* autem generalissime sumpta est notio relativa, vi cujus id, quod verum, aut falsum dicitur, censetur conforme aut difforme ei, ad quod refertur. Sic si imago homini, ad quem refertur, conformis est, censetur vera. Breviter ergo veritas definiri potest: Convenientia alicujus cum aliquo. *Metaphysica* (die innere Wahrheit) est convenientia notarum entis, seu ipsa ejus conceptibilitas: *Logica* est convenientia cogitationum nostrarum cum earundem objectis: *Physica*, convenientia rei cum legibus naturæ; *Moralis* convenientia sermonis cum intentione loquentis. Nos in hac materia præcipue logicam adtendimus.

Scholion. I. Differunt hæc inter se verum methaphysicum, & verum methaphysice: verum Physicum, & verum physice. Verum scilicet *metaphysicum* est omne conceptibile: *verum* contra *metaphysice* (durchaus untrüglich wahr) est,

est, quod ita verum est ut absolute, etiam per ipsam Dei omnipotentiam non possit esse falsum, *verum physicum* est omne legibus naturæ conveniens: *verum autem physice* (nach den Gesetzen der Natur wahr) quod non nisi mutatis naturæ legibus, falsum esse potest. *Moraliter verum* (sittlich wahr) dicitur, quod aliter esse non potest, nisi mutatis notabiliter hominum moribus.

Scholion 2. Distinguunt alii veritatem in *Idealem*, quam dicunt convenientiam rei existimatam. & *realem*, quæ actu datur. Sed hanc distinctionem nullius esse frugi, inde convinco, quod nihil possit dividi in illud, quod non est pars ipsius, Et ipsa definitio veritatis idealis, ac expressiones linguæ Germanicæ propriæ, quæ sunt *Schein-Blendwerke*, *Nachfassung der Wahrheit*, satis contra hanc distinctionem loquuntur.

Coroll. Ex ipsa definitione veritatis logicæ fluit, ideam omnem veram esse logicæ; si omnes notæ, quas in objecto exhibet, eidem & re ipsa. & eo modo convenient, quomodo per ideam in objecto repræsentantur. Si vero vel una notarum illarum objecto non conveniat, aut non eo saltim modo conveniat, quam & quomodo illam idea in objecto repræsentat idea falsa est.

§. 27. Ad speciales pro variis ideis regulas pauca sunt prænotanda: Omne illud *possibile* dicimus, quod contradictionem non involvit: contra *impossibile* est, quod continet in se contradictionem. Quum autem omnis contradictio (ex §. 23.) sit præsentia & absentia ejusdem notæ in re eadem simultanea; palam est, omnem contradictionem, quum tollat id ipsum, quod ponit in ente, esse nihil; adeoque etiam omne

impos-

impossibile, quia contradictorium est, conficitur esse nihil. *Nihil* non habet notas (alias enim foret aliquid) res quælibet cognoscitur per suas notas §. 19. nihil ergo cognosci non potest: non igitur datur idea nihili, non rei impossibilis, quæ merum, putum *nihil* est. Sensibilis fit hæc demonstratio in crumena nummis iisdem, quibus replebatur, evacuata.

Scholion. Quando putamus nos habere ideam rei impossibilis, reflectendo ad nostras ideas advertemus, non unam, sed duas ideas animo nostro obversari, easque nos irrito quodam conatu ex insufficientia adtentionis in unam conflare. Id ipsum declaramus, quando varias de impossibilibus propositiones proferimus.

§. 28. Ideæ rerum possibilium vel repræsentant res mere possibles, vel etiam re ipsa existentes. Ideæ igitur rerum existentium vi canonis supra dati veræ erunt, si objectum fuerit possibile, si existat, & iis præditum qualitatibus existat, quæ in idea exhibentur. Ideæ vero rerum possibilium jam veræ erunt, si res mente concepta contradictorias notas non involvat. Idea igitur possibilium distincta, quum notas singillatim exhibeat, vera semper, confusa vero & obscura falsa subinde esse poterit ex ratione contraria. *Vid. Burckhauseri logic. P. 1. S. 1. C. 3. de idearum veritate, vel si iste ad manum non fuerit. Cl. Kleberi Dissert. de notione & certitudine.*

§. 29. Unum adhuc idearum discrimen explicandum restat. *Simplices* aliæ, aliæ compositæ dicuntur, eæque sensu vario. *Metaphysice simplices* sunt, quæ non nisi unicam cognoscibilitatis notam habent, tales forent: ideæ entis in genere, possibilis, metaphysice veri, boni &c. *Compositæ* hoc sensu forent, sed tantum nostro concipiendi modo, omnes ideæ pluribus notis constantes. *Physice simplices* ideæ sunt, quæ rem naturaliter unam repræsentant, tales sunt ideæ hominis, bruti &c. quæ res naturaliter distinctas tanquam unam exhibent *physicæ compositæ* sunt e. g. idea *montis aurei*.

CAPUT IV.

De modo acquirendi & manifestandi ideas ope signorum.

§. 30.

Signum in genere dicitur omne id, quod præter sui cognitionem alterius etiam rei cognitionem menti ingerit. Si ex ipsa naturæ constitutione hoc efficiat; *naturale*: Si vero ex institutione hominum id præstet; *arbitrarium* (ein willkürliches Zeichen) dicitur. Fumus ignem, aurora solem orientem naturaliter: indices viam, scuta gentilitia familias, earumque jura; insignia dignitates ex hominum instituto significant.

§. 31. Etiam linguæ signa sunt cogitationum nostrarum, & uti ab inventoribus suis institutæ, ad arbitraria pertinent. Plurimas ideas nos signis istis acquirere, & illorum pariter ope cogitata nostra aliis manifestare, res est quotidiana experientia firmata.

Scholion. Qui de varietate, utilitate, necessitate, & origine linguarum plura maluerit, adeat *Lamberti neues Organon 2. B. Seu Semioticam per totum. Herderi Abhandlung über den Ursprung der Sprachen. Berlin 1772. Artem cogit. P. 2. C. 1. Columban. Ræser Instit. log. C. 3. Meisler l. c. c. 5. Dalham de linguar. orig. & varietate L. 2. P. 1. c. 1. de rat. cog. & alios a Cl. Federo in Log. germ. de anno 1778. §. 3. adlegatos.* Ex iis adparet etiam, quanto pere curandum sit, ne libri adolescentibus linguarum discendarum tyronibus in manus dentur, qui vocabulorum *Nominum Pronominum &c.* adcuratas definitiones non habent.

§. 32. Vocabula ideas exprimentia *termini* vocantur; quotuplices igitur ideæ dantur ratione suorum objectorum, totuplices pariter termini dantur. Sic alius est singularis, particularis, universalis &c.

§. 33. Circa usum terminorum istorum cavendum est Philosopho quam maxime, ut terminis utatur claris, fixæ significationis, propriis, non temere novatis; alias enim finem suum nunquam tuto satis adsequeretur. Quis enim intelliget semper obscure, im-
pro-

proprie &c. loquentem? Quodsi igitur terminis subinde utendum est, qui ambiguum forte sensum habere possent, figendi prius sunt adcurata definitione.

CAPUT V.

De Definitione.

§. 34.

Definitio (Erklärung) est oratio exprimens notas sufficientes, ad rem aliquam pro omni statu ac tempore agnoscendam, & ab aliis discernendam; Res ipsa, quæ explicatur definitum adpellatur. Alia definitio *nominalis* (eine Namenerklärung) dicitur; & est distincta explicatio, quid sub termino quodam intelligamus: alia *realis* (eine Sachenerklärung) quæ rei ipsius naturam explicat. Hæc ultima, quandoque *genetica* (eine Entstehungserklärung) est, quando scilicet, quomodo res quæpiam oriatur, ostendit. Sic ipsa definitionis definitio *nominalis* hæc hominis, quod sit animal rationale, *realis*: hæc vero circulus est figura motu lineæ rectæ circa punctum fixum in plano descripta, *genetica* est.

§. 35. Utraque tam realis quam nominalis definitio vel fit per notas rei essentielles, vel per adtributa, aut accidentia; & secundum triplicem hunc modum etiam varie adpellari potest.

Scholion.

Scholion. Optandum foret, intellectum nostrum adeo esse perspicacem, ut de rebus omnibus definitiones per essentias adcuratas dare possimus: at quum rerum singularem essentias pervidere non possimus; harum nunquam, sed generum duntaxat (si illa, quæ suprema dicunt, excipias) & specierum definitiones per essentias confici a nobis possunt. Hinc ut bene observat *Dalham. L. 1. P. 2. c. 7. l. c.*, plerumque accidentium adparatu contenti, intimæ naturæ cognitionem soli Deo deferimus. Inde etiam plerumque descriptiones duntaxat sunt, quibus ad rerum cognitiones erudimur. *Physici præsertim has definitiones sibi solennes habent.*

§. 36. Regulae generales definitionis sunt. 1) *Definitio debet esse clarior definito; alias non esset explicatio illius.* Hinc etiam patet, in omnibus præsertim definitionibus esse utendum terminis fixis claris ac propriis, & *Circulum in definiendo* (Rückgang im Erklären) quando scilicet definitionem prioris definiti ingreditur definitum posterioris, & rursus definitionem posterioris definiti ingreditur definitum prius, sedulo esse vitandum. Hunc circulum committeret, qui diem per tempus viginti quatuor horis constans, & horam per vigesimam quartam diei partem definiret. Contra eundem canonem etiam offendunt definitiones putativæ, in quibus explicatur idem per idem, aut definitionem ipsum definitum ingreditur. (a) 2.) *Definitio rei non debet esse negativa.* Negativa enim definitio tantum declarat, quid res non sit; adeoque per illam res ipsa non intelligitur, qui tamen finis est omnis definitionis. In

sequentibus autem casibus adhibere definitionem negativam licet: *α*) si de opposito data fuerit definitio positiva. (*β*) Si cui inhæreat idea deceptrix rei, de qua agitur; ut si velis de animi demissione loqui, necesse est, spurias ejusdem virtutis ideas ex plurimorum antea mente tollas per definitiones negativas. *γ*) Ut ex opposito magis clarescat definitio positiva. *δ*) Si definitio positiva haberi non possit. Melius est enim, rem quovis modo, quam plane non explicari. Sic definimus, simplex esse illud, quod caret partibus. 3) Definitio & definitum debent esse reciproca: nam quæ sunt eadem, sibi mutuo substitui possunt. 4) Definitio debet omnibus definiti ejusdem generis, aut speciei individuis & solis istis convenire; alias enim nec serviret, ad rem omni statu ac tempore agnoscendam, nec ad eam ab omnibus aliis discernendam.

a) Contra definitionis claritatem facillime peccant ii, qui synonymorum (ut vocant) vocabulorum amatores sunt plus nimio studiosi; quod enim vel tenuem cum re proposita similitudinem habere videtur, illius significationem priori substitui posse credunt, & non raro substituunt.

§. 37. Si definitio sit de rigore logico essentialis, per genus infimum & differentiam ultimam fieri debet. Eiusmodi enim definitio debet exprimere omnes notas, quas definitum cum aliis rebus communes habet, & notam etiam illam, per quam ab omnibus aliis ejusdem generis

ris differt: Notas vero, quas definitum cum aliis rebus communes habet, genus infimum; & eam, per quam ab omnibus aliis ejusdem generis rebus differt, differentia ultima exprimit: salva est igitur regula.

§. 38. Definitiones nominales serviunt ad inutiles logomachias præscindendas; ubi igitur hæ timendæ forent, bene præmittuntur illæ: non tamen laudandum putem morem illorum, qui res subinde cuivis obvias, nullique subjectas dubio, anxiiis definitionibus obscurant potius, ac illustrant: Interim quando adhibenda est definitio ejusmodi nominalis; a) communis in eadem lingua doctorum loquendi usus non negligatur. Linguae jam ad leges suas restrictæ injuriam mihi face-re videntur, qui definitiones nominales illimitate arbitrarias esse, clamitant. b) Siqua forte nominis insolentioris explicatio facienda sit; illius ante omnia rei huic significationi subjectæ possibilitas erit ostendenda.

§. 39. Usus definitionum potissimum est triplex.

1. Earum ope res obviæ reducuntur ad sua genera, speciesque: 2. Definitiones sequentes, & adserta sequentia per eas intelliguntur: 3. Quænam rebus convenient, ex definitionibus deducitur. Definitio, quæ nulli horum finium servit, exulare debet e libris, tyronum maxime gratia conscriptis.

CAPUT VI.

De Divisione.

§. 40.

Quam definitiones sint ad hoc, ut, quid res sit, innotescat, destinata; resque semper eo clarius adpareat, quo distinctius singulae illius partes fuerint cognitae, certum est, ipsam definitionem facilitatis plurimum ex *divisione* (Einteilung) consequi. Est autem haec *totius* in suas partes resolutio. Partes dicuntur *plura*, quae simul sumpta & connexa unum efficiunt: & illud unum, quod ex hisce partibus simul sumptis & connexis efficitur, *totum* adpellatur. Illud, quod dividitur, *divisum*, & partes ipsae, in quas dividitur totum, *membra* *dividentia* (Einteilungsglieder) audiunt.

Corollarium. Philosophi totum triplex norunt, *Metaphysicum* vocant, cui partes non revera insunt, sed tantum inesse intellectu nostro concipiuntur: *Physicum*, quod ex partibus realibus, & in sensus agere valentibus constat: & *logicum* denique, quod est notio universalis, quae plures notiones minus universales sibi subordinatas sub se complectitur, Corpus humanum, prout capite, membris ac trunco constat, *totum Physicum*: Mens humana in se simplex, sed diversarum facultatum in ea conceptibilem capax, *totum metaphysicum*: quodlibet genus, vel species *totum est logicum*. Quotuplex vero totum est, totuplex etiam datur *divisionis* denominatio.

§. 41. *Divisio completa* (eine vollständige Einteilung) ea est, in qua omnia membra *dividentia* enumerantur:

rantur: in sensu contrario, *incompleta* (eine unvollständige) adpellatur. Quando membra dividenda vel realiter, vel nostro concipiendi modo composita, rursus in partes suas resolvuntur, adest subdivisio (eine Untereinteilung). Et quando rem eandem ex variis fundamentis (Einteilungsgrund) varie dividimus, *condivisionem* (eine Nebeneinteilung) obtemus.

§. 42. Quum partes simul sumptæ & totum sint idem, divisio completa, & divisum debent esse conceptus reciproci: Sic vitiosa foret hæc divisio: *omnis homo est vel Judæus, vel Christianus*. Et quum fundamentum divisionis in partium vel reali vel formali distinctione situm sit; supervacanea est, ubi eadem partes, jam sub aliis contentæ, repetuntur; sic otiosa foret hæc divisio: *Partes mundi sunt Asia, Africa, America, Europa, Germania*: & demum diversæ condivisionis partes non esse permiscendas, abunde patet. His punctis observatis regularis semper divisio est.

Scholion. De Tabulis Mnemonicis (Gedächtnistafeln) etiam pauca dicere, ordo jubet. Sunt vero ex, in quibus memoriæ mandanda eo ordine disponuntur, quo eadem facilius mandantur, & semel mandata retinentur. *Generalis* (eine Allgemeine) ea vocatur, quæ totius cujusdam disciplinæ conspectum exhibet. Elegantissimum exemplar & simul exactissimum habes in systemate Jurisprudentiæ universæ Cl. Daniel. Nettelbladt: *specialem* (eine besondere) dicimus, quæ cujusdam disciplinæ partis conspectum exhibet,

bet, ut tabulæ, quæ passim circumferuntur de definitionibus, divisionibus &c. Finis harum tabularum jam ex ipsa definitione patefcit: & modus conficiendarum regulis sequentibus absolvitur: a) in tabulis ejusmodi non ponantur, nisi Definitiones, divisiones, & propositiones nudæ sine demonstrationibus. b) Classes quædam constituendæ sunt generaliores, si fieri possit, & ad quamlibet classem referenda sunt, quæ sub ea continentur, aut ad finitatem quamdam habent, c) studendum quam maxime est, ut semper ea priori ponantur loco, ex quibus, tanquam fundamentis suis, aut rationibus posteriora consequuntur. Celebre hæctenus exemplum præbuere Bruchsalienfes in thesibus suis cum publico communitatis. Num vero tabulas ejusmodi etiam in ipso doctõnis, aut scriptionis decursu nimis anxie corrasas, aut observatas ad minutiora usque, æqui benigne consulam; alia forsan occasione dicendi locus erit.

CAPUT VII.

De Judiciis ac Propositionibus.

§. 43.

Mens nostra quandoque duas ideas habet, vel ultra in organa nostra sensoria, actione quadam objectorum externorum incurrentes, aut ope phantasiæ recurrentes, aut ex sensibilibus rebus per abstractionem aut compositionem efformatas. 2. Ictas ideas earum examinando notas, contemplatur, numque vel dis-vel convenient, inter se comparat. 3. Facta hac comparatione, earum vel identitatem, vel distinctionem intuetur. 4. Observatæ huic identitati aut distinctioni annuit, & tacite pronuntiat vel dari istam identitatem aut distinctionem.

tionem. De hisce ex sensu intimo certi reddimur. Actum hanc ultimum mentis simplicem annutus Philosophi *judicium* (ein Urtheil) vocant. Bene igitur (§. 8.) definitum fuit *judicium esse: annutum mentis nostræ convenientiæ aut diconvenientiæ duarum idearum inter se immediate cognitæ præstitum*: Aut si brevius malueris: est *Sententia mentis nostræ de habitu dine duarum idearum inter se immediate cognita*. Si annutus iste convenientiæ duarum idearum fiat; *Judicium adfirmativum* (ein bejahendes Urtheil) si vero diconvenientiæ præstetur; *negativum* (ein verneinendes Urtheil) adpellatur. *Judicium* ejusmodi verbis expressum, *propositionem* (ein Satz) vocant; quæ propterea in adfirmativam & negativam pariter dividenda est. Et hanc qualitatem propositionis cujusvis primariam (die Haupteigenschaft) dicunt.

Corollarium. Ex hisce patet, ad omnem propositionem requiri duas ideas, unam quæ contineat alteram, seu de qua aliquid vel adfirmetur, vel negetur, & hanc vocant *Subjectum* (Worbeariff) & alteram, quæ contineatur in priore, seu quæ dis- vel convenire subjecto dicitur, quam *Predicatum* (Nachbeariff) adpellant: ac denique aliquid, quod ipsam convenientiam vel diconvenientiam, seu nexum inter duas istas ideas ostendat, quæ copula (das Verbindungs wort) dicitur: & in hac forma totius propositionis consistit; quia per illam a qualibet alia mentis operatione *judicium* & *propositio* differt.

Scholion. I. Qui *judicium* merum intuitum convenientiæ aut diconvenientiæ esse volunt, rem minus tangere

videntur; quia sic motivum iudicii pro ipso iudicio substituunt, ipse sensus intimus, & communis loquendi modus refragatur. *Vid. Anton Seguy Logic. edit. Paris. p. 51. & seq.*

Scholion 2. Discrimen statui debet inter propositionem negativam & infinitantem (*verstehter bejahender Satz*) Prior ille dicitur, quando negatur nexus prædicatum inter & subjectum, e. g. Petrus non studet, Posterior vero, quando negatio ad ideam subjecti & prædicati integram solum pertinet, e. g. Petrus est non lapis. Non deesse utilitatem huic divisioni ex sequenti & similibus syllogismis patet: *Omnis, qui non pie vivit, non meretur laudem, Petrus non pie vivit, non igitur laudem meretur*; ast operosi minutiarum dialecticarum captatores amplius subinde justis iis immorantur.

§. 44. *Quantitas propositionum vel definita (bezeichnete) vel indefinita (unbezeichnete Weite) est. Definitam dicunt, cujus subjecto communi præfixum est signum aliquod universale, aut particulare; indefinitam, cujus subjecto nullum præfixum est signum. Ast ex signis ejusmodi quantitatem non esse metiendam, ostendunt propositiones sequentes: omnis homo gaudet capacitate discendi artes liberales, omnis miles est exercitus, aliquis Philosophus est peritus musices, aliquis oculus est necessarius ad videndum, quarum ultima, licet signo particulari notata, tamen æquivalenter, sicut & secunda, quamvis signum universalitatis formalis præfixum sit, pariter tantum æquivalenter universalis est. Omni etiam argumento*

for-

fortius evincunt veritatem hanc *suppositiones* veterum, ita dictæ, *distributivæ, collectivæ, disjunctivæ, & confusæ*. Canones igitur adcuratiores & magis philosophici sup-
peditandi sunt tyronibus, queis tuto de universalitate
aut particularitate propositionis cujusdam dijudicare va-
leant, idque sequentibus præstetur.

§. 45. Quum nihil sit sine ratione sufficiente; etiam ratio esse debet, cur prædicatum subiecto cuidam conveniat. Si ratio ita convenientiæ contineatur in ipso subiecto, *propositio determinata* (ein bestimmter Satz) *indeterminata vero* (ein unbestimmter Satz) dicitur; si ratio ista non in ipso subiecto, sed in conditione aliqua subiecto extrinseca fuerit. Res quælibet continet in se rationem noturum suarum essentialium & adtributorum; quandæ ergo prædicatum fuerit nota essentialis aut adtributum subiecti; propositio semper determinata erit. Mdi omnes & relationes rationem suæ existentia sempe habent in aliqua conditione ipsi essentialis rei extrinsecæ; igitur & omnis propositio erit indeterminata, ujus prædicatum modus, aut ratio fuerit.

Coroll. Hic præsuppositis ex ipso harum propositionum conceptu acie consequitur I. omnem propositionem determinatam a subiecto communi esse universalem universalitate formæ. II. Omnem propositionem determinatam de subiecto singulari esse universalem universalitate æqui-

valente. III. Omnem propositionem indeterminatam esse particularem: atque hi canones sunt ad dignoscendam propositionum tum definitarum tum indefinitarum quantitatem adaccommodatiores signis istis universalibus & particularibus. Rationes pro hisce Canonibus apertæ militant: essentialia enim & adtributa omnibus sub genere aut specie contentis inferioribus communia; modi verò & relationes tantum uni vel alteri illi, cui in- vel adest illa conditio, conveniunt. Si insuper ex auctoritatibus pugnandum foret, series longissima paginam utramque, implere posset ex V. V. & R. R. Logices compendiis & operibus amplioribus. Mirum igitur, quod hæc sententia quibusdam adeo nova, aut forte ex eo tantum capite odiosa videatur, quod a Celebrerrimo Stattleri proferatur. Ac mitigandum horum saltem animum sufficerent Cl. Cl. *Steinmeieri Log.* anno 1779. *Friburgi Brisgojæ* §. 68. & *Meisleri Log. summa autoritate* 1781. *Viennæ edita* §. 236. & sequentibus, in quibus sententias profus easdem reperient.

Scholion. 1. Quando prædicatum tale est, ut non, nisi de tota collectione inferiorum subjecti adfirmari possit, eaque collectio fuerit determinata; propositio est singularis. Sic hæc propositio: *omnia elementa sunt quatuor* profus singularis est; quia habet hunc sensum: *Collectio, in elementis determinata, est quaternaria.* Adparticulares autem refertur, si collectio ista determinata non fuerit, e. g. hæc propositio: *aliqui homines sunt flagitiosi*, particularibus ad censenda est, quia sic intelligenda est: *liqua collectio hominum (scilicet indeterminata) est collecti quædam flagitiosorum.*

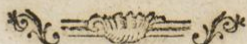
Scholion. 2 Ad classem propositionumingularium etiam pertinent propositiones illæ, in quibus terminus communis speciem, vel genus significans pro nullo individuo determinato sumitur, uti fit, quando de ejusmodi termino communi prædicatur necessitas, debitum, aut pmissum, velut in sequentibus propositionibus: *aliquis florus debetur Titio,*

signo, aliquis aureus promissus est Cajo, aliquis calamus est necessarius ad scribendum sensus enim harum est: hæc species entium, quæ calami nomine venit, sive species in calamo determinata, sive calamus secundum speciem suam singularem sumptus, est quid necessarium ad scribendum &c. Veteres ejusmodi propositiones disjunctæ aut confusæ suppositionis esse dicebant. Ex hisce etiam patet, propositiones, quas olim simpliciter supponere minus latine dixerant, & in quibus de idea quæpiam subjecti determinata affirmatur, aut negatur terminus aliquis artis; uti si aliquid de ipso subjecti vocabulo prædicatur, seu ut V. V. dicebant, si subjectum materialiter sumatur, patet, inquam, has propositiones omnes singularibus esse adnumerandas. Exempli loco sint sequentes propositiones: *homo est species, mus est monosyllabon.*

Scholion. 3. Difficultatem forte obstare insuperabilem doctrinæ hactenus traditæ, putabit aliquis in propositionibus hisce & similibus: *Omnis homo est doctus, omnis Philosophus disputat.* Has enim propositiones ideo falsas esse constat; quia universaliter adferitur prædicatum de subjecto; & nihilominus propositiones ejusmodi determinatæ non sunt: fallit ergo Canon tertius *coroll. sup.* affirmans, omnem propositionem indeterminatam esse particularem. Verum 3. Propositionum omnium aut proferendarum, aut prolatarum ideæ subjecti & prædicati signo *omni nudæ* examinandæ inprimis sunt, numque idea subjecti rationem prædicati in se contineat, nec ne, dispiciendum est. Si continet; tuto adponere signum universale possum: si non continet; propositio illa *cum veritate* universalis esse nequit: Ideoque falsæ sunt propositiones supra datæ, & similes; quia adparenter tantum, non re ipsa sunt universales.

Scholion. 4. Propositionis determinatæ extensio restringi potest signo quæpiam particulari, aut singulari adposito: Sic hæc propositiones de se universales forent universalitate vera: *homo est vita, sensu & ratione præditus, homo gaudet facult-*

facultate modis acquirendi: aut si prima adponis signum: aliquis, alteri signum: hic; utriusque universalitas restricta est.

Scholion. 5. Ex propositione indeterminata fieri semper determinata adeoque & universalis ex particulari potest; si idem subjecti ipsa illa conditio adponitur, sub qua illi prædicatum aut tribui, aut negari potest. Sit e. g. hæc propositio: *Corpus movetur*: conditio, sub qua prædicatum huius subjecto convenire potest, est, *si ad motum determinatum fuerit corpus*: adde hanc conditionem ipsi subjecto, & habes ex propositione indeterminata prius, hanc determinatam: *corpus, ad motum determinatum, movetur.*

Scholion. 6. Tripliciter potissimum universalitatem formalem distingue. *Absolute, complete, perfecte, metaphysice universalis* est ea propositio, cujus prædicatum convenit singulis sub termino subjecti contentis inferioribus, nullo excepto. *Incomplete, imperfecte, adcommode universalis* ea dicitur, cujus prædicatum convenit singulis inferioribus subjecti, uno alterove excepto. *Moraliter* universalem vocant, quando prædicatum aliquod mores populi, civitatis &c. cujusdam significans, potissimæ illius parti tribui cum veritate potest.

Scholion. 7. Propositiones sequentes: *omnes arbores plantatæ sunt in hoc horto: omnia animalia fuerunt in arca Noemi,* & similes ad particulares omnino referendæ sunt, sensus enim earum est: *ex omni specie arborum una vel altera in hoc horto plantata est &c.* Ceterum ejusmodi loquendi formulas non promiscue adhibendas esse, patet ex hac & similibus propositionibus: *Omnes Franciscani erant in capitulo*; si, ut moris est, ex quolibet monasterio unus vel alter tantum interfuerit.

§. 46. Regulæ §. præced. traditæ subjecti tantum quantitati dignoscendæ inserviunt: de quantitate prædicati,

dicati speciatim igitur hoc paragrapho agendum est. Canones huic fini obtinendo inserviunt sequentes. I. Prædicatum propositionis *adfirmativæ ordinatæ* (a) sumitur secundum *totam suam comprehensionem*, & *tantum secundum partem extensionis*, adeoque particulariter. (b) II. Prædicatum propositionis *negativæ* sumitur secundum *totam suam extensionem* & *tantum secundum partem comprehensionis*, adeoque universaliter. (c)

a) *Propositio ordinata* (eint ordentlich vorgetragener Satz) ea est, in qua idea latius patens est prædicatam; sic enim omnes notæ prædicati, utpote pauciores, certo in notis subjecti pluribus contineri possunt. Huc non referri propositiones identicas, uti & eas, quarum prædicatum est idea singularis, per se patet.

b) *Comprehensio* (der Umfang) cujusdam ideæ, est numerus totus notarum, quibus constituitur. Secundum hanc comprehensionem adfirmari prædicatum de subjecto, inde constat; quia vi definitionis in judicio adfirmativo adfirmatur identitas prædicatum inter & subjectum, seu convenientia omnium notarum prædicati cum notis subjecti. Istud ipsum prædicatum non vero adfirmari secundum totam suam extensionem ideo liquet; quia tantum adfirmantur notæ prædicati communis, non vero individuorum omnium, quibus competit extensio prædicati; alias in hac propositione: *Petrus est animal de Petro* adfirmaretur, quod sit *omne animal rationale*, & *irrationale* (hæc est enim tota hujus prædicati extensio) quod tamen oppido falsum est.

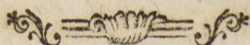
c) Negativam propositionem negare prædicatum secundum totam suam extensionem, inde conficitur; quia negantur omnes notæ, quibus prædicatum a subjecto distinguitur: sed omnes istæ notæ etiam insunt omnibus individuis, sub prædicato contentis, igitur & illæ, & consequen-

quenter omnia individua, seu tota extensio negatur, Adde, si vel unicum individuum non negaretur, dari identitatem inter notas prædicati & subjecti, adeoque illud adfirmandum non negandum fore. Et quum prædicatum eatenus tantum negetur de subjecto, quatenus a subjecto distinguitur, & non distinguitur quoad omnes notas; patet, illud etiam non quoad omnes notas, seu quoad totam comprehensionem negari. Certe, si quoad omnes notas negaretur, nulla propositio negativa vera foret. E. g. quum negas *hominem esse bestiam*; non negas illum habere *vitam & sensum*, quæ tamen notæ etiam ad comprehensionem bestix pertinent.

§. 47. Alia divisione propositio in simplicem & compositam distinguitur. *Simplex* (ein einfacher Satz) est ea, quæ unico subjecto & prædicato constat: *Composita* (ein zusammengesetzter Satz) quæ vel pluribus subjectis, vel prædicatis, vel utroque constat. Propositionum compositarum aliæ sunt *adperts* (offenbar zusammengesetzte Sätze) quarum scilicet compositio manifesta est, e. g. *virtus & scientia sunt amabiles*: aliæ sunt *exponibiles* (zu entwikselnde Sätze) quarum compositio latet, seu occulta est: Propositionum adperts compositarum classes sunt sequentes.

a) *Copulativa* (ein Bindesatz) quæ vel de pluribus subjectis idem prædicatum, vel de eodem subjecto plura prædicata, vel de pluribus subjectis plura prædicata, aut per particulas connectentes, aut pronomina relativa, aut particulas causales, adfirmat, vel negat. Triplex

plex igitur propositionum copulatarum classis est, alia
scilicet sunt copulativæ simpliciter, e. g. *Liberalitas &*
temperantia sunt virtutes: alia propositiones principales cum
incidente (Sätze, in welchen andere eingeschaltet sind)
e. g. *Pythagoras, qui fuit primus Philosophia inventor,*
docuit metempsychosin: alia denique causales (ein Satz
mit seiner Ursache) e. g. *Homo gaudet capacitate varias*
artes discendi; quia est ratione præditus.

* Propositiones sequentes copulativis adnumerari ne-
queunt: *Petrus & Andreas erant duo fratres*; quia hæc duo
subjecta per modum collectionis sumuntur. *Joannes, Apo-*
stolus & Evangelista erat discipulus, quem diligebat Jesus;
quia per hæc plura verba tantum indicatur unum indivi-
duum. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit; salvabitur*:
orans & laborans habet vite alimenta; quia prædicatum non
de quolibet subjecti membro affirmari potest. Hæc duæ
ultima vocantur Dialecticis propositiones de extremo copu-
lato. Vid. Burckhæuser. *Log.* §. 140. *Carpor. Gnôm. in*
scient. §. 190.

** Propositio incidens est vel determinans, vel expli-
cativa tantum (ein bloß erklärender Satz, oder ein Beheufatz)
si fuerit ratio, cur prædicatum subjecto tribui, vel negari
queat, determinans est; secus; explicativa audit. *Conf.*
Gravesande introduct. ad Phil. §. 437. *Anton. Genuens. Art.*
Log. Crit. L. 2. c. 14. §. 4. p. 203. & 206. §. 7. N. 7. Anton.
Vogt. olim in hac cathedra. Prof. Phil. rat. §. 72.

b) *Disjunctiva* (ein Trennsatz) in qua unum ex plu-
ribus membris divisionis tanquam prædicatum de sub-
jecto affirmatur, vel negatur; quin tamen determine-
tur, quodnam præcisè illud sit.

* Regula generalis pro disjunctione hæc est: *Quando divisio est completa; etiam disjunctio est completa.* Et perfecta dicitur disjunctio; si ea est membrorum habitudo; ut alterum ab altero excludatur, nec plura in eodem habeant locum. E. g. *Corpus A vel est majus, vel minus, vel aequale corpori B.* Vid. Zallinger. Log. §. 54.

c) *Hypothetica seu conditionalis* (ein bedingter Satz) in qua prædicatum de subjecto non absolute, sed sub quadam conditione affirmatur, vel negatur.

* Quid sentiendum sit de propositione, cujus hypothesis est impossibilis, vid. Log. Martin. Knutzen. §. 158. 159. p. 108.

** Nihil est sine ratione sufficiente; igitur etiam in qualibet propositione ratio adesse debet, cur subjecto prædicatum conveniat: concipi propterea in qualibet propositione ejusmodi ratio poterit tanquam hypothesis (die Bedingniß) & thesin dein ipsa propositio constituit. E. g. sit hæc propositio: *Homo est capax doctrinae.* Hæc sic resolvi potest: *Si homo est ratione præditus; est capax doctrinae.* Ejusmodi resolutio servit admodum ad propositiones determinatas eo facilius dignoscendas. Vid. Carпов. l. c. §. 201. Dalham. l. c. §. 131.

§. 48. Propositionum implicite compositarum classes celebriores sunt sequentes:

a) *Omnis propositio formaliter universalis est implicite copulativa;* quia omnis propositio universalis prædicatum de singulis subjecti communis inferioribus affirmat, vel negat.

b) *Omnis propositio particularis est implicite disjunctiva,* & quidem disjunctione completa; quia omnis propositio

ficio partic
inferi
ter. Log.
)
que mod
vanc. In
singula
absoluta p
prædicat
* Ad
valeat co
diti adfir
Quod ip
modis ap
tio equat
quibus sic
plichus,
est, P
modalib
positio
suppositio
Petra r
adcenter
inter
unum co
hos sic r
sed falsum
quæ dicit
propositio
veritas non
dicitur: A
vel nullo m

finitio particularis de uno incerto, adeoque de omnibus inferioribus disjunctive affirmat, vel negat. Vide Statler. Log. §. 212.

c) *Propositio modalis* (ein beschränkter Satz) est, quæ modum exprimit, quo subjecto prædicatum conveniat. In ejusmodi propositione modali duo sunt distinguenda, *modus* videlicet, & *dictum*, hoc est ipsa absoluta propositio; illud est determinatio habitudinis prædicati ad subjectum in propositione expressa.

* Ad determinandum, quando propositio modalis æquivalet copulativa, attendatur tantum in propositione modali affirmativa, an affirmetur ipsum dictum, nec ne: Quodsi ipsum dictum affirmetur; tunc omnis propositio modalis æquivalet propositioni copulativa: secus propositio ejusmodi æquivalet propositionibus aut conditionatis, quando scilicet modus contingentia prædicatur; aut simplicibus, si modus possibilitatis prædicatur. E. g. *Possibile est, Petrum cras peccaturum*. In propositionibus autem modalibus negativis, si dictum affirmetur, æquivalent propositionibus restrictis, e. g. *Petrus non cito currit*; quæ ex supposito, quod Petrus currat, sic resolvitur: *Quomodo Petrus currat; tamen non cito currit*. Vel etiam poterunt adferri propositionibus, quas alii vocant *discretivas*, quæ inter duo prædicata alicujus subjecti ita distinguunt; ut unum convenire, alterum disconvenire ostendant: & juxta hos sic resolvenda venit: Verum est, Petrum currere; sed falsum, eum cito currere. Si vero in propositione negativa dictum non affirmetur, sed negetur; pertinet ad propositiones copulativas negativas, e. g. sit hæc: *Antichristus non exercebit sæpius opera misericordiæ*, quæ sic resolvitur: *Nec antichristus exercebit opera misericordiæ, nec, vel multo minus exercebit illa sæpius*.

D

d) Ex.

d) *Exclusiva propositio* (ein ausschließender Satz) est, quæ ita subjecto prædicatum tribuit, ut per particulas excludentes simul exprimat, vel hoc prædicatum nulli alteri subjecto, vel huic subjecto non aliud prædicatum competere: e. g. *Solus Deus est immensus, oculus percipit solos colores, prior exclusiva subjecti, directe, aut propria talis; altera exclusiva prædicati, seu oblique talis* a Dialecticis adpellatur: addunt hisce tertiam, quam *exclusivam signi* vocant, quando scilicet prædicatum ita subjecto tribuitur, ut simul exprimat, illud tantum tali inferiorum subjecti numero competere, e. g. *Tantum octo anime sunt servatæ in arca Noemi.*

* Particulæ *solus* & *tantum* non semper significant exclusionem; sed prior quandoque significat idem, ac *solitarius* (einsam) uti in hac propositione: *Joannes Baptista solus vixit in deserto*: Immo quandoque ex contextu aut adjunctis aliis tantum innotescit ejusmodi propositionum sensus, exemplo fit hæc: *Cajus solus meditatatur*. Particula *tantum* non raro relative (Bezugsweise) accipitur, uti in hac: *Tantum obsequii Deo debemus, quantum præstare possumus.*

** Dantur etiam propositiones *exclusivæ crypticæ*, quæ particulas exclusivas non quidem expressas habent; ast ex ipso suo sensu indicant exclusionem, aut saltem illa ex contextu, aut aliis adjunctis manifestatur. Tales sunt sequentes: *Qui gloriatur, in Domino gloriatur: Quæ seminaverit homo, metet: Deus vester est timendus, ei servientium, perque nomen ejus jurandum* &c.

*** Aliqui, sicut Stattlerus §. 214. *Log.* putant, omnem propositionem exclusivam constare duabus propositionibus

nibus *adfirmativa* una. altera *negativa*; sed male illos arguere patet ex resolutione *negativarum*. E. g. *Non solus homo est a Deo creatus*, cujus profecto sensus alius esse nequit, nisi: *Homo creatus est a Deo, & præter illum etiam res omnes aliæ ab ipso creatæ sunt.*

e) *Propositio exceptiva* (ein ausnehmender Satz) dicitur ea, in qua prædicatum ita de subiecto enuntiat, ut per particulam *præter*, vel aliam similem *exceptivam*, aut aliqua subiecti inferiora excipiantur a participatione prædicati; aut aliqua prædicati inferiora a subiecto removeantur, e. g. *Omnis angelus præter Diabolum est bonus, primi; Nullus hominum fuit omnibus imperfectionibus immunis, præter morales; secundi casus exemplum est. Ex utroque exemplo patet, quod detur propositio exceptiva subiecti & prædicati.*

* Inter *propositionem exclusivam & exceptivam* differentia nulla rei, sed tantum modi est; utraque enim *propositio* a nobis conficitur ob *impedimentum universalitatis*, hoc solo discrimine, quod in *exclusiva* *impedimentum universalitatis* fiat *subiectum principale*; in *exceptiva* vero *universalitas* *impedita* istud *constituit*, & *impedimentum* in *obliquo* efferatur. En *veritatem* in exemplo; *sola anguilla exanimis non fluitat: omnis piscis exanimis, præter anguillam, fluitat.*

f) *Propositio comparativa* (ein Vergleichungssatz) est ea, in qua *relatio* alicujus pluribus, sed *inæqualiter* tribuitur (*Anton. Corvin. §. 167. Philosoph. rar.*) *Tria* involvit ejusmodi *propositio*, scilicet: 1) *res comparatas*: 2) *aliquid*, in quo *comparantur*, quod *tertium comparationis*

rationis vocarunt V. V.: & 3) requiritur, ut hoc tertium comparationis uni rerum inter se comparatarum magis, seu in gradu majori, alteri in minore tribuatur, e. g. Socrates fuit peritior methodi, ac Aristoteles. Quando hæc omnia requisita in propositione comparativa concurrunt, vocatur *completa comparativa*. Si vero tertium comparationis uni tantum rerum comparatarum conveniat, non vero alteri, uti in hoc exemplo: *melior est sapientia, quam stultitia; comparativa incompleta* dicitur.

* Accidit etiam non raro, ut neutri absolute conveniat tertium comparationis, uti in hac propositione: *Melius est habitare cum Dracone devorante, quam cum muliere litigiosa*. Utrumque enim in se spectatum profecto bonum non est; in comparatione autem malum levius præ graviore bonum utique dicendum venit. *Vid. Fortunat. à Brixia P. 2. A. 6. §. 221.* sed compara etiam cum eo *Anton. Seguy p. 121. &c.*

** Exempla resolutionis incomplete comparatarum si petis; en superius data resoluta: *sapientia bonum est, stultitia malum est, & ideo sapientia stultitia melior est. Malum est habitare cum Dracone, gravius malum est habitare cum muliere litigiosa, & ideo melius est &c.*

g) Compositarum resolubilium in copulativas alii plures constituunt, sed minori forte utilitate; huc enim referunt: *relativas, restrictivas, reduplicativas, discretivas, societatis &c.*, Has, qui penitius nosse voluerit, legat *Daries. Via. ad verit. Crusii Weeg zur Gewissheit, & præ-*

præfertim Reuschii *systema logicum*, ac Hollmann. *uberior.*
introduc. in *unvers. Phil. T. I.*

ARTICULUS II

De veritate propositionum absoluta.

§. 49.

Ad doctrinam de veritate propositionum eo planius tradendam, pauca adhuc de *materia* (der *Stof*) illarum præmonendi sunt Candidati. *Materia* vero propositionis cujusdam sunt illæ ipsæ ideæ subjecti & prædicati, quarum inter se identitas aut distinctio adfirmatur. Quando prædicatum non potest non convenire, vel repugnare subjecto; propositio dicitur esse *in materia necessaria*: (a) Quando prædicatum successively potest inesse, vel abesse in eodem subjecto; propositio dicitur esse *in materia contingente*.

a) Alii materiam statuunt *impossibilem*, cui inesse dicunt propositiones eas, quarum prædicatum non potest non repugnare ipsi subjecto, quid hisce respondendum? *æ.* Et hoc bene; nihil enim interest, quomodo nodus solvatur. *Verbis, non re differimus.*

* Differunt hæc inter se: *Hæc propositio est necessario vera, & hæc propositio est in materia necessaria.* Omnes enim propositiones etsi eorum objecta vi suæ essentiae se aliter habere, absolute potuissent, absente videlicet decreto divino; necessario tamen sunt veræ, *necessitate*, ut inquirunt, *actus*, qua objecta illarum ita se habent, quia sic acta dicuntur ab ente perfectissimo. Talis est: *Verbum assumpsit naturam humanam.*

D 3

§. 50.

§. 50. Canon generalis pro veritate propositionum dignoscenda ex dictis C. III. de veritate idearum statui debet sequens: *Omnis propositio vera est, si, quod de re tanquam subjecto affirmatur, vel negatur, eidem re ipsa, & eodem modo conveniat, vel non conveniat, quomodo de subjecto affirmatur vel negatur.* Sic enim datur conformitas cogitationum nostrarum cum earundem objectis, adeoque veritas. Vid. C. III. Quodsi vero vel unicum horum desit; jam falsa est propositio: quia sic jam adest difformitas cogitationum nostrarum cum earundem objectis, & consequenter falsitas. Corollaria ex hoc canone sequentia fluunt.

1. Ad veritatem propositionis affirmativæ requiritur identitas idearum subjecti & prædicati; contra ad veritatem propositionis negativæ distinctio inter utramque; quia utraque propositio hoc enuntiat. (a)

2. Vera est propositio in materia necessaria (*si de subjecti essentia non fuerit, existere illud, aut nisi prædicetur ipsa existentia*) etiamsi neque subjectum, neque prædicatum existat. Propositio enim talis non enuntiat existentiam: & essentialia, ac adtributa (horum subjectorum prædicata) etiam rebus mere possibilibus conveniunt. Adde notas constantes aut constanter repugnantes nunquam non posse convenire aut disconvenire.

3. Vera non est propositio in materia contingente (*si prædicatum non fuerit intentionale, seu actum quemdam mentis nostræ enuntians, qualis est hæc propositio: Beatitudo æterna est a me cognita*) nisi & subjectum & prædicatum existat. Ratio est: Ejusmodi propositiones enuntiant actionem, vel
pas-

passionem physicam; & agere vel pati nulla res potest, quin existat eo, quo agat, patiaturve modo,

4. Vera est propositio copulativa, quando omnia illius membra simul sumpta vera sunt. Vera est propositio disjunctiva, quando vel unicum membrum verum est. (b) Vera est propositio conditionalis, quando nexus verus inter conditionem, seu antecedens, & inter conditionatum, seu consequens datur. (c) Omnes enim hæc propositiones præcise tantum enuntiant. (d)

a) *Identitas ista tantum inter rectos extremorum requiritur: si enim requireretur etiam quoad obliquum, pleræque propositiones affirmativæ veræ forent simul falsæ. Exemplo sit hæc propositio: Omnis homo est a Christo redemptus, hæc enim faceret hunc sensum: Omnis homo est redemptus & Christus, qui certe sensus est propositionis de se veræ absolute falsus. NB. Dixi plerasque propositiones affirmativas fore falsas, ad præcavendâ tricas oggerentium fortasse hæc & similes propositiones: Petrus est a se ipso vulneratus. Hem argutias!*

b) *In disjunctiva perfecta unum duntaxat membrum verum esse posse, patet articulo sequenti: In disjunctiva vero imperfecta aut incompleta omnia membra simul vera esse possunt; id tamen non habetur vi propositionis disjunctivæ, sed vi materiæ sibi non oppositæ: e. g. Hic homo tam eleganter gallice loquens vel fuit in Gallia, vel instructorem habuit linguæ Gallicæ adprime gnarum. Vid. Burckhæuser. l. c. §. 176.*

c) *Propositiones hypotheticæ vè ipsa argumentationes sunt, & Enthymemata, unum ex alio inferentia: hinc tantum ad earum veritatem bonitas consecutionis, & non partium requiritur. Hinc vera potest esse talis hypothetica, etsi utraque pars componens fuerit falsu, e. g. Si homo habet alas, volare potest. Contra falsu esse potest, si utraque pars componens vera sit, e. g. Si sol fuerit corpus sphæricum, terra circa illum movetur. Conf. Dalham. l. c. §. 131. p. 90.*

d) Propositionum exponibilium veritas optime detegitur; si prius in copulativas resolvantur.

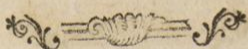
ARTICULUS III De veritate propositionum relativa.

§. 51.

Quando vera est propositio universalis; etiam particularis sub illa contenta vera est: quum membrum illius sit utpote copulativa. Ex eadem ratione, si falsa est propositio particularis (*nisi prædicatum fuerit tale, quod tantum toti collectioni convenit*) falsa multo magis universalis illam continens esse debet. Dialectici has propositiones vocant *subalternas* (untergeordnete Sätze) universalem *subalternantem* (ein Satz, dem ein anderer untergeordnet ist) particularem *subalternatam* (ein untergeordneter Satz) dicunt.

§. 52. *Oppositio* est duarum propositionum idem subjectum & prædicatum habentium discrimen quoad simultaneam veritatem & falsitatem. Discrimen hoc potest esse triplex. Duæ propositiones ejusdem prædicati & subjecti ita sibi oppositæ, ut nullo in casu simul veræ, nec simul falsæ esse possint, vocantur *contradictoriae* (widersprechende Sätze). Duæ propositiones ejusdem subjecti & prædicati ita sibi oppositæ, ut nullo in casu, simul veræ, in materia tamen contingenti simul falsæ esse possint, *contrariæ* (ganz widereinander laufende Sätze)

&

& duæ propositiones ejusdem prædicati & subjecti ita sibi oppositæ, ut nunquam simul falsæ, attamen in materia contingente simul veræ esse possint, *subcontrariæ* (etwas widereinander laufende Sätze) nominantur.

Scholion. 1. Ad indicandam cuilibet propositioni contradictoriam notanda sunt sequentia :

- a) Propositioni singulari affirmativæ contradicitur per negantem ejusdem quantitatis, & vice versa.
- b) Propositioni absolute universali affirmativæ contradicitur per particularem negativam, & vicissim.
- c) Copulativæ uti & exponibilibus per disjunctivam; disjunctivæ per copulativam,
- d) Causali & modali specialius negando duntaxat causam, aut modum.
- e) Conditionatæ negando nexum;

Sic enim nunquam simul veras, nunquam falsas simul futuras, ipsum contradictionis principium demonstrat.

Scholion. 2. *Contrariæ sunt omnes propositiones copulativæ differentes in sola qualitate.* Hæ enim nunquam simul veræ esse possunt. Si enim unquam simul veræ forent, ex earum veritate vi §. 51. sequeretur etiam veritas particularium sub iis contentarum, adeoque simultanea contradictoriarum veritas, quod tamen esse non potest. *Schol. præced.* Falsas simul esse in materia contingente ex eo liquet; quia quod contingenter omnibus non convenit, potest uni vel alteri contingenter convenire.

Scholion. 3. *Subcontrariæ sunt omnes propositiones disjunctivæ ejusdem subjecti & prædicati, ac differentes in qualitate.* Hæ enim falsæ nunquam simul esse possunt; quum alias ex §. 51. falsitas universalium continentium eas, adeoque simultanea contradictoriarum falsitas consequeretur. Veras tamen in materia contingenti ex eadem ratione *Schol. præced.* evincitur.

Tantillum de illustri contradictoriarum materia, de amplissimo alterationum a seculis ferventium campo?

§. 53. *Conversio propositionum* (die Umkehrung der Sätze) est ea mutatio, qua subjectum fit prædicatum, & prædicatum subjectum, servata eadem propositionis qualitate. Converti autem possunt omnes propositiones identicæ, 2) omnes propositiones, in quibus de subjecto sub certa conditione affirmatur aliquid, quod non, nisi de illa specie vel genere affirmari potest, sub sola illa conditione. 3) Propositio negativa quæcunque.

§. 54. *Propositiones æquipollentes* (gleichbedeutende Sätze) sunt propositiones idem iudicium diversis terminis exprimentes. . . . *Verum hæc proprie Grammaticorum sunt: Nec ad plura movent, quæ Cl. Steinmeier in scholio ad §. 95. l. c. congerit.*

CAPUT VIII.

De ratiocinio.

ARTICULUS I

De syllogismo generatim & speciatim de simplice.

§. 55.

Quemadmodum Mathematici, si duarum quantitatum æqualitatem primo intuitu detegere nequeant, tertiam quamdam cognitam adsumunt, ex cujus comparatione cum prioribus, harum pariter æqualitatem aut inæqualitatem inveniunt: sic etiam agunt Philosophi, si duarum idearum convenientiam aut disconvenientiam

imme-

immediate intueri non valeant, tertiam quamdam sibi cognitam utrique tanquam mensuram adplicant, & si convenire eas aut disconvenire tertiæ perspexerint; etiam inter se convenire, aut disconvenire concludunt. Ejusmodi actus, quo mens nostra adsentit convenientiæ aut disconvenientiæ duarum idearum inter se mediante tertiâ cognitâ dicitur *ratiocinatio* (eine Schließung, oder Schlußmachung) adensus ipse hoc modo præstitus *ratiocinium* (ein Vernunftschluß). Ratiocinium ejusmodi verbis expressum, *Syllogismus* (eine Schlußrede) adpellatur.

Scholion. I. Quantum ad ratiocinia conferat phantasia, & memoria, utramque consideranti patet.

Corollarium. Ratiocinium igitur omne adeoque etiam omnis syllogismus hisce principiis nititur: *I. Quæcumque sunt eadem uni tertio, sunt etiam eadem inter se.* Principium hoc sic declarari potest: Identitas nihil aliud est, nisi convenientia notarum; ergo quæ conveniunt uni tertio, debent habere omnes notas, quas habet idem tertium, notæ igitur, quæ sunt in tertio, sunt etiam in utroque isto conveniente, ac proinde easdem notas habet: sed quæ habent easdem notas, sunt eadem; patet igitur principium: vel si mavis, Quando A est C, & B est C, tunc etiam A est B.

II. Quæcumque sunt distincta in uno tertio, sunt etiam distincta inter se, seu quando una idea est eadem cum tertiâ, tunc cum hac easdem notas habet: & quando altera idea distinguitur a tertiâ; tunc una vel altera nota illi in- vel deest, quæ non in- vel deest tertiâ: quum vero prima easdem notas habeat: quas tertiâ habet, etiam a prima distinguatur ea altera, necesse est. Aut si A est C & B non sit C, etiam A non est B.

III. Quæ-

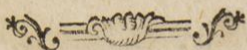

III. *Quaecumque sunt distincta ab uno tertio, neque propterea distinguuntur, aut eadem sunt inter se.* Eleganter hoc principium explicat Storchenau l. c. P. I. C. 12. §. 126. in Schol. ab exemplo cupri duarum librarum, auri unius libræ, & argenti trium librarum. In hoc casu tam aurum, quam argentum sunt distincta a cupro, & etiam distincta inter se. Jam vero ponatur, tam aurum, quam argentum esse quatuor librarum, tunc ambo distinguuntur a cupro; non tamen propterea distinguuntur inter se. Patet igitur, quando utraque idea a tertia distinguitur; nihil propterea pro earum distinctione aut identitate inter se inferri posse.

Scholion. 2. Regula ex hisce Principiis corollaræ sunt sequentes.

a) In quolibet syllogismo simplice debent adesse tres termini diversi, duo qui comparantur cum tertio, & tertius quocum comparantur. Syllogismi propterea pluribus, quam tribus terminis, sive explicite, sive implicite constantes, vitiosi sunt. Nunquam propterea variari licet significationem cujusdam termini. En ex hoc capite vitiosos: *Mus est monosyllabum, mus rodit caseum, ergo monosyllabum rodit caseum: omne volans habet alas, tempus est volans, ergo habet alas. Homo est species, Alexander est homo, ergo Alexander est species. Vid. Holmann. l. c. §. 477.*

b) In quolibet syllogismo debent esse tres propositiones: duæ in quibus ambo termini comparantur cum tertio, una, in qua propterea identitas, aut distinctio illarum duarum idearum inter se infertur. Ultima hæc propositio vocatur *conclusio*, seu *consequens* (das *Schlussurtheil*) duæ priores propositiones *præmissæ*, seu *antecedens* (die *Verderurtheile*) dicuntur. Subjectum conclusionis, quia minus late patet, ac prædicatum, *terminus minor*, seu *minus extremum*, (der *kleinere Hauptbegriff*) prædicatum ejusdem ex ratione contraria *terminus major*, seu *major extremum* (der *größere Hauptbegriff*) & terminus denique ille, qui præmissis communis

munis est, seu quocum duo alii in præmissis comparatur, medius (der mittlere Hauptbegriff) audit. Consequitur inde, illam ex præmissis de rigore philosophico majorem esse dicendam; in qua prædicatum conclusionis: & minorem eam; in qua subjectum conclusionis cum termino medio comparatur. Ast rigor ille communiter non attenditur; sed prior præmissarum major, posterior minor appellatur.

* Quum in conclusione tantum identitas aut distinctio duorum extremorum inter se inferenda sit; liquet, termino medio, qua tali, in conclusione locum haud esse: Vapulare igitur sequentes syllogismos: Virtus differt a vitio, injustitia non differt a vitio: ergo injustitia non differt a virtute. Omne bonum per se est meritorium, sed qualibet virtus est bonum per se, ergo qualibet virtus est meritoria per se. Non vero istos: Video pluviam, pluvia est cadens: ergo video pluviam cadentem. Omnis peccator confiteri debet peccata, ob quæ dicitur peccator, sed Petrus est peccator, ergo Petrus confiteri debet peccata, ob quæ dicitur peccator.

c) In nullo syllogismo ambæ præmissæ possunt esse negativæ; quia alias juxta principium tertium nihil inferri posset. Hinc peccat syllogismus sequens: Nullus homo est asinus, nullus asinus est bipes, ergo nullus homo est bipes.

* Bene hic respiciendum est ad regulam supra de propositionibus infinitantibus datam.

d) Si una præmissarum sit negativæ, altera affirmativæ, tunc, quia duo termini distinguuntur in uno tertio, etiam distinguendi sunt inter se; quare si una tantum propositio fuerit negativæ in præmissis; etiam talis conclusio esse debet.

e) Quum in quolibet ratiocinio duo termini comparantur cum tertio, & mediante hac comparatione eorum relatio inter se in conclusione determinatur, termini in conclusione debent esse iidem, qui fuerunt in præmissis tantum ratione significatus, quam ratione extensionis, sic male infer-

ferres : *omnis virtus me reddit felicem , virtutes philosophicæ sunt virtutes , ergo me reddunt in æternam felicem : omnis Physicus est doctus , nullus Logicus est Physicus , ergo nullus Logicus est doctus.*

f) Si medius terminus (quando communis & non singularis est) bis particulariter sumeretur; semel pro hoc & semel pro alio inferiore sumi posset, & sic comparatio non fieret cum uno tertio: medius igitur nequaquam foret. Hinc nullus est sequens syllogismus: *Omnis sacerdos est baptizatus , omnis mulier christiana est baptizata , ergo omnis mulier Christiana est sacerdos.*

g) Si una præmissarum fuerit particularis, & conclusio universalis; tunc vel terminus medius in utraque præmissa bis particulariter, aut extremorum alter latius in conclusione acciperetur, ac in præmissis. Hinc si una præmissarum particularis fuerit; talis & esse debet conclusio. Hinc fallit: *Aliquod animal est rationale , omne sensitivum est animal , ergo omne sensitivum est rationale.*

h) Duæ præmissæ particulares, si fuerint affirmativæ; terminus medius bis particulariter sumitur: si negativa fuerit una; tunc terminus medius, si semel saltim fuerit prædicatum, universaliter acciperetur quidem; ast extremorum alter latior deinde foret in conclusione, ac fuerat in præmissis. En veritatem in exemplis: *Aliquis homo est pius , aliquis homo est impius , ergo aliquis impius est pius. Aliquis Philosophus disputat , aliquis rusticus non est Philosophus , ergo aliquis rusticus non disputat.*

§. 56. Nexus, quem conclusio cum præmissis habet, *consequentia* (die Folge) vocatur. Hæc forma rationis est; quia per hanc ab omni alia mentis nostræ operatione distinguitur. Regulæ bonæ consequentiæ vulgo traduntur sequentes:

I Ex antecedente vero sequitur legitima consequentia semper verum consequens. *Quidquid enim vere consequitur ex antecedente, in illo continetur; in antecedente autem vero nil, nisi verum continetur; salva igitur regula est.*

II Ex falso nihil sequitur. *Nihil potest sequi ex antecedente, quando non est nexus utriusque extremi cum termino medio, sed in antecedente falso non datur nexus cum termino medio; putatitius enim ille nexus, quem aliqui sufficere existimant, nexus non est, ergo ex falso nihil sequitur.* Vid. etiam Schol. 2. §. 26.

III Ex antecedente necessario consequens necessarium, ex contingente contingens sequitur. Talis enim datur nexus inter ideas consequentis, qualis datur nexus illarum cum idea media; ergo si antecedens fuerit necessarium, aut contingens, etiam tale debet esse consequens.

ARTICULUS II

De Syllogismis compositis.

§. 57.

Qui simplicibus propositionibus constat, *simplex*, *compositus* vero syllogismus est, qui vel una propositione composita constat. Duo potissimum dantur syllogismi compositi, *hypotheticus* (eine bedingte Schlussrede) scilicet & *disiunctivus* (ein Trennungsschluss) *Hypotheticus* est, cujus major est propositio hypothetica, & conclusio infert vel antecedens, vel consequens ex minore reliquum. *Disiunctivus*, cujus major est propositio disiunctiva, minorque unum, ac alterum disjunctionis membrum conclusio contineat.

E

Scho-

Scholion. 1. Compositi syllogismi ad simplices quidem reduci, & sic ad illorum regulas examinari possunt; ast faciliores sunt illis speciales, atque.

Hypotheticus nititur hisce regulis fundatis in principio rationis sufficientis. a) *Adfirmato antecedente in minore, si id sufficientem consequentis rationem contineat; adfirmatur etiam in conclusione consequens ipsum.* E. g. Si sol supra nostrum horizontem est, dies est: atqui sol est supra horizontem nostrum, ergo dies est.

b) *Si conditio in antecedente expressa unica sit ratio consequentis; tum negato antecedente etiam negari potest consequens.* Alias vitiose concluderes, ut patet in exemplo: Si radii solares ad cubile projiciantur, lux ei inest, atqui non projiciuntur illuc, ergo etiam ibi lux non est.

c) *Quum sublato ratiocinato tollatur etiam ratio: hinc negato consequente etiam antecedens negandum est*

d) *Si unica ratio possibilis sit, cur consequens verum esse possit, adfirmato consequente, etiam ipsum antecedens adfirmandum est.*

Disjunctivus pro regularum fundamento principium contradictionis habet; hinc sequentes regulæ deducuntur pro syllogismis, quarum major perfecte disjunctiva est:

a) *Adfirmato in minore membro uno, cetera in conclusione neganda sunt.* E. g. Mundus vel existit a se, vel ab alio, sed non existit a se, ergo existit ab alio.

b) *Uno membro in minore negato, si duo tantum sint, alterum in conclusione simpliciter adfirmandum est; si contradictorie, non vero contrarie opponantur: si plura vero; reliqua sub disjunctivione adfirmanda.* E. g. Omne triangulum aut æquilaterum, aut æquicrurum, aut scalenum est; sed datum triangulum non est scalenum, ergo est vel æquilaterum, vel æquicrurum.

Scholion. 2. Quum syllogismus copulativus (eius verbum *Echlußrede*) mihi sit omnis syllogismus, cujus major est propositio copulativa quæcunque: juxta vulgares pro numero propositionum regulas facile dirigitur. Ast qua ratione inductus recedo ab illorum opinione, qui requirunt majorem copulativam negativam pro hisce syllogismis? R. Quia ejusmodi syllogismi reapse disjunctivi sunt sub forma copulativi obvelati, aut hypothetici cryptici. En *Stattleri* exemplum §. 254 log. *Nemo potest Deo servire & Mammonæ: atqui Cæsus servit Mammonæ: ergo non servit Deo.* Nonne sic redditus, idem manet concludendi modus; vel aliquis Deo servit, vel Mammonæ, sed Sc. aut si quis servit Mammonæ, non potest servire Deo; atqui Sc. Videatur de hoc, sicut de omni syllogismorum compositorum doctrina, ita de hac *Reuschii Syst. log. §. 569. Meisler §. 289.*

ARTICULUS III
De syllogismis crypticis.

§. 58.

Syllogismi, qui a stabilitis hactenus regulis dissentire videntur, re autem ipsa consentiunt, vocantur cryptici (versteckte Schlussreden). Tales sunt

a) Omnes simplices, qui plures quam tres terminos ante legitimam resolutionem habere videntur. E. g. *Sol est corpus caeleste: Perse adoraverunt solem: ergo adoraverunt corpus caeleste. Genus enim passivum tantum tres terminos dabit.*

b) *Enthymema* (ein versümmelter Vernunftschluß) in quo vel major, vel minor præmissarum omissa est.

* Facile ex regulis supra datis omissa propositio deregi potest; si attendatur; an in posita subjectum vel prædicatum conclusionis reperitur.

** Consequentias, ut vocant, immediatas (unmittelbare Folgen) mera esse Enthymemata syllogismorum hypotheticorum rem rite pensanti, facile adparet. Non igitur videro, quare harum ergo tantopere torqueant aliqui generalem ratiocinii definitionem.

c) *Inductio* (ein Zergliederungsschluß) est enthymema hanc majorem omitens: *quidquid de singulis inferioribus vere affirmatur, vel negatur; de eorum superiore etiam vere affirmatur, vel negatur, & quod singulis inferioribus convenit vel disconvenit, toti generi vel speciei tribuit, aut negat.* Si omnia inferiora recensentur; *completa*: secus; *incompleta* est. Et iisdem, quæis divisio, regulis utitur. Exemplum (ein schließend Beispiel) nil aliud, nisi inductio est.

d) *Dilemma* (ein Machtsschluß) est argumentatio, cujus prima propositio est hypothetica eum consequente disjunctivo, quod totum in minore tollitur: ac ideo in

conclusionem ipsum antecedens negat. E. g. Sit illud D. Augustini: *Si vera non est fides Catholica; vel eam dicit propagatam cum miraculis, vel sine miraculis* (En majorem hypotheticam cum consequente perfecte disjunctivo) *sed neutrum salva tua opinione dici a te potest: si enim primum dicit; fides cum miraculis propagata falsa esse non potest: si alterum; hoc ipsum fuit maximum miraculum: (En utrumque consequentis membrum sublatum) Ergo rursus vera est fides Catholica.* Regulae istius ex ipso patente exemplo & definitione. Plura dilemmata qui maluerit; inveniet apud Mako Log. §. 89. in *Arte cogit.* P. 3. C. 16. p. 240. Vid. etiam Aulus Gellius noct. attic. L. 5. C. 10. & L. 9. C. 16.

e) *Sorites* (ein Kettenchluss) est series enuntiationum, in qua praedicatum praecedentis fit tamdiu subiectum subsequenter, dum denique subiectum primae jungatur praedicto ultimae. E. g. *Quidam homo virtuti deditus est: omnis virtuti deditus est felix: omnis felix perpetuo gaudet: omnis, qui perpetuo gaudet, nunquam tristis est, ergo virtuti deditus nunquam tristis est.*

* In resolutione soritis a secunda propositione incipiendum est, eaque majoris loco ponenda: huic prima pro minore subjungitur: adsumpta secunda pro majori adponitur tanquam minor praecedens conclusio, & sic ad finem continuatur. En exemplum *Omnis virtuosus est felix; quidam homo est virtuosus; ergo quidam homo est felix. Omnis felix perpetuo gaudet; aliquis homo est felix; ergo aliquis homo perpetuo gaudet. Omnis perpetuo gaudens nunquam tristis est; aliquis homo perpetuo gaudet; ergo aliquis homo nunquam tristis est.*

* Regulae pro sorite sunt. *Omnes praemissae praeter primam sint universales; quia alias si plures particulares forent, terminus medius non sumeretur universaliter, ut patet ex resolutione praeced. Et ex eadem etiam perspicue adparet, primam propositionem nunquam negativam esse posse.*

f) *Epicherema* (ein Schluss mit seinem Beweise) est syllogismus cum ratione uni, aut utrique praemissae adnexa.

g) *Argumentatio polysyllogistica* (eine Schlusskette) est series plurium argumentationum inter se connexarum. Vitium syllogismi manifestum, *Sophisma* (ein Trugschluss) occultum (ein Fehlschluss) *Paralogismus* discur.

CAP.

LOGICAE CONTRACTAE

P A R S II

DE VERITATE INVENIENDA

CAPUT I.

Notiones praeviae generales.

§. 59.

Veritatem Logicam supra §. 26, cogitationum nostrarum cum earundem objectis conformitatem dixi; unde etiam ideas, judicia & ratiocinia vera esse ostendi, quæ suis objectis vel possibilibus, vel existentibus sunt conformia. Conformia vero esse nequeunt; si vel pugnantia in se contineant, vel falsorum ratiocinatorum sint rationes, vel rationum falsarum rationata: fundamenta igitur veritatis logicæ sunt tria isthæc requisita, & sine istis logica veritas dari nunquam potest. Falsitas jam habetur, ubi veritatis defectus, seu cogitationum cum objectis difformitas adest.

Scholion. Disputatum olim fuerat, an veritas gradus habeat, seu, ut dicebant, *magis & minus suscipiat*: ast si ipsa conformitas cum objectis, quam *veritatem* scholæ *formalem* vocarunt, attendatur; illam, quum in puncto consistat, gradus habere non posse, patet: Si vero conceptus, propositiones, & ratiocinia ipsa, in quibus talis conformitas datur, (*materialem veritatem* dixere Veteres) respiciant-

ciantur, utique gradus admittit veritas: quum modo propius, modo remotius, modo omnino rebus ipsis conformia sint. Rerum simplicissimarum notiones & iudicia ex utraque idea simplicia hic excipienda esse, me non monente patet: aut enim nota illa simplex conformis erit, aut difformis suo objecto, adeoque vel vera, vel falsa; quum alia non restet, in qua oppositum reperiatur. Quo autem complexior fuerit idea, iudicium aut ratiocinium; eo plures utriusque gradus admittit. Immo notionem complexam, sententias, systemata vix reperies, quæ veri nihil omnino contineant: quodsi talia dentur; *penitus falsu* (durchaus falsche) ea vero, quæ plus falsi, quam veri continent; *crassa* (tölpelhaft) quæ ex aliquo capite deficiunt, aut errori locum faciunt; *ambigua* (zweifelhaft) in quorum autem determinationibus minimis definita inest veritas; *precisa* (genau bestimmte, oder durchaus richtige) adpellantur. *Consultant. Hollmann Log. P. 2. C. 1. §§. 124. & 125. Georg Friedrich Meiers Vernunftlehre 1. B. 4. A. §§. 128. 129. 130. Lamberts neues Organon Metholog. 1. B. von den einfachen oder für sich gedenkbarren Begriffen. Sedes Logik 2. B. 1. A. §§. 51. & 52. Roeser Instit. Log. C. 5, A. 2. §§. 122. & 126.*

§. 60. Sape veri specie decipi possumus; ne igitur decipiamur, lapide quodam lydio opus est, ad mentis nostræ operationes, veritatemque, aut falsitatem in illis latentem certo detegendam, seu ratio quædam requiritur, cur aliquid pro vero vel falso habeamus. Motivum ejusmodi, seu ratio mentem determinans, cur aliquid pro vero habeat, dicitur *veritatis criterium*: (Prüfungsgrund der Wahrheit) quod si tale fuerit, ut præter illud ad intelligendam veritatem non aliud requi-

quiratur; *sufficiens, completum, totale*: in casu autem opposito, *insufficiens, incompletum, parziale* audit. Si rei cognita ipsi infuerit; *internum*: si vero aliunde repetatur, quam ex ipsa re cognita; *externum* nominatur. Sic propositionum omnium veritas, ex distincto idearum subiecti & prædicati intuitu cognita, per criterium internum cognoscitur. Contra, qui hoc iudicium: *Deus est vindex malorum*, verum esse ex revelatione duntaxat cognoscit; ex criterio externo veritatem illius intelligit.

Scholion 1. Quum veritas alicujus rei ex ratione quadam patescere non possit; nisi simul pateat oppositi falsitas: eadem illa ratio, quæ determinat mentem nostram, ut aliquid pro vero habeat, etiam determinat eam, ut vero illi oppositum falsum esse intelligat; criteria igitur veritatis sunt simul criteria falsitatis.

Scholion 2. Possunt etiam plura unius ejusdemque veritatis criteria sufficientia haberi. Sic, si hominem & oculis cernam, & simul mecum loquentem audiam; duo ejusdem veritatis, hominis scilicet istius existentis criteria sufficientia habeo. Unum pariter criterium ex pluribus insufficientibus fieri sufficiens posse, patebit infra; ubi ostendetur, plurium virorum fide dignorum testimonia simul sumpta, constituere criterium unum sufficiens de veritate facti cujusdam; quamvis cujuslibet singuli testimonium insufficientis fuerit.

§. 61. Si sufficientia veritatis criteria adsint, & cognoscantur etiam a mente nostra; tunc illa de cogni-

tionis suæ veritate ita iudicat, ut neuriquam falsitatis suspicionem admittat: Status iste mentis ita secure de cognitionis suæ veritate iudicantis, ut de falsitate non suspicetur, vocatur *certitudo* (Gewisheit) Homo ipse in tali constitutus statu *certus* esse, dicitur.

§. 62. Cognitionem nostram certorum graduum capace[m] esse, nemo est, qui ignoret. Res una perfecte a diversis, immo ab uno eodemque variis temporibus, aut locis jam clarius, jam obscurius cognoscitur. Quodsi ad eum gradum ascendat cognitionis nostræ claritas, ut rei criteria interna sufficientia distincte intueamur; tunc *evidenter* de illa certi sumus: est enim *evidentia* (die Deutlichkeit) distinctus criteriorum ad rei veritatem sufficientium intuitus.

Corollarium 1. Patet ex hac definitione: omne evidens esse certum simul; sed non vicissim omne certum esse etiam evidens. Certitudo enim jam ex cognitione *clara* oritur; evidentia requirit *distinctam*: Certitudo ex criteriis etiam *externis* oritur; evidentia tantum ex *internis*.

Coroll. 2. Ex hac definitione liquet etiam, tam certitudinem, quam evidentiam non esse adfectiones ipsius objecti, sed mentis duntaxat objecta cognoscentis: unde proprie loquendo res ipsa nunquam certa aut evidens dici potest.

* Recoli hic ea possunt, quæ §. 26. Schol. 1. de vero dicta sunt, atque certitudini & evidentix commode applicari.

§. 63. Quando immediato intuitu sufficientia veritatis criteria, in re distincte inspiciamus; *evidentia* dicitur *immediata*: (eine unmittelbare Deutlichkeit) *mediata* vero (eine mittelbare) ea nominatur, ad quam certa & *evidentia* principia, ex quibus legitime deducatur, prærequiruntur. Legitima veritatis ex principiis certis ac evidentibus deducio, *demonstratio est*. (Ein Beweis im engeren Verstande). Differt a *probatione* (Beweis im weiteren Verstande) tanquam species a suo genere. *Probatio* enim est actio, qua cognitioni aliquid additur, ut certa fiat: eaque *sufficiens* est; si præter illam ad conclusionis certitudinem nihil aliud requiratur: *insufficiens* si vero in sensu opposito.

Scholion I. Demonstrationum alia *consummata* (ein vollstendeter) est, quæ omnia certitudinis requisita explicite ponit; ea vero, quæ hoc non præstat, *non consummata* (ein unvollendeter) dicitur. *Directa* (ein gerader) est, in qua ex notione subjecti prædicati convenientia, vel inconvenientia deducitur: *Indirecta* (ein Beweis durch Umwege) vero seu apogogica, in qua ex contradictorio illius, quod demonstrandum est, interim pro vero adsumpto absurda deducuntur manifesta, quæ oppositæ propositionis veritatem vi principii contradictionis evincunt. *Demonstratio directa* vel à *priore*, vel *posteriove*, ut scholæ loquuntur, rem certam ostendit. Quando principia adsumuntur, quæ rem demonstrandam vel actu, vel cogitatione nostra antecedunt; *demonstrationem a priori* (ein Beweis aus seinen Quellen) quando autem principia demonstrationis rem demonstrandam vel re ipsa, vel representatione

tione subsequuntur; *demonstrationem a posteriore* (ein Beweis aus seinen Folgen) conficimus. Omnis igitur demonstratio, qua effectus per causas, adtributa per essentiam demonstrantur; a priori: contra omnis demonstratio ab experientia facta aut priori contraria, a posteriore demonstrat. Ipsam demonstrationem conficiendi methodus vel orditur a generalibus principiis, minus generalia inde deducendo, usque dum particulares veritates inferat; vel a particularibus ad generalia adscendit, & quomodo hæc ex illis rite deducantur, palam facit: a methodo prioris demonstratio *synthetica*; (Ein zusammenfassender, oder von dem allgemeinen auf das besondere schließender Beweis) a posteriore *analytica* (ein zergliedernder, oder von dem besondern auf das allgemeine schließender Beweis) dicitur.

Scholion 2. Demonstrationis cujuslibet finis est, vel veritatem latentem invenire, vel inventam aliis manifestare; quod ut apte fiat, sequentes regulæ adcurate observandæ: 1) *Propositio demonstranda accuratissime determinetur.* 2) *Constituto questionis statu ab eo inchoandum, quod forte in re jam notius est.* 3) *In toto demonstrationis decursu eadem servetur (a) perspicuitas.* 4) *Hinc principia demonstrationis sint certa, extraque omnem controversiam posita; nec propositio dubia, precaria, multo minus falsa subrepat, nisi adversarius falsum pro certo & evidente admittat. (b)* 5) *Demonstratio tentanda non est, ubi successus sperari non potest, nec debet.* 6) *Cavendum, ne committatur circulus, seu una propositio sic per alteram demonstretur, ut una sub eadem ratione sit alterius principium. (c)*

a) Contra perspicuitatem peccant facillime ii, qui verborum ornatum, stilumque copiosum in demonstrando justo studiosius consecuntur; uti & ii, qui nimia definiendi & dividendi anxietate, minutias quasvis congerunt, queis lectorem, aut auditorem a proposito verius ab- quam adducunt. Fatendum vero est, vitium hoc sæpius etiam ob-
jici

fici viris nequaquam meritis a vocum ex antiqua barbarie in scientias inventarum patronis, & sectatoribus vix non idololatricis.

b) *Argumento ad hominem* (eit Beweis nach den Grundsätzen des Gegners) uti dicimur; quando ex principiis ab adversario pro veris adsumptis veritatem nostram deducimus, nulla habita ratione, num vera sint ista principia. nec ne: in hoc tamen casu veritas etiam ex principiis veris deducenda est; ne vel alii inde offendantur: vel ipse adversarius, si principiorum suorum falsitatem aliquando perpexerit, inde adducatur, ut veritatem ex illis demonstratam pariter pro falsitate habeat.

c) De circulo vicioso vide etiam §. 36. Num circulum hunc non committant ii, qui existentiam corporum ex eo, quia Deus existeret, qui neutiquam posset esse deceptor; & rursus Dei existentiam argumentis evidentiis physicis, illam ab existentia corporum demonstrare conantur? Circulum vero istum nequaquam committunt, qui veritatem aliquam ex principiis, in quibus illa latet, eruunt: hæc enim demonstrationis natura est. Vid. Feder. I. c. 2. §. I. N. §. 54.

§. 64. Optandum foret, ut veritatis criteria, vel immediate, vel mediate saltem cognosceremus; adeoque, nisi ad evidentiam eluctaremur, certitudinem saltem attingeremus: ast non raro accidit, ut veritatis indicia, aut omnino nulla, aut insufficientia saltem habeamus: In priore casu omnis abest veritatis cognitio, adeoque *ignorantia* ejusdem: in posteriore incerti sumus de illa: est igitur *incertitudo* (die Ungewisheit) Status mentis nostræ inter certitudinem & ignorantiam medius, ubi quidem aliqua, sed non sufficientia veritatis

indicia cognoscuntur. Indicia insufficientia sunt ea, quæ quandoque fallunt: sed fieri potest, ut vel sæpius non fallant, quam fallant; vel ut ex æquo tam frequenter fallant, quam non fallant; vel ut sæpius fallant, quam non fallant: triplex igitur incertitudinis status est, *probabilis* (wahrscheinlich) *dubius* (zweifelhaft) *improbabilis* (unwahrscheinlich) si pro rei veritate adsunt indicia haud quidem sufficientia, sed talia, quæ sæpius non fallunt, quam fallant; *probabilis*: si indicia veritatis tam frequenter fallunt, quam non fallant; *dubia*: si frequentius fallunt, quam non fallant; *improbabilis* erit veritas.

Scholion 1. *Possibilitas veritatis & probabilitas* inter se differunt. Probabilitas enim sita est in momentis rationum, quibus impellimur, ad aliquid pro vero habendum; possibilitas vero in ipsa rei natura. Porro judicia, quæ sæpius quidem non fallunt, possunt in determinato quodam casu fallere: & vicissim judicia, quæ sæpius fallunt, possunt in determinato quodam casu non fallere: igitur nec possibilitas cum probabilitate, neque ipsa cum veritate, neque *improbabilitas*, ut vocant, cum falsitate confundi debet. Unde propositio probabilis quandoque falsa, vera contra quandoque improbabilis esse potest.

Scholion 2. Probabilitatem à dubio ad certitudinem, improbabilitatem à dubio ad ignorantiam & contradictionis cognitionem crescere constanter posse, & inde gradus utramque suos habere evidens est. *Summa probabilitas* inest propositioni certitudini proximæ; reliquæ sunt eo probabiliore, aut minus probabiles, quo plura, vel firmiora; aut pauciora, vel firma minus habuerint veritatis criteria.

Sic

Sic enim proportionate aut saepius, aut rarius fallent. Habent se igitur probabilitatis gradus, sicut se habet numerus casuum non fallentium, ad numerum fallentium. Veritatem hanc pulchre illustrat similitudine lusus aleatorii, eamque variis Casibus adplicat *Lambert in seiner Phänomenologie* §. 5. Vid. etiam *Meiers Vernunftlehre* à §. 203, usque ad §. 208.

Scholion 3. Casus, in quibus veritatis indicia non fallunt, vel determinari, ex *inductione*, vel *analogia* (Nechtsichheit) possunt. (Vid. § 58. fig. c.) Inductio ista praesertim incompleta in physicis usum habet eximium; ad illam autem bene instituendam *Herwath. instit. log.* sequentes leges ex *Boscovichio* tradit. 1) Si existentia generalis cujusdam in natura legis, ope inductionis laxioris stabilienda sit; necesse est, ut ea lex obtinere omnino deprehendatur in omnibus iis casibus, qui ita ad trutinam revocari possunt, ut deprehendi debeat, utrum illa in iis observetur, an non. 2) Necesse est, ut ejusmodi casus non exiguo numero sint. 3) Tametsi lex illa quibusdam in casibus obtutu primo infringi videatur, non oberit; modo re adcuratius perspecta iidem casus cum dicta lege conciliari possint. 4) Postquam absoluta quaedam proprietates, hoc est talis, *quae neque a proportionione cum nostris sensibus, neque a partium corpus constituentium multitudine pendet*, ope inductionis pro universalium majorum, ac sensibilibus massarum proprietate statuta est; eadem etiam ad minimas quasque particulas insensibiles, ad ipsa adeo corporum elementa, ope ejusdem inductionis extendi debet: nisi ratio positiva obstet; exigua enim corpuscula a majoribus specie non differunt. Sic e. g. uncia auri species non differt ab ejus centenariis, 5) Proprietates vero relativae, seu tales, *quae vel a proportionione cum nostris sensibus, vel a partium corpus constituentium multitudine dependent* a massis sensibilibus ad insensibiles extendi non possunt; quum ratio illa, ob quam ex sensibilibus massis conveniunt, in

insensibilibus locum non habet. Sic majora corpora sunt certi coloris, non item exilissima eorundem particula.

Analogia est habitudo quædam, atque adfinitas, qua res ceteroquin diversæ in idem recidere, & velut unum esse videntur. Hac in omni rerum genere argumentandi fundamentum præbet, veroque inveniendò, ac abjiciendis præjudiciis servit admodum; sic quum ignis omnia corpora dissolvat: ex analogia bene inferens narrationum popularium de salamandra falsitatem. Physici profecto, si analogiam ademeris, magno ad veritates indagandas, stabilendasque adjumento carebunt: & ad conjiciendos eventus naturaliter in iisdem circumstantiis futuros, ac redituros prioribus similes, haud parum certe confert; illa enim casuum similium expectatio fundatur unice. Cautos tamen esse oportet eos, qui inde probabiliter satis concludere pro futuris voluerint, ac præsertim eos, quos erudite in sua logica distinctis propositionibus comprehensu *Georgius Væth* §. 33. præscribit, canones observare debent, videlicet: 1) Omnia adjuncta, quæ determinatum effectum præcedere solent, accurate dispiciantur. *Ex iis enim & similitudo casuum elucet, & solum prudenter judicari potest, utrum effectus futurus sit similis, nec ne.* 2) Quod in certis adjunctis semper accidit, habendum est pro moraliter certo: quod nunquam, pro moraliter saltem impossibili. Quod vero quandoque evenit, & quandoque non evenit, profus contingens est, ejusque probabilitas determinatur per accuratissimum casuum quam plurimorum examen. *Unde porro colliges probabilitatem futuri eventus non tolli per hoc, quod quandoque contrarium acciderit.* 3) Contingentia non procedunt æqualiter; id est, adjuncta, causæque similiter dispositæ ad plures diversosque effectus modo hinc, modo illum producant. 4) Quando in causis ad plures effectus habetur æqualis dispositio; probabilitas est sicut unitas ad numerum reliquorum effectuum possibilem. *Quum enim contingentia non procedant æqualiter: igitur nul-*
lus

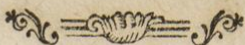

lus effectus habet determinationem, ut præ altero frequentius eveniat, sic in alea jactus quinarum numeri se habet ut unum ad quinque, quia jactus quinque aliorum numerorum est æque possibilis. 5) Quando causa secundum se quidem ad plures effectus aequaliter comparata est; at varia tamen dispositiones relativæ locum habere possunt: eo major est unius effectus præ altero probabilitas; quo sæpius dispositiones ad effectum eundem recurrunt. Exemplum habes in duabus aleis respectu numerorum 6. 7. 8. & respectu numerorum 4. 5. 9. 10. Horum enim dispositiones intra seriem casuum possibilium tantum bis; illorum autem dispositiones in duabus aleis ter recurrunt. b) Denique improbable censendum est, fære, ut eventus contingat in iis adjunctis, quibus positus alias rarissime accidit. De abusu argumenti ex analogia petiti consule potissimum Dalham l. 2. l. 1. P. 3. C. 9.

Scholion 4. Licet contradictoriarum utraque vera esse nequeat; probabilis tamen esse potest; quia utrique ea veritatis indicia adesse possunt, quæ sæpius non fallant.

Scholion 5. Quum duo in omni ratiocinio sint eadem inter se eo duntaxat modo, quo sunt eadem cum tertio quodam adsumpto; adverte sequitur, si præmissarum aliqua fuerit probabilis tantum, etiam conclusionem talem esse debere; Immo in ratiocinio concatenato quum ex una probabili probabilis tantum præmissarum nexus evadat; iterum conclusio inferri non alia, nisi probabilis potest.

§. 65. Auctoritas est excellentia dicentis quidpiam: divina est, vel humana pro varietate subjecti adferentis quidpiam: adensus ejusmodi dictis præstitus, fides appellatur; & credere dicitur, quisquis adsensum hunc ejusdam dictis præstat. A natura autem ita comparati sumus, ut nemini credamus, nisi & scientia & veracitas

racitas (die Wahrhaftigkeit) quidpiam adferentis nobis constiterit, vel certo, vel probabiliter: fundamentum igitur auctoritatis omnis duæ istæ veracitas & scientia constituunt: utraque enim simul sumpta vel certo, vel probabiliter efficit, ne decipiatur ipse adferens, neque decipiat sibi credituros. Qui veritatem aliquam a se perspectam alteri quocunque signo manifestat, *testis*: & actio manifestandi veritatem a se cognitam, *testimonium* dicitur. Quum vero testis vel de re quapiam sub sensus cadente, vel de dogmate quopiam, seu iudicio quodam universali rationis ope examinando testari possit; duplex inde fides, *historica* nimirum, & *dogmatica* enascitur.

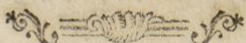
* Quum de veritate rei cuiusdam sub sensus cadente quaeritur, *questionem facti*; quum vero dogma quoddam examinatur, *questionem juris* scholæ passim adpellant.

Scholion. De cognitione per testimonium, illiusque ad certitudinem, vel solidam probabilitatem requisitis, plura ex proposito infra recurrent. Interim, quando ejusmodi cognitio probabilis tantum est, notasse sufficiat; quum criteria isthæ veritatis sufficientia ipsi, de qua quaeritur, rei sint externa, probabilitatem enatam inde *externam* pariter dici. Probabilitatem internam præ externa securiorem esse, nemo erit, qui negaverit; & quum nemo a se impetrare possit, ut aliquid veluti probabile habeat, quia illud alii adfirmant, si scit, illos ex nullo fonte, nullis principiis, aut indicii veritatis rei internis haurire potuisse; ipsam probabilitatem externam sine interna esse non posse, mihi omnino cum *Genuensi l. c. L. 3. C. 4.*

§. 9. videtur. Consequitur inde probabilitatem externam tantum præcise habere roboris, quantum habet ratio, cui innitur. Unde errant magistrorum suorum antiquorum cultores cæci, qui omnem in philosophicis, aut aliis etiam scientiis sententiam rejiciendam existimant, eoquod cum illorum opinionibus non cohæreat. Meminerint hi istius Senecæ Quæst. nat. L. 7. C. 31. *Multa seculis tunc futuris, quæ memoria nostri exoleverit, reservantur.* Sanctorum tamen Patrum auctoritati plus roboris inerit in rebus philosophicis? Sapienter respondet Melch. Canus L. 7. de loc. theol. C. 3. *Sancti Patres in hisce artibus ac scientiis humanis non Christum, sed Platonem, sed Aristotelem, sed Avicennam . . . aut cæcos habuere magistros; aut suum intellectum fallacem, aut alios homines erroribus obnoxios secuti sunt.* Salm factæ scripturæ auctoritas in rebus philosophicis etiam non probabilitatem tantum pariet eam, quæ summa fuerit, sed & certitudinem omnimodam? Sanctus Augustinus optime hanc quæstionem dissolvit, quum ait: *Non legitur in Evangelio Dominus dixisse: mitto vobis Paraclætum, qui vos doceat de cursu solis, & Lunæ: Christianos enim facere volebat, non mathematicos.* Unde probandi mihi neutiquam sunt Philosophi isti, qui factæ Scripturæ, aut Ecclesiæ auctoritatem in impugnandis aliorum, aut suis firmandis conclusionibus leviter usurpant. *Conf. Horvath. l. c. n. 187.*

§. 66. *Phænomenon* (Erscheinung) omne illud est, quod sensibus externis adparet, illorumque ministerio a mente percipitur. Ad explicanda ejusmodi phænomena subinde aliquod adsumitur tanquam certum, quin tamen prævie demonstrari possit, illud re vera certum esse. Ejusmodi adsumptum vocatur *hypothæsis* (ein angenommener Grundsatz).

Scholion. Circa hypothesin sequentia animadvertenda sunt. 1.) Quum singula phaenomena, quorum ratio ex hypothesi reddi potest, totidem sunt rationes partiales de veritate ipsius hypotheseos: ipsa phaenomena certa sint oportet, priusquam de ipsa hypothesi iudicium feratur. 2.) Quum probabilitas postulet, ut non possit demonstrari contrarium: hypothesis talis esse debet; ut ejus oppositum demonstratione evinci nequeat. 3.) Si vel unicum phaenomenon hypothesis repugnet; aut ex hac aliquid inferri possit, quod manifestae experientiae, aut veritati aliunde demonstrata adversatur; hypothesis nullo modo probabilis est. 4.) Quo plura phaenomena ex hypothesi explicari possunt; eo plura habet veritatis indicia; adeoque eo est probabilior. Si igitur omnibus phaenomenis satisfaciatur; tum summam quidem habet probabilitatem: attamen evidens propterea non est; nisi demonstraretur insuper, eadem phaenomena haud posse ab alia causa aut ratione sufficiente oriri: Quodsi demonstratur, hypothesis in thesin abit.

§. 67. Intellectum nostrum ad adsensum praeter verum rapere nihil potest: In omni igitur probabilis tantum, liberi sumus ad adsensum vel praestandum, vel suspendendum. Adsensum rei cuidam per rationes insufficientes cognitae libero voluntatis arbitrio praestitus, *opinio* (eine Meinung) vocatur. Libertas ista in adsensu vel praestando, vel suspendendo ratio sapientius esse potest, cur rei de se falsae tanquam verae, aut vicissim annuamus: Adsensum ejusmodi rei de se falsae tanquam verae, aut vicissim praestitus, *error* (ein Fehler) dicitur. Subinde fit, ut periculum erroris ex utraque parte advertamus, illudque evitare conemur: Periculi istius

istius de errore committendo animadversio, ac fuga, *formido* (eine Furcht) adpellatur. Ejusmodi formido non raro efficit, ut ab omni adfensu prorsus abstineamus, in quo casu dubitare dicimur: est enim *dubium* (ein Zweifel) suspensio adfensus ex errandi formidine orta.

Corollarium. Promiscue formidare, aut dubitare, sceptici, & imprudentis est: Philosophus vero, ut alterutrum, aut utrumque possit, rationes habere debet saltim aliquas, quæ oppositum non improbabile prorsus evincant.

CAPUT II

De Cognitione per sensus.

§. 68.

Omnes ideas nostras aut immediate aut mediate saltim a sensibus oriri, evictum jam fuetat C. 2. Cognitiono sensu adqvisita *experientia* (die Erfahrung) adpellatur. Dividitur 1) in *strictius & latius dictam*: cognitio immediate sensu adqvisita, *strictius dicta* (eine unmittelbare); mediate vero adqvisita sensu, *latius dicta* (eine mittelbare) dicitur. 2) In *externam, internam, & intimam* pro varietate sensuum, quibus adqviritur. *Conf.* §. 10. *Judicia experientia duce formata, intuitiva* (anschauliche) dicuntur. Quando quis pro experientia habet, quod talis non est, vel experientiam docere putat, quod illa non docet; *vitium subreptionis* (Erfleischung)

chungsfehler) committit. Medium experiendi vel *observationes* (Beobachtungen), vel *experimenta* (Versuche) sunt. Est autem *observatio*, Cognitio phænomeni sine opera nostra existentis, e. g. *Siquis eclipsin lunarem cognoscit: Experimentum*, cognitio phænomeni nostra de mum opera contingentis, e. g. *qui machinam electricam ita disponit, ut vim materie electricæ experiatur, experimentum instituit.*

§. 69. Quidquid per sensus cognoscitur, existit, adeoque determinatum omnimode, & singulare est: qui igitur ad experientiam strictius dictam provocat, casum adferre singularem debet.

Corollarium I. Vitium subreptionis committit, qui abstracta, aut universalia se expertum existimat.

2.) Negationes rerum nemo experiri immediate potest; non enim in Sensus agere valent: hinc inanes sunt locutiones hæ & similes: *Vidi, eum non adesse, audiui, eum non fuisse locutum; dici scilicet oporteret: non audiui, non vidi, &c.*

3.) Ad Simplicia corporum elementa, viresque primitivas abstractione devenimus; non igitur objectum sunt experientiæ.

4.) Quum causa sit ratio sufficiens alicujus entis a se distincti & finiti; Causam qui cognoscere voluerit, illius cum causato nexum perspicere debet: sed perspicere rerum nexum *ex Coroll. 2. §. 24.* est opus *rationis*, non Sensuum, igitur causarum Cognitio per sensus immediate haberi nequit. Nec duo entia simul, aut statim post se invicem sentiri, evincit, unum esse instar causæ, & alterum instar effectus.

§.) Omne

5.) Omne iudicium Sensuum non, nisi modum, aut relationem rei sensæ, neutiquam vero adtributa, aut essentias repræsentat. Quidquid enim sentimus, sunt actiones objectorum externorum in organa nostra sensoria; sed ista meri sunt modi aut relationes; saluum igitur est Corollarium.

6.) Absentia, præterita, aut futura sentiri nequeunt; non enim in organa sensoria agere possunt. Quoties igitur in somniis, aut etiam vigilantes putamus, nos objectum quoddam percipere, de cuius absentia ex aliis rationibus certo constat, certi pariter sumus, non sensationem, sed phantasiam, visionem internam nos habuisse, aut simile objectum percepisse, male a nobis cum absente confusum.

7.) De gustu non est disputandum vulgo dicimus, quum Sensationes in variis variis esse posse, sumus indicati: nec male. Quum enim non res ipsas, sed mutationes duntaxat illarum ope in sensibus effectas sentiamus, hæ autem mutationes pro varia dispositione organorum varia pariter esse debeant: patet adfertur veritas.

8.) Ex dictis hætenus facile adparet, quare cognitio per sensus etiam vocetur *Cognitio a posteriore*. Quum enim prius sit altero, quod hujus in se rationem continet; & posterius, cuius ratio in altero continetur: & cujuslibet effectus ratio in sua causa contineatur; patet, quando remper effectus suos, seu per actionem in organa nostra sensoria cognoscimus, nos illam a posteriore cognoscere.

§. 70. Ars inveniendi, græce *εὐριστική* (*Erfindungskunst*) est dexteritas eruendi veritates incognitas ex cognitis. Si veritates, ex quibus eruuntur aliæ, sensibus cognitæ sint, *ars inveniendi sensuæ* (*die sinnliche Erfindungskunst*) nominatur. Media ad hanc ex di-

ctis §. 68. sunt *observationes*, & *experimenta*. Hæ autem, ut genuinæ sint, regulis quibusdam indigent, quibus dirigantur.

§. 71. Observationem rite instituturus animo sit præjudiciis libero, solo veritatis amore detento, objecto sensibus præfenti sufficienter adtendat, probe discernat inter ea, quæ in sensus incurrunt, & ea, quæ sibi imaginatur, aut ad quæ ex iis, quæ perferentia, concludit, ne in vitium subreptionis incidat.

*) Non insipienter agat, qui observationem semel factam sibi sedulo animadvertat, aut etiam consignet literis, in similibus rerum adjunctis a se, si fieri potest, & aliis repetendam.

§. 72. Ut experimenta rite instituantur, præter ea, quæ §. *præced.* de statu mentis dicta sunt, requiritur, ut congrua diligentia prius præparentur, & adplicentur instrumenta, omniaque ea removeantur, quæ effectum secuturum quovis modo impedire valeant. Ceterum & ea adtentione sensuum opus est, quæ prius commendata fuit; nec oberit, si sæpius repetantur experimenta.

Scholion 1. Ut objecta externa per sensus rite percipere possimus, requiritur a) *ex parte Sensuum.* 1.) ut nullo vitio laborent. 2.) ut sensus objecto respondens, & si plures necessarii fuerint, omnes ii adplicentur. *Sensus nostros vitio nullo laborare, & eorundem partim inter se, partim cum aliorum, iisdem sensibus utentium, sensationibus harmonia.*

monta patet. b) *Ratione objecti*, ut illud in debita distantia collocetur. Hanc debitam distantiam quilibet pro varietate organorum ab experientia discere debet. c) *Ratione medii*, ut istud sit uniforme: Sic, qui baculum ex dimidia parte aquae immersum consideraverit, curvum videbit; licet rectus omnino sit. d) *Ratione mentis nostrae*, ut ipsa congruam adtentionem ad objectorum externorum impressiones adhibeat.

Scholion 2. Adtentione ista mentis nostrae cuilibet experituro quidpiam commendari satis non potest: medium enim ea est, ideas perfectiores acquirendi; quum, quo diutius illa in contemplandis objectis continuata fuerit, eo melius, quae in iis deprehenduntur, distinguamus, Operæ igitur pretium erit, eas, quae adtentioni excitandæ & conservandæ inserviunt regulas hic recensere.

1.) Animus in primis de utilitate ac praesentia objecti cognoscendi, de ipsius cognitionis pretio, de necessitate adtentionis ad hanc acquirendam necessariæ convictus sit, oportet.

2.) Ne ipsa adtentionis difficultas deterreat; a facilibus capiendum erit initium, qua accurate familiaria reddenda, & sic paulatim ad difficiliora eodem modo progrediendo dexteritas quaedam enascatur.

3.) Tempus adtentioni eligendum est illud, quo mens ab adfectibus placida, aliisque libera fuerit cogitationibus.

4.) Locus aptissimus erit ab omni turba vacuus.

5.) Quo vero melius conservari inchoata adtentione possit, 1.) in longiore ejus exercitio, nisi animus jam ad meditandum & indagandum fuerit obfirmatus, non nunquam interponenda mora est. 2.) Utilitatis & praesentiae ex adtentione repetendarum memoria refricanda. 3.) Quin animus ab adtentione aut in- aut extensiore jam defatigatus ad objecta leviora vel jucundiora non raro advocandus est.

Ut enim & excitetur, & conservetur attentio, opus est, ut possimus, & velimus attendere, & attentionem continuare. Sed velle præstat cognitio bonitatis ex illa repetenda; posse facit objectum viribus æquale, æquo tempore & loco adsumptum. Veritas igitur regularum patet.

§. 73. PROBLEMA I. *Claras ope Sensuum ideas consequi cupiens* 1.) operam dare debet, ut objectum sufficienter a sensibus exhibeatur. Quare, ni liberis illud sensibus efficere possit, armandi sunt illi: Sic si e. g. objecta minus distant, visui succurrunt rubi, (Sehröhyre) aut vitra optica; (Serngläser) auditui rubi acustici: (Sprachröhyre) si nimis exigua fuerint res contemplandæ, microscopia (Vergrößerungsgläser) inseruntur: si in obscuro posita; lumine intensiore adhibito clarescent &c. 2.) Attentionem dirigere debet ad ea, quæ objecto a sensibus exhibito insunt, & sic claram illius ideam obtinebit; quia sic notas cognoscet ad rem agnoscendam, & ab aliis discernendam sufficientes.

§. 74. PROBLEMA II. *Distinctam rei ideam adquirimus.* 1.) Formando prius de ea claram. 2.) Attentionem successive in ea dirigendo, quæ in ejusmodi discerni possunt, & laborando, ut eorum pariter ideam claram obtineamus. 3.) Si ordo & nexus respiciatur, quo ea, quæ discerni in re possunt, eidem insunt. Sic figurarum geometricarum in tabulis depi-

cta-

tarum, e. g. quadrati, trianguli, sic inscriptionum distinctas ideas nobis paramus.

§. 75. PROBLEMA III. Quum ideam adequatam habeat ille ex §. 19. qui notas rei singillatim cognitas resolvere in simplicissimas, intuerique valet; eam ope sensuum consequemur, si 1.) de objecto ideam distinctam formaverimus: 2.) notarum sigillatim cognitarum notas rursus investigemus, ac tamdiu analysin continuemus, usque dum in simplicissimis subsistendum sit. Pro exemplo servire possunt omnia artefacta e. g. horologia, tubi optici, microscopia &c.

* Ejusmodi ideas solo sensuum usu tantum adequatas esse *physice*, ultro patet: accedente autem ratione & *mathematice*, aut si *mayis*, *metaphysice* adequatas fieri, exemplis superioribus ultra, quam sensus valent, & quoad fieri potest, resolutis, patebit. Multum juyabit ad ideas ejusmodi acquirendas, si rem in se prius consideraverimus, eam versando in partes omnes, adhibitis etiam anatomica partium resolutione, microscopiis, telescopiis, aut aliis instrumentis ac artificiis pro varietate objecti variis. 2.) Objectum ipsum conferendo cum aliis quoad primum intuitum similibus, aut instituta commixtione physica, aut combinatione, quod *solenne est chemicis*, aut in mente tantum possibiles rei unius ad alias relationes considerando.

§. 76. PROBLEMA IV. Ope experientiae invenimus, utrum nota quæpiam in ente sit modus illius entis; si attenderimus, an nota illa eidem enti, vel uni aut alteri

individuorum ejusdem speciei, vel generis pro aliquo tempore non inexistat, aut non existere possit: hoc si fuerit, entis, de quo quæstio est, modus duntaxat erit. Modus enim ex §. 20. est nota variabilis rei interna.

§. 77. PROBLEMA V. *Invenire adtributa entis cujusdam*, ex præcedentis problematis resolutione perquam facile est. Adtributum enim est ex §. 20. nota constans in ente, immediate ex essentialibus profluens, modorum vero possibilitates aliunde, nisi ex essentia, neque determinante modorum præsentiam, neque absentiam cognosci, non possunt. Immediate igitur modorum possibilitas ex essentialibus profluit: adeoque adtributum est.

Scholion 1. Detectis modis & a notis reliquis separatim, ceteræ omnes vel *essentiales* sunt, vel *adtributa*: sunt enim notæ constantes tantum in *essentiales* & *adtributa* divisibiles. Etiam illud, quod ex multiplicatis experienciis rei constantiter inesse cognoscitur, vi inductionis incompletæ probabiliter concludi potest, aut esse adtributum, aut notam essentialem; & crescit illa probabilitas pro numero casuum, ista inductione comprehensorum.

Scholion 2. Essentialia ab adtributis non experientia immediata, sed ratione potius distinguere valemus.

§. 78. PROBLEMA VI. *Notiones rerum distinctas universales a posteriore adquirit* 1.) distinctam juxta §. 74. ideam de re quapiam singulari efformando. 2.) Hanc ipsam

ipsam cum aliis similitudinem quamdam habentibus comparando. 3.) Notas, quæ ceteris manentibus variari possunt, rejiciendo. 4.) Constantes retinendo. 5.) Inter constantes, num adtributa sint, aut essentialis notæ, ope rationis discernendo. Sic enim idea omnibus determinationibus particularibus libera redditur universalis, & per discretionem adhibitam distincta.

* Rem in exemplo pulcherrime illustrat *Stattlerus* §. 356. aut, *si mavis, illustr. Wolfius, quem in tota Logica practica secutus est prior e vestigio Ducem.* Suadent isti, ut res ipsa subjecti loco; notæ vero prædicatorum instar adfuerant, atque sic tot judicia intuitiva formentur, quot notæ in re ipsa deprehenduntur: & modo prius dicto ea resercentur, quæ aut modi, aut determinationis rei tantum particulares sunt. Scire e. g. cupis, quid sit *furtum*; casus circumspice singulares: auditu vel visu percepisti aliquando. *Titium effraicta mercatoris taberna merces abstulisse*: inde judicia intuitiva sequentia formabis.

1. *Titius effregit tabernam mercatoris.*
2. *Titius abstulit merces e taberna.*
3. *Merces fuisse mercatoris.*
4. *Mercator non aderat, quum Titius merces auferret.*

Ex casu hoc unico peregrinis multis involuto difficulter evinces, quid sit *furtum*: revoca igitur iuxta dicta *num. 2.* casum quempiam similem, *furtum* dictum, & cum eo compara tuum: audisti e. g. olim, aut vidisti, *Sempronium scandisse de nocte clam in hortum Mævii, ac arborem inde exoticam abstulisse.* Factum hoc judicia intuitiva sequentia subministrabit.

1. *Sempronius scandit in hortum Mævii.*
2. *Nox erat, quum Sempronius illuc scanderet.*

3. *Sempronius abstulit ex horto Mævii exoticam arborem.*
4. *Arbor exotica fuit Mævii seu Domini horti.*
5. *Mævius non aderat, quum Sempronius arborem auferret.*

In his duobus casibus vides notas constantes & utri-
que communes esse tantum has, quod uterque actione sua
1.) abstulerit rem alienam; 2.) quod uterque abstulerit eam
inscio, ac invito domino; facile igitur patet notio hæc a
posteriore distincta: *furtum est ablatio rei alienæ inscio ac
invito domino. Et fur est persona rem alienam inscio ac in-
vito domino auferrens.*

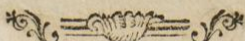
Corollarium. Notiones sic determinatas ac distinctas
jam supra Cap. 5. definitionem rei sistere, monui: pa-
tet igitur, quomodo definitiones rerum a posteriore
re confici possint, nec *latiores*, nec *angustiores* suis definiti-
tis. Comparando enim cum omnibus rebus sibi similibus,
& retinendo notas eas, quæ communes sunt omnibus, non
latior, & refecando eas, quæ quibusdam duntaxat conve-
niant, non erit definito suo *angustior* definitio. Cete-
rum & hic ea, quæ supra ad §. 75. notavi, non negligenda.
Et ne sit *abundans*, præstat regula 5. hoc ipso para-
grapho indicata.

Corollarium 2. Quoniam *definitio genetica* ex §. 34. ea
est, quæ ostendit, quomodo res quæpiam oriatur: palam
est, eam adquiri ope sensuum posse; si rei confectiõni aut
adfuerimus ipsi, & quibus illa partibus constet, ac quo
quævis alteri componatur modo, sedulo adtenderimus:
aut si rem jam confectam in suas partes resolverimus, &
quo quælibet ordine, nexuque sit posita, probe examina-
verimus. Quid? quod definitiones *rerum nondum inventarum*
fieri posse, ostendunt rerum omnium inventores, Physices
experimentalis Studiosi, Chemici: Permiscendo sic e. gr.
liquores in certa quantitate varios, varios colores effinxe-
runt: sic Pulvis Pyrius, Phosphorus, Telescopia, & multa
præsertim chemica orta sunt.

§. 79. PROBLEMA VII. *Causæ rerum a posteriore deteguntur*, si sedulo objectum adtendatur, antequam, & dum mutationem patitur; & si mutatio ista in ente tam primum, & non prius accidat, acsi hoc alterum illi junctum adplicatumque fuerit; hoc ipsum alterum illius causa putanda est. Causa enim est *ratio existentia rei cujusdam a se distinctæ sufficiens*: ratio vero existentia hujus mutationis non fuit in ipso ente mutato; alias enim posito ipso ente & poni debuisset mutatio: neque fuit in aliquo alio ab ente distincto; quia ex observatione, aut experimento accurate capto supponitur, præter alterum nil rei adfuisse, aut quomodo cunque in illam influxisse: nihil igitur restat, nisi ut dicatur, rationem mutationis in ente subsecutæ esse ens ipsum externum, adeoque causam.

Scholion. Studiose dixi, etiam sedulo adtendi objectum oportere, quidve accidat, aut acciderit in eo, antequam mutationem passum fuerit. Hoc enim nisi præstetur, sæpius erronee quidpiam pro causa habebimus, quod tamen causa nequaquam est. Sic si quis solvisset in vitro quopiam Scobem ferri oleo vitrioli aqua temperato, & post aliquod etiam tempus eidem vitro infunderet aquam, frustulaque ligni Brasiliensis injiceret, colore subcaruleo aqua ista tingeretur: male autem inferret, quisquis solutionis præcedentis ignarus, solam hujus mutationis in aqua causam diceret lignum Brasiliense. Consultum igitur erit, ad causam rei eo certius detegendam circa eandem rem repetitas in variis rerum adjunctis observationes aut experimenta instituire; ut sic adpareat, quænam vera sit effectus

eiusdam causa: Sic qui in aliud vitrum aquæ plenum farmentula ligni Brasiliensis injecerit, colore rubro, non subcaruleo aquam tingi, experietur. In ejusmodi casu, ubi plures in effectum quempiam causæ influere advertuntur, optimum etiam factu erit, si quælibet causa partialis primum enti mutando sola, adplicetur, altera dein jungatur, & sic pergatur; usque dum simul omnes additæ fuerint: sic enim facilius cujuslibet influxum determinare poterimus.

§. 80. PROBLEMA VIII. *Propositiones effici universales ope experientia facillime posse*, jam ex dictis constat. Sumantur enim ea per modum prædicati, quæ rei vel adtributa, vel essentialia esse, ope experientiæ deteximus; res vero ipsa pro subjecto constituatur: propositiones inde natæ omnes erunt universales; quia determinatæ. Videatur §. 45. Ex eo etiam adparebit, quomodo ope experientiæ ex propositionibus indeterminatis determinatæ reddi veleant.

Scholion. Nonne vero hætenus resoluta problemata repugnant dictis §. 69. Vi enim illius, quæ ope sensuum cognoscunt, ut, singularia duntaxat sunt? \times . Ex ipsa problematum resolutione patet, etiam in subsidium advocari rationem, adeoque initium cognitionis duntaxat ope sensuum haberi, cetera deinde ope reflexionis abstractionis, & sic dari *connubium rationis & experientia*, ut vocant. (die *Verschwiſterung der Vernunft und Erfahrung*) De hoc rationis & experientiæ connubio in physicis scientiis exoptando consulantur *Elementa Philos. Berthold Hauser Tom. I. P. 4. Q. 5. §. 509.* Præclare iste notat, quodsi soli rationi fideremus, modos & causas phaenomenorum fingere, mundumque idealem in cerebro procreare perquam proclive foret

foret: Calculo igitur accedat sensuum experientia, & naturam consentire rationi palam ostendat. Castiget experientia rationem, & ratio experientiam: sic mutua sibi subsidia ferendo, facilius scientiarum systemata conduntur, felicius defenduntur.

ARTICULUS II

De certitudine experientiæ.

§. 81.

Nuntii sensus nostri fideles sunt, & fallitur, quisquis illos fallere adserit; sive de externis, sive interno, aut intimo sensu paræmiam hanc obsoletam intellexerit. Ast judicia non raro ferimus ope sensuum minime vera? Culpa profecto in sensibus nulla, sed in ipsa mentis *præcipitantia* (Uebereilung) est, aut ferentis iudicium de rebus non satis perpensis, aut iudicantis plus, ac cognitum per sensus fuerat. Sic non adtentis optices regulis iudicium præcipitat, qui *turrim quadratam eminus visam rotundam* adserit: qui quum effectum duntaxat vidit, de causa simul percepta iudicat.

§. 82. Triplicem dari certitudinem §§. 26. & 62. dixi; restat igitur, quænam menti nostræ certitudo enascatur, ex iis, quæ ope sensuum experimur. Ante omnia vero dispiciendum est, quam circa sua objecta sensus intimus certitudinem pariat. Est autem *sensus*

intimus (Das Selbstgefühl) ex §. 10. illa mentis nostræ facultas, qua ista mutationum sui ipsius præsentium conscia est: actualis illarum perceptio, *sensio seu sensatio* intima dicitur.

Corollarium. Objecta igitur sensus intimi tantum sunt, *res præsentis*: sentire enim quum sit mutationem præsentem percipere, ea, quæ absentia sunt, sentire non possumus; proinde etiam objectum sensus intimi esse nequeunt. Quum igitur mutationes menti nostræ olim præsentis, de novo nobis representamus, illæ non per se ipsas, sed per imagines suas cognoscuntur, instaurata ejusmodi mutationis olim in mente præsentis conscientia, *imaginatio* est.

2.) Objecta sensus intimi tantum sunt *mutationes ipsius animæ*, seu in ipsa anima præsentis. Unde si tibi videris audire *musicam, tonitru, tumultum*; non illa externa scilicet *musica* &c. sed ipsa *animæ adfectio* sensus intimi objectum est.

3.) Quum *evidentiæ* sit distinctus criteriorum ad rei veritatem sufficientium intuitus, & distinctus iste intuitus sit ipsi animæ præsens; *evidentiæ existentium* objectum esse sensus intimi, patet: & quum *certitudo* sit status mentis ita secure de cognitionis suæ veritate judicantis, ut de falsitate non suspicetur; Status autem ipsius mentis utique menti inesse debeat: sequitur, & *certitudinem evidentiæ* esse sensus intimi objectum.

4.) Characteres genuinæ evidentiæ hi tres potissimum assignantur. Scilicet a) distincta habitudinis prædicati ad subjectum cognitio. b) Suavis quædam necessitas ad adsensum. c) Exclusio omnis formidinis de opposito; hique omnes sunt adfectiones ipsius animæ: certum igitur est, & hos evidentiæ Characteres esse sensus intimi objectum.

5.) Veritas est conformitas cogitationum nostrarum cum earundem objectis: Conformitas ista vel spectari potest.

est, prout est in ipsis objectis; hanc scholæ vocant *veritatem objectivam*: vel spectatur, prout est in cognoscente eam, seu ut est ipsa veritatis objectivæ cognitio; hanc scholæ vocarunt *veritatem subjectivam*. Eodem prorsus modo de certitudine loquendum, ac ipsa adeo *evidentia*. Veritas igitur *subjectiva* æque, ac certitudo & *evidentia* eodem spectatæ modo sunt ipsius mentis nostræ *adfectio*, *mutatio*, *modus*; ergo & *sensus intimi objectum*.

* *Evidentia igitur tam quoad existentiam, quam quoad certitudinem ex ipso sensu intimo constat, illius objectum est: non video propterea necessitatem ullam, hanc pro speciali veritatis criterio adsumendi; nisi singula sensus intimi objecta specialia veritatis criteria dixeris.*

6.) Dum anima suarum mutationum conscia est; illas non quomodocunque tantum cognoscit, sed ita, ut plane intelligat, illas esse *sui ipsius* mutationes: cognoscendo scilicet, se ipsam mutari: se esse eam, quæ cognoscat, cogitet, judicet, ratiocinetur, cupiat, doleat, gaudeat, amet &c. Quum igitur mutationum suarum conscia est mens nostra, simul conscia est *sui ipsius*: hinc ipsa mentis nostræ *existentia* est *objectum sensus intimi*.

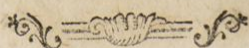
7.) Mutationes corporis nostri, quatenus sunt præcise mutationes corporis, non insunt ipsi animæ nostræ: non igitur sunt *objectum sensus intimi*.

8.) Natura mutationum seu essentia quoad omnes sui notas non sentitur a sensu intimo saltem immediate, non est immediata illius *adfectio*: non igitur *immediatum* est illius *objectum*.

§. 83. De *existentia sensus intimi* per ipsum *sensum intimum* certi reddimur: est instar lucis, quæ simul est *manifestans* & *manifestatum*: ipsa *ensione intima* se prodit. Actum ageret, quisquis illum ex *rationibus* demonstrare alteri conaretur.

§. 84. *Ex sensu intimo ita certi sumus de existentia illarum adfectionum, quæ immediate percipiuntur; ut nullo in casu falli possimus. Fac enim aliquando nos falli circa perceptiones intimas: igitur objectum illarum non erit tale, quale percipitur; sed objectum illarum est ipsa adfectionis cuiusdam in anima existentia: non igitur existet objectum, quod tamen percipitur. Hoc quam absurdum sit, nemo sanus non videt. Habere enim perceptionem sine objecto idem foret, ac percipere nihili: sed nihili non datur perceptio, quum non habeat notas; igitur etiam non datur perceptio sine objecto: existere igitur illa objecta debent, quæ sensu intimo existere percipiuntur. Ridendi sane sunt, qui veritatem hanc eunt impugnatum. Non enim mutabunt isti frivolis suis objectiunculis eam, quæ in omnibus hominibus est, naturam, nunquam efficient, ut vel rudissimo persuadeant, id eum non percipere, quod re vera percipere sensu intimo compertum habet. Nec Deus ipse, ut providus hujus universi gubernator, efficere posset, ut videremur nobis intime percipere; licet re vera nullam haberemus perceptionem: errori videlicet ineluctabili nos redderet obnoxios; & si unico in casu id etiam faceret, pro nullo in futurum certi essemus, semper fluctuaremur. Deceptor, ludicator Deus esse nequit, igitur ea, quæ sensu intimo percipi-*

untur, certa omnino, indubitata semper sunt. Evidens hoc cuilibet est; & evidentibus semper necessario adfentiemur. Hinc bene Cicero *Quest. Acad. I. 13. ut neesse est lancem in libra, ponderibus impositis, deprimi: sic animum perspicuis cedere.*

§. 85. *Que sensu quodam in. sive externo re vera percipimus, eque eandem nobis certitudinem pariunt, ac circa sensus intimi objecta habemus.* Profecto eadem ratio pro hac perceptione pugnat, quam §. præced pro perceptionibus intimis adtuli.

* At casus subinde accidit, quo quidpiam nos percipere putamus, quod tamen nequaquam percipimus? . . . Ad perceptionem putatitiam a vera discernendam problematicis supra resolutis & §. 69. potissimum jam satis cautum est: & de vera duntaxat perceptione propositio loquitur. Interim ut certius constet, de quibusnam perceptionibus ope sensuum acquisitis, & qua de illis certitudinis certi simus, paragraphi sequentes expedient.

§. 86. Ut clarius pateat, quorum paragraphorum sequentium doctrina collimet; sciendum est, fuisse inter Philosophos sectam quamdam *Monistarum* dictam, qui unius tantum substantiæ genus dari adseruerunt. In duplicem abibat tamen sententiam altera illorum erat, qui substantias duntaxat *materiales*: altera illorum, qui *spirituales* tantum admittebant: Priores *Materialistæ*; *Idealistæ* posteriores dicebantur. Ipsi
idea-

idealista in duas scindebantur classes: prima eorum suæ solius animæ existentiam realem admittebat, spiritus vero ceteros, sicut & corpora entia mere *idealit*, neutiquam vero *realiter existentia* concedebat. Classis hæc *Egoistarum* nomen tulit. Altera, præter animæ suæ, etiam spirituum aliorum finitorum existentiam realem agnoscebat; & hæc *Pluralistarum* vocabulo a priore discernebatur, & in hoc priore similis, quod æque, sicut ista realem corporum existentiam inficiabatur. *De idealistarum doctrina, origine, & potioribus illius sectæ membris consule Disquisit. Philosoph. de relatione sensuum a Cl. Agricola olim in Chabedra Philosoph. Profess. Celeberr. editam. C. 2.*

§. 87. Tam Egoistæ, quam Pluralistæ admittunt phænomena mundi materialis, & eorum mutuam a se invicem dependentiam: non negant ea, quæ sunt ac fiunt in hoc universo, eodem prorsus modo adparere, ac si revera extra ideam suam existerent corpora. Negant tantum re ipsa existere corpus suum, re ipsa cibo, potuque pasci. Non vocant in dubium perceptionem corporis istius perdurare non posse; nisi conservetur mediantibus perceptionibus cibi, ac potus adsumpti. Unde corporis sui idealis conservandi gratia, non minus cibo, ac potu utuntur Idealistæ, quam qui realem corporis sui præsentiam, aliaque extra se corpora ag-

noscunt; propterea quod fingant, phænomena hæc ita a se invicem dependere, ut unum absque altero poni non possit. *Vid. laudatus Agricola.*

* Intrinsicam mundi realis, uti & realis aliorum corporum existentiaë possibilitatem; inficiari nullatenus idealistaë possunt: non enim contradictionem in suo conceptu involvunt: & quum omnia contradictionis expertia Deus producere possit; nec deest possibilitas extrinseca: sola igitur quaëstio restat, an re vera produxerit.

§. 88. Admisso semel, nos ejusmodi ideas habere, quasi istaë a corporibus extra nos positis provenirent, Idealistaë etiam admittere debent, dari rationem idearum istarum sufficientem; quum sine ratione sufficiente dari nihil omnino possit. Si vero rationem idearum istarum, queis mundum hunc adspectabilem, corporaque in eo vere existentia representamus, in ipsis corporibus nequaquam dari contendant; dari igitur ea in ente alio corporibus distincto debet: ratio ergo, vel in ipsa anima, vel in spiritu quodam alio continebitur. Ast in anima eam non contineri ex sequentibus patet. Si enim idea istaë corpora externa ut re vera existentia representantes essent factitiaë, seu ratio illarum mens nostra foret; sequeretur, *omnes illas vel libere, vel necessario, vel quasdam libere, & quasdam necessario* ab ipsa effici. Omnes vero libere ab anima effici certe non adseret, qui perpenderit, quanta sit multitudo idearum

doloriferarum, quibus illa per vitam premitur. Profecto experimur in nobis metipsis, quanto sæpius conatu admitamur, ut molestas ejusmodi ideas abigamus, obtineamus jucundas; sed irritos esse conatus omnes. Unde est, quod ii, quos sensu quodam destitutos dicimus, idea sensui illi respondente careant? Quis mediis in tenebris constitutus ita adfici potest, acsi ideas illas corporum perciperet visu, quarum perceptione sæpius tam mirifice delectabatur, & modo delectari perciperet? cur, si anima nostra ideas istas omnes sua actione efficeret, cur non in æstate in fluviis idealibus glaciem, in hyeme fruges in agris maturas, folia in arboribus, flores in hortis, in vineis uvas conspicit? Cur admota manui glacie idea frigoris molesta, remota vero, seu quoquo modo absente idea eadem resuscitata nihil molestiæ creat? &c. Non igitur *libere* omnes istas ideas mens nostra efficit.

Neque etiam necessario omnes istas ideas ab anima effici posse perspiciet, quisquis eam, quæ cuilibet ex sensu intimo patet, & in metaphysica, aut Philosophia Practica aliis firmissimis argumentis suffulcitur, animæ libertatem tuetur. Nonne per experientiam intimam compertum habemus, nos variis modis illarum idearum quasdam pro libitu tum acquirere, tum impedire posse? Nonne musicus modo hujus, modo alterius instrumen-

vi suavissimum sonum elicere, cantare jam ore, jam fistula potest? Non igitur *necessario* omnes istas ideas ab anima produci dicendum est.

Aliquas igitur libere, aliquas *necessario* efficiet. Verum, quas libere? & quas *necessario*? Procul dubio tantum philautiæ & anima Idealistæ habebit, ut, si penes se fuerit, molestas sibi ideas non procreet. Jucundâs igitur libere, molestas *necessario* efficiet. Ast quoties fit, ut mente nostra, se etiam non cogitante simile quidpiam efficere, suavissimos audire concentus, phænomena spectare, ut mirabilia, sic jucundissima, sibi videatur? Quoties in somnis sine ulla sua actione dolores sentit, quos evigilans ab impulsu corporum aut collapsorum, aut impactorum provenisse judicat? Et necessitate etiam tantum circa quasdam ejusmodi ideas statuta mens nostra perfecte libera dici non posset. Ruit igitur & tertium Idealistarum effugium.

Secundo. Ideæ istæ, quas nos ab actione corporum præsentium provenire, & sensuales ideo dicimus, res tam stupendas, tamque mirabili inter se ordine connexas repræsentant, ut, si res ipsæ existant realiter, non nisi a mente summa sapientia prædita effici protuerint. Profecto, si homo solus existit, revera corpore præditus, machina hæc ex tot ossibus, venis, musculis tam artificiose inter se connexis, tam dextre mobilibus

fola auctorem requireret sapientissimum. Nihil ergo de belluis, de plantis aut in planis latissime extensis, aut in montium amplissime diffusorum cacuminibus, versicolore pompa luxuriantibus; nihil de caelo stellifero, de statis anni vicissitudinibus, de motu siderum regulari dicam. Singula probarent nihilominus ad veram sui existentiam mentem summa intelligentia & sapientia præditam omnino necessariam fuisse. Ast non minor certe sapientia requiritur ad res ejusmodi excogitandas, quam ad efficiendas. Inmo, quum *sapientia* sit, scientia media & fines sibi subordinandi; patet, excogitationem rei cujusdam efficiendæ proprie ad sapientiam; effectiorem vero illius ad *potentiam activam*, seu facultatem agendi esse referendam. Et nonne propterea ii qui concedunt quidem, ad res ejusmodi efficiendas, seu ad dandam illis existentiam realem, *summam* requiri *sapientiam*; ad excogitandas autem, seu dandam illis existentiam idealem *eandem* requiri, negant, nonne ii contra ipsos rei conceptus impingunt? At forte anima habet hanc sapientiam? Ipsa experientia altum reclamatur: amplissima quidem idearum sensualium, facillime adquisitarum copia gaudet mens nostra: at licet gaudeat illa; quanta non adnitendum est virium contentione, ut *opus* quoddam ad exemplar naturæ *vel umbratile* fingat, aut visum refingat? an unquam annales

Ennii,

Ennii, Livii, Poemata Virgilii, Deniffi pluries lecta, eodem ordine, claritate, pulchritudine repetere tecum, vel aliis recitando poteris? sapientiam igitur mentis noſtræ admodum limitatam, ac poinde non ſummam eſſe. . . Sed ipſa tamen experientia teſtatur, mentem noſtram feracem eſſe admodum idearum etiam de rebus iſtis, quas nec extitiſſe unquam, nec exiſtere modo, nec poſtea exituras realiter, extra omnem eſt controverſiam: haſque ideas mire inter ſe componit? . . . Fa-teor, plurium rerum nec exiſtentium, nec exiturarum, & talium, quæ nec extiterunt unquam, ideis mentem noſtram gaudere, eaſque etiam ordinato nexu ſibi invi-cem componere, ſubordinare: aſt an ideas iſtas omnino de ſuo habet? an non ſimulacra quædam, ut ita loquar, & exemplaria ex ipſis ideis hucſque ſenſualibus dictis adquiret? Quis cæcus unquam delineavit firmamenti, colorumque ideas ſibi? Quis ſurdus omnino avium cantus, Muſicorum harmonias ſibi repræſentavit? aliunde igitur Prototypon nanciſci anima debet, ex quo abſtrahat, componat ſibi ideas alias. . . At deludimur, quum ideas iſtas primitivas, ex quibus alias deinde abſtractione & compositione formamus, aliunde, quam ab anima formatas arbitramur? . . . Non Profeſſo delu-dimur, ex antea enim demonſtratis anima noſtra non gaudet ſapientia ſumma, nec ut ens finitum gaudere

unquam potest: non igitur excogitare res eas valet, ad quas excogitandas ex pariter demonstratis sapientia summa requireretur. Res autem excogitare, concipere idem est, ac earum ideas effingere: mens proinde contra illas ideas sibi effingere nequit, non sunt ideo *factivæ*, sed *adventitiæ*, ratio illarum in mente nostra nequam continetur. Adde; si ejusmodi ideæ ab ipsa mente efficerentur actione sua, illam & hujus actionis sibi consciam esse debere, quod tamen falsissimum esse ex sensu intimo constat.

At forte ratio illarum continetur in spiritu ab anima distincto? forte subministrabit iste hasce ideas, ac menti nostræ exhibebit? Hoc si foret, & spiritus iste summa polleat sapientia, necesse est. Ens autem summa pollens sapientia Deus est, & quidem solus est. Existeret igitur Deus, & iste harum idearum auctor, causa efficiens, ratio foret. Verum si Deus existit, existit ens omnibus perfectionibus puris præditum, ens infinite benevolum tam quoad se, quam quoad res a se creatas, ens sapientissimum, providentissimus hujus universi gubernator: igitur ludificare, in perpetuo errore relinquere, inclinare in judicia erronea creaturas rationales non decet sapientiam, pugnat contra providentiam, benevolentia illimitata non permittit. Profecto judicium istud: *existunt corpora*, tam necessarium est

est nobis, ut etiam post maturum examen abstinere ab illo non possimus. Quantumvis enim rem expendamus; tenemur semper aut stare, aut sedere, aut ambulare: cibus & potibus uti: corporis nostri conservationi invigilare, ideoque vitare corpora noxia, utilia vero sectari, sed hæc præstare non possumus, quin saltim tacite judicemus, corpora existere. Ergo ab isto iudicio: *existunt corpora*, non possumus etiam post maturum examen abstinere: Deus igitur in errorem nos necessarium induceret, si corpora non existerent. Existunt igitur veræ rationes idearum sensualium sufficientes. Porro: illud certissimum est habendum, cujus sublata certitudine præcipua religionis naturalis officia, ut pietas in parentes, amor erga patriam, commiseratio erga pauperes, divini cultus & religionis studium, gratus erga benefactores animus, voluntas mandatis Principum obsequiosa, societatis vincula, bonæ artes, scientiæ fere omnes, omnisque vitæ usus aliud nihil forent, nisi ludicrum quiddam & jocularè: sed hoc fore nisi corpora existerent, cuilibet ex §. 87. bene considerato patebit. Certi igitur ab experientia sensuum sumus circa hoc iudicium: *Existunt corpora*; & quidem ita certi, ut nullo in casu falli possimus.

§. 89. Corpora hæcenus *indeterminate*, seu *in genere* consideravimus; quid vero certitudinis præstat experien-

perientia sensuum circa corpora *determinata*, seu *individa illorum*?.. Distinguiamus inter corpora *determinata constantia*, & subinde tantum *adparentia*: sic *Corpus nostrum proprium*, *Sol*, *Ædes*, *quas inhabitamus*, &c. corpora sunt *constantia*, seu continuo nobis *obversantia*: contra *Plantæ exotica semel aut iterum exhibita*, *meteoræ*, *phenomena alia rariora* subinde tantum *adparentia* sunt. Circa priora, *constantia* videlicet *mens nostra* æque *absolute*, æque *infallibiliter certa* est, ac circa *indeterminata*. Ineluctabiliter enim ad hæc, & similia *judicia impellimur*: *existit Corpus meum*, *existit sol*, *luna*, *hoc & illud corpus mihi constanter obversans*. Pone, vero ista *judicia esse falsa*; unde *remedium corrigendi erroris*? cui *fini foret illusio hæc constans*? nonne æque contra *divinam providentiam pugnaret*, in hisce *judiciis falli nos*, ac in *prioribus circa corpora indeterminate sumpta*? *Ope igitur sensuum absolute etiam certi sumus de existentia corporum determinantorum constantium*. Quid vero de *corporibus istis dicendum*, quæ subinde tantum *adparent*?.. Etiam circa *existentiam illorum certi sumus*, sed *certitudine conditionata*, si videlicet in hoc, vel isto *casu particulari miraculum non subsuerit*: Possè *Deum miracula seu effectus extraordinarios & totius naturæ sibi relicte viribus altiores efficere*, ex *Metaphysica interim supponimus*: extra *casum autem miraculi*

culi certos nos esse, circa existentiam corporum determinatorum etiam subinde tantum adparentium, dubitare tantum ille potest, qui organorum suorum sensoriorum structuram mirificam non consideraverit, aut immemor illius, quod Deus & natura nil faciant frustra, iudicium suum in contrarium præcipitat. Certi ergo fumus, existere Corpus A, aut B, subinde tantum adparens, certi fumus ex mutationibus in organis sensoriiis ab illo effectis, nisi miraculum subsit; certi ergo fumus tamdiu, quamdiu natura juxta leges suas sibi duntaxat, non Deo, necessarias, immutabiles agit. Certitudo hæc est physica: circa corporum proinde determinatorum, etiam subinde duntaxat adparentium existentiam certi fumus certitudine vere physica.

Scholion 1. Hæc physica certitudo inanis non est. Non enim in quovis casu particulari formidanda sunt miracula: eventus sunt extraordinarii: legem naturæ alias acturam interrumpunt: raro hæc interruptio, & non nisi ex fine supremo numine digno, digno sapientia & providentia ipsius fieri debet, ac potest; legem enim alias naturæ constantem inutilem dedisset; indidisset mentibus humanis constantem, necessariam, ineluctabilem, quam sensu intimo experimur, adeoque naturalem propensionem ad adfirmandam corporis præsentiam, quoties perceptionis cujusdam, mutationis in organo quodam sensorio conscii nobis fumus. Deceptor igitur foret, ludificator, si stante hac lege formidini tamen continuæ miraculi intervenientis nos relinqueret. Non ergo semper miracula cogitentur, rarissime

ad sunt, non nisi ratione gravissima movente patrari ab ipsa Deo possunt. Manifestatio suæ gloriæ, Majestatis, Omnipotentia, testimonium pro veritate quadam ardua ratio ejusmodi forent, finisque sapientia divina dignus: finem vero hunc consequi ipse Deus non posset, nisi aliquo fallim indicio, aut revelatione scilicet immediata, aut ratione ad miraculum hocce detegendum disposita, acutaque manifestaret illud. Tamdiu de interventu miraculi licet esse securis.

Scholion 2. Dantur etiam ideæ sensuales qualitatum corporum: De existentia earundem æque certi sumus per has ipsas ideas sensuales, sicut de ipsa corporum, a quibus proveniunt sensationes illarum, existentia. Non enim a Deo produci possunt continuo sensationes istæ; quia sic rursus ageret ludificatorem, deceptorem: producantur igitur ab illis ipsis corporum qualitibus, agunt illæ in organa sensoria, existunt. De hac igitur qualitatum sensibilibus existentia perinde certi sumus ope sensuum, ac paragraphis præcedentibus vos de ipsa corporum existentia certos esse, evictum est. *An vero etiam ope sensuum æque certi de ipsa harum qualitatum natura sumus? . . .* *ꝛ.* Sicut sensus non testantur, quæ sit natura corporum existentium; sed tantum, ea existere: Sic etiam non referunt harum qualitatum essentiam, sed existentiam duntaxat. *An dicta hæcenus de qualitate corporum procedunt de qualitibus absolutis, an vero de relativis? ꝛ.* *Qualitates corporum absolutæ* (unbeschränkte Beschaffenheiten) sunt, quæ corporibus, spectata præcise eorum interna indole, conveniunt. *Qualitates relativæ* (verhältnismäßige Beschaffenheiten) sunt ex, quæ præsentibus organorum mutationibus respondent. Quam vero sentiri non possunt qualitates illæ, quæ nullam in organo nostris mutationem efficiunt; siquidem ex sæpius jam

jam dictis sensatio omnis sit mutationis præsentis perceptio :
fatis constat, de qualitatibus tantum relativis hætenus dicta
esse intelligenda. Canones supra recensiti potissimum in
hisce qualitatibus dijudicandis notandi sunt; multum enim
varietas organorum & medii accedente rationis suffragio lu-
cis adfundent. *At quomodo de qualitatibus absolutis, colore,*
sono, odore & sapore vero corporum genuine judicabimus? *¶*
Non nostris solum sensibus in hac parte fidendum est; sed
explorandum etiam, quid alii de iisdem communiter ju-
dicent.

Scholion 3. A qualitatibus corporum distinguendæ sunt
eæ adfectiones, quæ per se non adficiunt sensus, sed tan-
tum per qualitates sensiles a nobis cognoscuntur, puta:
magnitudo, figura, distantia, motus, quies corporum. Ca-
vendum igitur est, ne feramus iudicium de hisce ex testi-
monio sensuum illorum, quorum videntur esse objecta,
re tamen ipsa non sunt. Sic falleris, si magnitudinem visu
metiaris. Veritas ex objectis justo longius aut re- aut ad-
ductis, ex picturis objecta prominentiora repræsentantibus
patet. Idem in distantia eodem sensu dijudicanda evenire,
ostendunt tabulæ regionum, præliorum, conventuum ce-
lebrarium depictorum. De motu, aut quiete testantur na-
vigantes, aut rheda vecti. De figuris rursus picturæ. *At*
sic falsæ sunt ideæ sensuales? *¶* Præcipitantia nostra nos
fallit, non vero sensus ipsi, referunt fideliter, quod re-
ferre in hisce circumstantiis possunt. Rationis suffragium
consulatur, & aliud nihil adparebit, nisi ad summum hoc:
Sensus occasionem præbuisse nobis falsi iudicii ferendi.

Scholion 4. Plurà quidem sunt, quæ contra hætenus
dicta obmovent; ast vim tamen argumentorum nostrorum
none lidunt. Potiora adducamus: a) ideæ objectorum sensi-
bilium,

bilium, inquirunt, nil aliud sunt nisi imagines illorum, seu repræsentationes in mente factæ; quam parum ergo tabella hominis, illius existentiam; tam parum ideæ sensuales existentiam corporum evincunt. . . . Verum ꝑ. *Quemadmodum tabella ista visui obiecta, suam menti existentiam, ipsa in hoc organon actione; & nata inde idea sensuali probat; sic etiam corpora, ipsu sua in organon quoddam, aut aliqua actione, & idea sensuali enata inde existentiam suam evincunt. Latissima deinde disparitas est inter hominem absentem, & non agentem in organa sensoria, sed significatum duntaxat per tabellam, & inter corpora actu in organa sensoria impressiones facientia.*

b) Sæpius in fomniis, deliriis, amentia, aut etiam viles habemus easdem prorsus ideæ phantasticas, ac si obiecta illis proportionata coram intueremur, nec tamen inde inferimus corpora ista existere; igitur nec ex ideis sensuabilibus existentiam corporum inferre possumus. ꝑ. *Ingens profectio discrimen est inter ideæ phantasticas & sensuales: satis vivide etiam advertitur, si quid contingat in nobis, quum habemus ideæ phantasticas, & quid, dum sensuales habemus, accurate observamus. Somnians quidem, aut vigil etiam in phantasia sua corpus quoddam veluti præsens & coram se positum fugit, totamque suam attentionem ad illud considerandum ita convertit; ut ad aliud quidquam reflectere nequeat: facile proinde sibi persuadet, corpus illud extra se existere; eoquod sibi repræsentat, quid esset illud corpus, si re vera existeret, nec tamen illud existens sibi repræsentat: in imaginatione fortiori, & præsertim in somnio ob defectum reflexionis discrimen hoc non advertitur; quod tamen, ubi animus pacatus & sibi rursus constat, facile detegitur. Sua enim vivacitate præ phantasticis ideæ sensuales eminent quam maxime. Res in exemplo evidenter patet: Ut ut vivaciter mihi ignem imaginor digitiis meis admotum; ea tamen perceptio immensum distabit ab ea, quam*

quam sentio, dum digitos re ipsa ferro candenti admoveo. 2.) Phantasticam illam perceptionem ferme pro lubitu; eam vero sensationem, quam ex ferro candenti digitis admoto sentio, non lubens patior, nec dimittere pro lubitu possum.

c. Existencia corporum, & ideæ sensuales non habent necessariam connexionem inter se; hinc etiam ex ideis sensualibus non necessario inferri potest existencia corporum?

ꝛ. Nexus quidem intrinsecus inter ideæ, quas dicimus, sensuales & existenciam corporum talis non datur, ut ex ipsa harum idearum notione fluat corporum existencia: aliter absolute se res habere potest, & de facto se habet in casu particulari. Quamvis autem necessitas absoluta non detur; datur tamen hypothetica, durante scilicet in nobis propensione illa constanti & ineluctabili, ab ideis sensualibus ad præsentiam corporum concludendi.

d) Ast unde constat nobis, de hac constanti & ineluctabili propensione? ꝛ. Ex ipso sensu intimo in singulis actibus experimur, nos inclinari ineluctabiliter, ad concludendam ex ideis sensualibus existenciam corporum: ex ipso pariter sensu intimo constat nobis, quod judicemus, nos in similibus casibus semper eodem modo judicasse. Debet autem dari ratio sufficiens horum iudiciorum; hæc utique in voluntate nostra non reperitur, quia citra omnem voluntatis inclinationem feruntur. Vel igitur a Deo proveniunt, vel a corporibus: Si a Deo; redeunt absurda supra in probationibus adlata: Si a corporibus; habemus, quod petimus.

Objectiones reliquæ parum difficultatis habent; videri autem possunt apud Adamum Contzen, Storchenavium, Burkhauserum, Statterum, Agricolam in dissert. laudata, & Antonium Seguy reliqua vero de modo, quomodo mens nostra adquirat hæc ideæ, seu quomodo in mentem agere valeant objecta corporea, Psychologiæ proprium est discutere.

CAPUT III.

De cognitione per rationem.

§. 90.

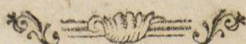
Facultatem, rerum nexum perspiciendi §. 24. *ratio-*
nem dixi: *cognitio* ergo *per rationem* *adquisita* est co-
 gnitio veritatis cujusdam ex ipsis illius principiis, qui-
 buscum nexum ea a posteriore habet, seu quorum est ratio-
 natum. Principia (Grundsätze) autem nihil aliud sunt, nisi
 veritates generales, ex quibus aliæ minus generales legi-
 timo nexu, seu consequentia deducuntur, seu verita-
 tes generales; quæ sunt rationes aliarum minus gene-
 ralium. Et quoniam omne, quod non ab experen-
 tia, aut testimonio cognoscitur, ab aliquo, quod rei
 internum est cognosci debet; alius enim cognoscendi
 modus non superest: hinc ea, quæ per rationem cog-
 noscuntur, ab aliquo rei ipsi interno cognoscantur ne-
 cessè est. Principia igitur isthæc & ab aliquo ipsi rei
 interno repetenda sunt. Internum rei præter illius no-
 tas nihil est: hæc vero aut constantes, aut variables
 sunt: ex variabilibus quæ talibus nec res ipsa, conse-
 quenter etiam nec rei proprietates agnosci possunt:
 Principia itaque ex notis constantibus deducenda. No-
 tæ constantes sunt vel essentialia rei, vel adtributa;
 quare principia ex ipsis rei essentialibus, vel adtributis
 adfumen-

adsumenda: Essentialia sunt ratio cur omnes aliæ, notæ aut insunt actu, aut saltem inesse possint: sunt igitur omnibus aliis priora; *bene igitur cognitio per rationem cognitio a priore vocatur.*

§. 91. Essentialia & quandoque etiam adtributa exhibentur in legitimis definitionibus; adtributa, nisi manifesto in definitionibus exhibeantur, facile possunt ex essentialibus deduci: fontes propterea principiorum sunt definitiones legitimæ: hinc qui scit legitimas definitiones invenire, facili negotio ex illis principia eruit.

§. 92. Definitiones ejusmodi vel ab aliis jam inventæ, vel a nobis primitus excogitandæ sunt: in utroque casu examine quodam opus est, ut datam, aut inventam definitionem absurdi in se nihil continere, veramque esse pateat. Examen hoc perquam facile est: aut enim perpendenda ea, quæ ex hisce fluunt & deduci possunt: si contradictionem aut aliqua, aut vel unicum illorum involvat; definitionem ex §. 59. jam falsam esse constat: falforum enim rationatorum ratio est; contradictio si absuerit, possibilitas definitionis evicta est. Aut contradictorium definitionis adsumatur, & examinetur, ex illo quid educi possit: si vera duntaxat; falsa est definitio: si falsa; vera est definitio.

§. 93. PROBLEMA. I. *Datis notionibus specierum invenire notionem generis potes: 1.)* retinendo ea, quæ sunt omnibus communia, 2.) rejiciendo ea, quæ tantum uni, vel alteri propria sunt. e. g. sint definitiones bruti & hominis hæ: Brutum est ens habens vitam, & sensum: homo ens habens vitam, sensum & rationem; vides hæc duo convenire in omnibus notis excepta ratione, hanc igitur notam abjice, & habes definitionem genericam. Genus enim est similitudo specierum in notis essentialibus. Ufus sic inveniendi definitiones genericas in Geometricis & amplissimus, & facillimus est.

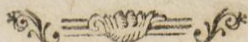
Corollarium. Quum genera inferiora respectu superiorum sint species; patet etiam, quomodo illorum notiones formandæ.

§. 94. PROBLEMA II. *Data definitione generis invenire notiones specierum.* Adde generi dato tot determinationes, quot illi sine contradictione addi possunt: determinationes istæ additæ notas differentiales efficiunt: obtinebis igitur totidem species, quot determinationes addidisti. e. g. veritas est conformitas cogitationum nostrarum cum earundem objectis, vel *absoluta*, vel *hypothetica*: adde has determinationes ipsi generi, & habes species. Hic modus est etiam inveniendarum divisionum optimus.

§. 95. PROBLEMA III. *Data unius speciei notione invenire notionem alterius.* Libera hanc datam notionem ab iis determinationibus, quibus rejectis ceteræ salvæ persistunt; & sic rursus habes notionem generis, & juxta praxin §. *præced.* traditam facile species reliquas invenies.

§. 96. PROBLEMA IV. *Ex definitionibus eruere axiomata.* 1.) Ex data definitione omitte vel genus, vel differentiam. E. g. data est definitio legis: *Lex est decretum superioris obligans subditos.* Omitte genus; & has propositiones habebis: *Lex obligat; Lex supponit superiorem; lex fertur inferiori.* Omitte differentiam, & prodibit hæc: *Lex est decretum.* 2.) Convertendo e. g. *Quidquid est decretum superioris, est Lex; ubicunque habes tale decretum, ibi habes legem.* 3.) Propositionibus affirmativis ex definitione proxime deductis substituendo æquipollentes negativas. E. g. *Quando non adest decretum superioris; non adest lex: ubi non est superior, lex non habet locum: ubi nulla lex, ibi nulla obligatio &c.* Axiomata enim sunt propositiones theoreticæ, seu nexum duntaxat prædicatum inter & subjectum indicantes, eæque indemonstrabiles ob eam, quæ se intellectis duntaxat terminis offert, claritatem: tales autem esse omnes & similes e definitionibus deductas propositiones, perspicuum omnibus erit:

* Eodem modo & postulata (Heischätze) seu propositiones practicas, hoc est: enuntiantes, quid agendum, aut omittendum sit, easque indemonstrabiles elicies. e. g. si obligare subditum velis; fer illi legem: si nolis obligare; a lege ferenda abstine.

§. 97. PROBLEMA V. *Theoremata & Problemata formare.* Quum *theoremata* (Lehrsätze) sint propositiones theoreticæ demonstrabiles, *Problemata* (Aufgaben) vero propositiones practicæ demonstrabiles; debent ejusmodi propositiones ex demonstrationibus innotescere. Inventurus ejusmodi pervide definitionem rei aut datam, aut sponte inventam: revoca in memoriam propositiones cum hac similitudinem quamdam aut ex prædicato, aut ex subjecto habentes: hæ iterum vi legum phantasiæ subministrabunt alias: adsume ex iis ideam quamdam tertiam, & ratiocinare juxta regulas P. 1. c. 8. traditas E. g. Concepisti hanc Dei definitionem: *Deus est ens perfectissimum*; & hanc entis perfectissimi: *est ens omnibus possibilibus realitatibus præditum.* Vi legis phantasiæ recurrent tibi hæ & similes propositiones. *Scientia est aliqua realitas: veracitas est aliqua realitas: sapientia, existentia a se, providentia &c. sunt realitates.* Ex his in formam ratiocinii dispositis inferes has & similes propositiones: *Deus novit omnia: Deus sapientissime mundum gubernat: Deus habet rationem sufficientem suæ existentie in semetipso &c.* Et hæ omnes sunt propositiones theo-

theoreticæ demonstrabiles, seu theoremata. Simili modo investigabis problemata. E. g. Definisti ante, quid sit caste vivere, quid se ipsum vincere; ex collatione utriusque potest hoc problema confici: si vis caste vivere, vince te.

Scholion. Si Problema fuerit *questio*; tria in illo consideranda veniunt, *questum* (die Anfrage oder Aufgabe) *Solutio* seu *responsum* (die Auflösung) & *data* (das Herausgekommene). *Questum* ipsum clara in luce collocandum, illius, quantum fieri potest, notio, aut idea distincta formanda. 2.) Ex ipsis notis in idea distincta contentis, aut ex connexis cum re, aut ex rebus aliis similibus petenda solutio, cujus datum si planum vel certum non fuerit; explicandum, vel demonstrandum est.

Corollarium. Quum corollaria (Folgen, Zusätze) sint, propositiones ex aliis facile fluentes; patet ex axiomatis & problematis haud difficulter corollaria deduci. Et *Scholion* (Anmerkungen) vel maxime serviunt ad dilucidanda ea, quæ in datis problematum non satis perspicua sunt; est enim *Scholion* una, vel plures propositiones ad illustrandam aliam adhibitæ.

§. 98. PROBLEMA VI. *Data notione imaginaria invenire realem* 1) Adsume id, cui, id, quod in notione imaginaria fictum ac metaphoricum est, proprie convenit, & rationem, cur ei conveniat, inquire. Sic ingenium *fecundum* dicitur conceptu prorsus metaphorico, similitudinario, *agry* autem revera convenit esse

fæcundo; ratio vero, ob quam fæcundus dicitur, est, *quia ex seminibus sibi commissis copiosas fruges profert.* 2.) ex ratione inventa specifica rejice, & generalia duntaxat retine, atque ex iis medium comparationis effice. In dato casu remaneret hoc, generalissime fæcundum esse, quidquid vim continet proferendi ex principiis rationata, quorum rationem remotam isthæc principia continebant. 3.) Medium illud comparationis adplicata notioni imaginariæ, & ex ea realem efficies; sic enim deprehendes, ingenium illud vero conceptu fæcundum dici, *quod vim continet, proferendi ex principiis notis veritates plures ignoras.*

Scholion. Regulam hanc sibi probe notent futuri Theologiæ Candidati. Hac enim observata multum facilitatis habebunt, ad sensum sacræ scripturæ verum ex locutionibus metaphoricis eruendum. Omnis enim metaphora nil aliud est, nisi similitudo absolute elata; ratio, ob quam datur similitudo fit medium comparationis, ex quo deinde rite adplicato facile est, verum sacræ scripturæ sensum investigare.

§. 99. PROBLEMA VII. *Dato theoremate invenire ejus demonstrationem analyticam:* 1.) Adecuratas subjecti & prædicati definitiones efforma. 2.) Ipsarum rursus notarum conceptum tibi distinctum effice. 3.) Extrahe axiomata & postulata. 4.) Definitionem prædicati, vel aliquod ejus axioma, majoris loco sume, & pro

minore subjectum theorematis dati subsume; ut fiat syllogismus, in cuius conclusione theorema datum inferatur. 5.) Quum minor subsumpta probatione indigeat; eodem modo & illam demonstra, usque dum ultimi syllogismi minor, aut ipsa subjecti definitio, aut axioma quoddam fit. E. g. fit datum theorema hoc: *Qui alium scienter perversa docet dogmata, in jus naturæ peccat.*

1.) Ope resolutionis idea distincta totius prædicati efformetur. *Peccatum* est, actio legi alicui naturali cognitæ contraria; hinc *peccatum in jus naturæ* est, actio legi alicui naturali cognitæ contraria. *Lex* juxta prius dicta est, decretum superioris obligans subditos. *Lex naturalis* est, *Lex æterna Dei* per lumen rationis homini manifestata. Complexus legum naturalium, *jus naturæ* vocatur. Ex distincta prædicati notione extrahitur axioma.

a.) *Quicumque scienter ponit actionem, legi alicui naturali contrariam, in jus naturæ peccat.*

2.) Fiat resolutio ipsius subjecti, a.) *Docere* est, alteri rationes vel veras, vel adparentes proponere, ex quibus ipse cognoscat, aut saltem putet se cognoscere, propositionem prolatam esse veram. b.) *Perversum dogma* (ein verkehrter Lehrsatz) est propositio falsa connexa cum corruptela morum: inde axioma

b.) *Quicumque alterum docet peruersum dogma, docet falsum connexum cum corruptela morum.*

3.) Fiat resolutio ulterior, ut adpareant proximius connexa cum prædicato, aut subiecto theorematis: inde emergunt sequentes propositiones, partim definitiones, partim axiomata

Falsum adprehensum ut verum est error. Definitio

c.) *Error est imperfectio intellectus.*

d.) *Error connexus cum corruptela morum est imperfectio, plures & graves imperfectiones post se trabens.*

e.) *Qui alteri adfert imperfectiorem, statum illius reddit imperfectum.*

4.) Inquiratur denique in legem naturæ, quæ prohibeat, ne statum alterius imperfectum reddamus, & est hæc: *Neminem lade.* Ex lege hac fluit sequens axioma

f.) *Actio, qua alterius status redditur imperfectior, est contra aliquam juris naturalis legem.*

Hiscæ præsuppositis demonstratio sequenti modo componenda est.

Quicumque ponit actionem legi cuidam naturali contrariam, in jus naturæ peccat. *Axioma sub signo a)*

Qui alium peruersa docet dogmata, ponit actionem legi alicui naturali contrariam.

Ergo talis in jus naturæ peccat.

P. m. Ille ponit actionem legi alicui naturali contrariam, qui alterius statum reddit imperfectionem *sub signo f)*

Qui alterum perversa docet dogmata, statum illius reddit imperfectionem.

Ergo ponit actionem legi alicui naturali contrariam.

P. m. Ille statum alterius reddit imperfectionem, qui illi adfert imperfectionem. *sub signo. e)*

Qui alterum perversa docet dogmata, adfert illi imperfectionem.

Ergo statum illius reddit imperfectionem.

P. m. Qui alterum perversa docet dogmata, docet errores connexos cum corruptela morum. *sub signo b.)*

Qui docet errores connexos cum corruptela morum, alteri adfert imperfectionem. *sub signo d.)*

Ergo qui alterum perversa docet dogmata; adfert illi imperfectionem.

§. 100. PROBLEMA VIII. *Demonstrationem syntheticam conficere.* Si demonstratio analytica inventa fuerit, vertatur ea ita, ut ab ultimo syllogismo incipias; sic enim ab universalibus ad particularia progressa juxta definitionem §. 63, schol. 1.) datam synthetica est. 2.) si principia tantum habueris; sume illorum aliquod pro majore, b) propositionem ideam aliquam communem

cum illo habentem, eamque aut evidentem, aut certam saltim excogita, c) hanc minorem statue d) conclusionem infer, quam rursus tanquam principium pro majore sequentis syllogismi adhibe, & perge eodem modo sicut antea argumentari. Quodsi continuaveris porro, omnes conclusiones tuorum syllogismorum tot erunt *theoremata* E. g. Habeas hoc principium: *Ens simplex non habet partes*. Propositio communem ideam habens erit hæc: *Quod partes non habet, in eas resolvi nequit*. Conclusio: *Ens igitur simplex in partes resolvi nequit*. Adsume hanc conclusionem pro novo principio, propositio rursus communem ideam habens erit hæc: *Quod non potest in partes resolvi, est incorruptibile*: conclusio: *Ens igitur simplex est incorruptibile*. En duas conclusiones, & totidem *theoremata*.

§. 101. PROBLEMA IX. *Demonstrationem datam dijudicare*. Quemlibet syllogismum seorsim juxta regulas P. I. c. 8. traditas examina, eorumque inter se nexum explora. singuli si boni fuerint, mutuusque inter illos nexus detur; tota demonstratio bona est.

§. 102. Cognitio a priori ideis distinctis, axiomatis, & postulatis conficitur; non igitur potest non esse certa. Candidati ad majorem in hac practica Logices parte exercitationem acquirendam consulere possunt

sunt ex auctoribus obviis *Knutzenium, Corvinum, Reschium, Stattlerum, Selsium, & illust. Wolfium.*

CAPUT IV.

De cognitione per testimonium.

§. 103.

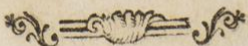
Veracitatem (die Wahrhaftigkeit) & scientiam testis fundamentum dixi supra §. 65., quo omnis fides adhibenda illi nitatur. Antequam igitur adfensum præbeamus iis, pro quorum veritate testimonium cuiusdam adfertur; & de *probitate* testis, & de ipsius sufficiente ad id, de quo testatur, dijudicandum *scientia* constare debet. Ac de *probitate* quidem requiritur, ut saltim certi simus abesse ea omnia, quæ fidem auctoris suspectam facere possint: non autem præcise necessarium est, ut positive certi de illius præsentia simus. A natura enim propendet homo ad verum dicendum; nisi adsint igitur lucra, aut damna ex mendaciis acquirenda, aut avertenda: præsumendum semper pro eo est, quod naturæ conformius reperitur. Quum autem scientia non adeo communiter insit omnibus, immo frequentissime absit; illa non præsumi in teste, sed certo de illa constare debet.

§. 104. Objecta testimonii & resultantis inde auctoritatis potissimum res factæ sunt; dogmata enim

rationis disquisitioni substant, &, ut bene inquit *Dalham* l. c. L. 1. P. 2. C. 5. Inertiæ tantum causa & adplicationis tædio non raro homines aliorum auctoritate delectantur. Sane ad quid rationem largitus fuisset Deus, nisi concessisset, ut ea uteremur? Et, quid si auctores isti sine ratione dixerunt, nonne infani est, iis etiam sine ratione credere? Si rationibus innixi; cur eas non potius exquiram, quam rationum repertores?

§. 105. Factorum narratio, *historia* dicitur. Tria potissimum illius genera sunt: aut enim *naturalis*, aut *politica*, aut *literaria* est. *Historia naturalis* (Die Naturgeschichte) est, quæ recenset res ad naturam earum partium, quæ hoc universum constituunt, atque ad artes, facta tamen ab hominum actionibus liberis, harumque sequelis proximioribus præcisione, pertinentes. Huc referuntur historiæ *Mineralium*, *Plantarum*, *Animalium*, *Phenomenorum*, *Meteororum* &c. *Historia politica* (Die bürgerliche Geschichte) facta hominum libera, & cum his connexa enarrat: Pro varietate statuum, in quibus hujus mundi municipes sunt, varia quoque est. *Divina* (Göttliche Geschichte) sistit ea, quæ Deus hominum causa fecit, facitque. *Ecclesiastica* (Kirchengeschichte) exhibet ea, quæ homines Dei gratia gesserunt, facta refert, ecclesiæ fata, actiones ministrorum, & hominum

num tum utilium ei, tum perniciosorum merita & demerita. *Prophana* (weltliche Geschichte) denique exponit reipublicæ prophanae in — & decrements, imperantium & subditorum fata mutua. *Literaria* est, (gelehrte Geschichte) in qua status, fataque eruditionis humanæ traduntur. Quælibet harum pro amplitudine, qua se extendit, vel *publicæ*, vel *particularis*, vel *privatæ* nomina fortitur; & quælibet testimonii objectum est proprium, atque per testimonia ejusmodi facta omnia, quibus non adjuimus ipsi, addiscenda nobis sunt. Juvabit ergo adcuratiusexponere, quæ in teste quovis dotes requirantur.

§. 106. *Generales* pro teste dijudicando *canones* sunt sequentes: a.) Testis, qui rei, dum accidebat, adfuit, *oculatus* (Augenzeug) qui gestam ab aliis audit *auritus* (Ohrenzeug) dicitur. Priorem posteriori præferendum, suadet ipsa præsumptio, quod rem & voluerit, & potuerit intimius pervidere, & famam, quo iverit longius, aut de — aut crescere magis. Sic *Publicistis maximi valet Relatio Pacis Westphalicæ ab Adamo Adami, qui ipsi tractationi interfuerat, conscripta.*

b.) Testes noti antehabendi semper anonymis: nisi de gravi ratione constiterit, ob quam & potuerint, & debuerint nomen suum occultare. *Experientia ipsa*
com.

comprobat, in scriptis ejusmodi anonymis plerisque haud quidquam, præter atram bilem, aut fraudes reperire esse; atque ideo auctoris ea dubiam faciunt veracitatem.

c.) Testis pacatus, & modestus præferendus acerbato & vehementi est; nisi aliunde constet, justam indignandi, sui que commovendi causam testi ex ipso facto fuisse. Acerbitas enim & vehementia suspicionem odii movet, ac proinde arguit de defectu sinceritatis & scientiæ.

d.) Testis juratus non jurato præfertur: accedente videlicet religionis vinculo major stat pro sinceritate præsumtio. Qui autem semel pejeravit, ei postea credendum non est; & si per plures Deos juret. Sic etiam mendax semel reperto tuto credi imposterum non potest, & vix unquam poterit; si mendacium illud ex malitia dixerit.

e.) Quodsi constet, testem circa objectum aliquod vehementer adfectum, aut nimia imaginationis vehementia actum, aut sectæ cuidam plus justo addictum, si in reliquis etiam vir probus fuerit; in hoc tamen casu nauci est illius testimonium. Sic *Herodotus ob questum & alienum a Corinthiis animum male notatur: sic Alchemistæ ex perduto in artem suam studio mira de suis experi-*

perimentis & phenomenis referunt. e. g. Creationem mundi, passionem Dominicam &c. sibi adparuisse. Sic auctores praesertim Galli ex nimio in Regem suum amore plus justo saepius extollunt facta illorum; novos excusant. Huc vel maxime referendi sunt quaestuosi Principum adultores.

f.) Testes plures de facto quopiam consentientes plus fidei merentur, ac unus contradicens; nisi suspicio prudens adsit, unum ex altero sua hausisse, aut studiose in mendacium conspirasse. *Ex hoc capite multi historiam belli Trojani, historiam septuaginta duorum interpretum in dubium vocant. Vid. Dalbam. l. c. §. 268. Antonius Genuens. L. 4. c. 2. §. 12.*

g.) Testi solitario rem paradoxam narranti caute tribuenda est fides, nisi de sinceritate illius, & perspicacia certi simus.

§. 107. *Canones de teste historico* observandi sequentes. a.) In historia praesertim literaria, & naturali, ubi phaenomena sunt subtiliora, aut ob partium multitudinem requirunt attentionem gravioerem, ratio quam maxime habenda est scientiae testis.

b.) Testes aequales (gleichzeitige) praesertim posterioribus; sicut oculati auritis: alio vitio nisi laborent. Duplex enim pro iis ratio pugnat; nam 1.) facto aut ipsi adfuerunt, quod testati sunt, aut a proxime praesenti-

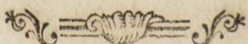
sentibus audire poterant 2.) testimonium ipsorum, si fuisset falsum, & res relata præsertim publice facta, redargui statim falsitatis potuisset.

* Testium loco etiam valent, Literæ publicæ, Diplomata, Nummi, Inscriptiones, Statuæ, & alia Monumenta publice posita, Libri auctoritate publica, aut privata conscripti; de quorum probitate §§. sequentibus dicam.

c.) Testis domesticus seu rei factæ præsens præferatur absenti, quia major pro illo stat scientiæ præsumptio

d.) In conflictu igitur testium respiciendum est ad hæc. 1.) quid adserant æquales: 2.) An hi conspirent in eodem facto: 3.) Si conspirent; an nullo ex vitiis generalibus §. præced. assignatis laborent: si nullo laborent defectu, posterioribus præferantur; si laborent res dubia est, & ex iis, quæ de testibus posterioribus adhuc dicentur, expedienda 4.) si dissentiant; præferantur præsentibus absentibus, aut ii, de quorum probitate ac dexteritate constat certius.

e.) Testium æqualium silentium jam locum dubio facit: dispiciendum igitur sedulo est, num prudens adfuerit ratio tacendi, nec ne: prius si fuerit; male argumentaberis: *Omnes æquales silent de facto hoc, ergo non consigit*: In posteriori casu videndum rursus est, an
causa

causa adsit quædam positiva, quæ ipsos impulisset, ad mentionem aliquam de facto faciendam: hæc si aderat, & tamen tacuerunt; ex silentio illorum bene concludes ad falsitatem facti.

Corollarium. Hinc male contra Christianos concluderent, qui ex eo, quod primitivæ Ecclesiæ Patres, nullam de variis mysteriis mentionem fecerunt, argutarentur, credita hæc ab istis non fuisse. Ob persecutiones enim satis atroces justissima fuit illa ex primis seculis tam celebris arcani disciplina. Contra falsitatis merito argues conficta Apollonii Thyanæi miracula. Hæc enim, si vera fuissent, multum inde superstitio-gentilium patrociniū habuisset; nec testi ea revelanti timendum quidpiam, speranda vero plurima fuissent.

Scholion. Causæ impulsivæ ad mentionem aliquam de ejusmodi factis faciendam forent lucrum acquirendum, damna devitanda, & horum uno præsupposito nexus cum ea, quam scriptor pertractavit, materia.

f.) Si scriptores posteriores narrationem suam ex quopiam antecedente desumpserunt; tanta auctoritate pollebunt, quanta fontes, e quibus eam sunt mutuati.

Corollarium. Ut certi igitur quidpiam statuere possis; iidem fontes adeundi sunt & recentiorum ex iis auctoritas dijudicanda. Putidi si illi fuerint; auctoritas posteriorum nulla est. Ex hoc capite rejiciuntur multa a *Plutarcho* in vitas virorum illustrium, a *Diogene Laërtio* in vitas Philosophorum, a *Plinio* in historiam naturalem congelta.

g.) Ad probitatem etiam historici spectat; ut confiter, eum historiam suam non styli exercendi gratia, sed ex veritatis amore conscripsisse

* Ob nimiam styli curam Xenophontis Cyropædia, Livii, Curtii historiæ a nonnullis male notantur.

§. 108. Testimonium auritorum in serie successiva, *traditio* (eine mündliche Ueberlieferung) testimonium auritorum in serie simultanea, *fama* (ein öffentlicher Gerücht) dicitur. Circa utramque canones sequentes statuuntur.

a.) Traditio & fama vel habent ortum suum a teste oculato, eoque verace & rei gnaro, & a talibus etiam propagata fuit; & tum testimonia sunt vera: si careant teste oculato, aut probato, aut rei gnaro; rumores sunt sine capite plerumque fabellæ: nisi facta referant tam illustria, quæ in conspectu totius nationis, populi, civitatis contigerunt, & quorum, nisi re vera fuissent peracta, propagationi certe a tanta multitudine contradicendum fuisset: si vero traditiones ab incertæ fidei, rudibusque hominibus propagatæ fuerunt; nulla iis tribuenda fides est, usque dum a melioris notæ testibus resciantur.

Corollarium. Hinc traditiones antiquæ de facto, aut clam, aut coram paucis duntaxat, iisque forte rudibus patrato non nisi post maturum examen, & detecta graviora veritatis indicia admitti possint.

b.) Si

b.) Si traditio e bono profecta fonte, invariata semper & uniformis fuerit: si consona cum illius, a qua provenire dicitur, ætatis, aut populi moribus, institutis, ac consuetudinibus fuerit: præsumi probabiliter, & quandoque certo pro ea potest.

c.) Si vero æquales scriptores, aut ii, qui vixere postea, eam traditionem scire, & pro materiæ suæ pertractatione uti illa commode & potuerunt, & debuerunt, usi vero non sunt; sublestæ est fidei.

d.) Continuæ traditioni de authentia alicujus libri tuto credere possumus. Injurius profecto in omni ætate eruditos ille est, qui contrarium defendait: & hac nostra præsertim ætate præ reliquis arte critica insigni si perduret eadem intacta; stolidum profus foret illi non subscribere.

* Ridendum merito *Joannem Harduinum*, qui in prolusione chronologiæ ex nummis antiquis restitutæ, de nummis Herodiadum omnes auctores classici, præter opera *Ciceronis*, *Virgilio Georgica*, *Satyras Horatii*, & *Plinii Historiam naturalem* supposititios statuit, Dalham l. c. §. 253. pronuntiat. Ait videlicet Harduinus, libros istos seculo primum decimo tertio a quadam hominum societate in Gallia, duce quodam *Severo Archontio* e paucis genuinis operibus in tam vasta volumina fuisse ampliatos. At unde tam pura latinitatis opera ea ætate, ubi *Guilicelmus Parisensis Martinus Polonus*, *Vincentius Bellovacensis* &c. tantam sermonis barbariem referunt? Quare sine ullis argumentis in contrarium adductis solo suo adferro inveteratæ traditioni

obnūtitur? Quomodo fieri potuit, ut Monachorum societas tot exemplaria produxerit, quibus toti orbi imponeret? Quomodo tam eleganter græco ore loqui poterat; quum tamen nullum aliud inter Galliæ eruditos hujus linguæ vestigiū ista ætate occurrat? Lapidēs profecto, e terra seculo XIV. eruti, inscriptiones referebant, exacte *Livio, Dioni, Diodoro Siculo* consonantes; quomodo Galli illi falsarii, seculo XIII. viventes, signa sua ignotis & defossis adhucdum inscriptionibus lapidalibus conformarunt? *Propositum*, ulterius inquit Dalham l. c. in notis, *Harduino* fuit, ut traditionem esse unicam & infallibilem regulam ostenderet, devolvendū ad nos genuina ex ultima antiquitate monumenta; at subvertendo traditionem tam insignem nunquid stabilietur illa?

** Alii duumviri in Philosophia insignes *Lockius* vobis den *Kräften des menschlichen Verstandes* 4. B. k. 16. §. 10. & *Behmius Log. P. 2. c. 4. §. 3. n. 3.* longe aliud propositum habent. Contendunt videlicet illi, fidem semper imminui, dum per plures traditio propagatur: & hinc, quæ a locis distitis ad nos perveniunt, vel ante diuturnum tempus evenerunt, orali traditione conservata, fidem vix ullam mererī. Verum, qui accurate perspexerit requisita ad genuinam traditionem hætenus tradita; quid respondeat duumviris istis, jam habebit: si enim caput hujus traditionis omnes testis boni dotes habuerit; si per testes ejusdem qualitatis propagata traditio fuerit; si factum fuerit solenne & publicum, nemo sanus inveniet, quid traditioni ejusmodi opponat auctoritas enim non tabescit senio, nec semel vere facta unquam non facta dici poterunt. Si vero auctores hi de testimonio mendace, aut obscura primitus privati cujusdam suspecti fide loquantur; & nos consentiemus.

*** Quid

*** Quid de traditione divina sentiendum sit, theologi proprie fori est. Ast Philosophorum nullus negare poterit, eandem omnino, summam scilicet fidem tribuendam esse traditioni *vere* divinæ, quæ ipsi revelationi literis consignatæ debetur. Aut num scripto confirmari verba æternæ veritatis debent? De traditionibus *piis non divinis* quid statuendum sit vide in *Isagoge in Histor. Eccles. N. T. a viro in arte critica versatissimo, Joann. Jungio, mihi olim in Philosoph. nunc vero Hist. Eccl. Profess. plurimum Venerando, Celeber. anno 1776 edita, anno priori recusa C. 2. A. 2.*

**** Si in fama testis oculatus detegatur; fama esse definit, & juxta leges testimonii oculati testis examinanda est: Nisi vero detegatur ejusmodi testis; non tamen semper fama omnis rejcienda est, sed consideranda prius 1.) objectum famæ. 2.) Circumstantiæ antecedentes, præsentis & earundem cum objecto famæ connexio. 3.) consequentia durante fama, si quæ sint: & hæc si sint solius objecti, quod fama ferebat, necessaria confectaria; fama sit certa. Si vero talia non sint, sed tamen sequelæ ejusmodi, ut ex illo, quod fama ferebat, facile consequi potuerint, oritur probabile pro veritate famæ argumentum. E. g. Oritur belli tempore fama referens: *hostilem exercitum esse cesum: constabat anse, utrumque exercitum ita castra metatum fuisse, ut neuter sine alicujus detrimenti periculo decedere potuerit: fama durante pars hostilium copiarum, quæ arcem quamdam obsidebat, subito obsidionem solvit, iterque adgrederetur versus illam plagam, versus quam fama fert, caesi exercitus reliquias recessisse. In his circumstantiis, qui famæ crederet, an crederet temere; licet solute obsidionis alie potuerant esse causæ, quarum tamen jam nulla verisimilis occurrit*

§. 109. *Canones de libris genuinis & suppositiis*
hi adferuntur

a.) Si liber quidam a veteribus scriptoribus, iisque æqualibus alteri cuidam tribuatur, ac a recentioribus; pro suppositio habendus est: nisi constet, veterem errorem ope recentioris critices esse sublatum.

* Sic disceptatum diu fuit, an *Gerson* Cancellarius Parisiensis, an vero *Gersen* S. Stephani Vercellensis Benedictinus Abbas, an vero *Thomæ a Kampis* tribuendus sit *libellus de imitatione Christi*. Recentior Critica ultimo adscribit. Videatur editio recentior viri *Eruditissimi Francisci Desbillons*. Sic *Vitis excellentium Imperatorum* olim præfixus erat auctor *Æmilius Probus* Librarius tempore *Theodofii Imperatoris*; ast detectum postea fuit, hominem istum ex nimio fastu sibi librum tribuisse, cujus tantum descriptor erat, verumque auctorem esse *Cornelium Nepotem*.

b.) Non habeatur pro genuino auctoris cujusdam fætu liber, cujus æquales, ejusdem auctoris vitam & res gestas conscribentes nullam mentionem faciunt; si illius sciendi copiam iis fuisse compertum sit.

c.) Quum facta, errores, consuetudines, sententiæ, controversiæ &c. in libro quodam adducuntur auctoris, cui adscribitur, ætate inferiores; liber ejusmodi aut omnino suppositivus, aut recensita interpolata saltim judicanda sunt.

* Sic *Dalham* l. c. §. 253. *Galenum* adserit ostendere, quod pars aliqua libri *de natura hominis* non sit *Hypocra-*

tis; eo quod febrem continuam vocet ibi *συνόχον*, & urinas *ερεματα*, quæ vocabula Hypocrate posteriora sunt: Sic pariter l. c. rejicit *commentarium latinum in Jobum e græco translatum & Origeni adscriptum*; quia sequentia ibi habentur: *Ita consummatus est beatus atque gloriosus Lucianus lucidus vita, lucidus & sale, lucidus etiam tolerantia consummatione; ob hoc enim Lucianus cognominatus est, tanquam lucidus, aut proprio sibi lumine fulgens, aut aliis lucens.* Quis hic non videt latinæ originis vestigia? sic rejicitur Donatio Constantini M. Sylvestro facta; quia titulus Imperatoris hujus modesti ridiculus; denominationes Pontificis huic Imperatori non familiares, & ætate illius posteriores; voces & insignia isto tempore necdum cognita &c. insunt. Sic finis Deuteronomii non potest esse Moyſis, sed Esdræ aut alius forte opus, quum ibi mors Moyſis referatur. Dalham. l. c. §. 255. sic etiam idem l. c. §. 256 symbolum S. Athanasio adscriptum non illius, sed Vigilii Tapsensis seculo XV in Africa viventis, esse adserit; quia hærefes priore posteriores, scilicet Eutythianorum & Monothelitarum in illo confutantur.

d.) Si liber a consueto auctoris stylo abludat; jam dubio locus est; nisi aliunde ratio adpareat mutationis istius.

e.) Si contineat sententias, fabulas, aut alias ineptias, quæ plane auctoris, cujus liber esse fertur, sententiis & doctrinæ cognitæ adversantur; aut liber totus, aut partes saltim illæ supposititiæ sunt.

* Sic rejiciuntur Vitæ Patrum S. Hieronymo alias tributæ, in quibus ridicula de avibus colloquentibus, Myr-

midonum regione, Lucifero adligato, Seraphino ad paratam, dissi portas igneo gladio excubante narratur. Aliter res se habet in Libris *Origenis* post illius a sacris Catholicis fecerunt: eliter in libris *retractationum S. Augustini*, ubi aperte, in quibus aliter sentiat, profitetur. Caute præsertim incedendum ex hoc canone, si auctor aliunde *scepticus* notatus sit.

§. 110. Audivimus §. *præcedente* in libros etiam non supposititios, sed genuinos auctorum, quibus inscribuntur, fœtus menda non raro irrepsisse: juvabit ego etiam paucis indicare tyronibus, unde sphalmata illa orta fuerint.

a.) Ipsa non raro vetustas codicibus menda & lacunas induxit; præsertim si diu tempestatum inclementiæ expositi, aut in loco humido adservati fuerint.

* Sic *Aristotelis* & *Theophrasti* libri a *Nelei* hæredibus sub terra defossi diu latuerunt; usque dum, *Apellicone Tejo* emptore, ab humore & blattis vitiati in lucem extrahebantur.

b.) Ex historia literaria scimus, librorum describendorum negotium olim Monachos potissimum occupasse; constat pariter, juvenibus, quum seniores plerique occupationibus domesticis detinerentur, illam librorum describendorum fuisse demandatam: Inscitia horum subinde, aut ignavia plures irrepsere errores.

* Testis hujus veritatis est *Herimanus de Restaurat. S. Martini Sornacensis* c. 79. Hinc etiam cautum est in capitu-

capitulo Aquisgranensi anno 789. *Ut, si opus esset, Evangelium, aut Psalterium, aut Missale scribere, perfecta ætatis homines scriberent cum diligentia.* His tamen non obstantibus gratias debet Orbis literatus universus Monachis: sine illorum enim opera codices præstantissimi interiissent.

* Menda isthæc a librariis inducta sunt; 1.) quæ ex dictatis scribentes, voces adfines & confimiles male intelligendo, invicem permutarunt. 2.) Glossemata in margine adscripta ipsi textui intruserunt, textu sæpius genuino omisso. *Vitium hoc non aliter, nisi comparando scripta ejusmodi cum exemplaribus antiquioribus, detegi potest.* 3.) Interpunctiones serius inventas inepte interposuerunt. 4.) Orthographiæ ignari, aut incerta novaturiendi lubidine abrepti sphalmata plura intulerunt. 5.) Plura etiam menda intulit ignorantia modorum, quæ veteres scripturæ suæ compendium faciebant. 6.) Impostorum fraudibus & criticorum ineptorum argutiis non exigua mercis spuria pars adscribenda est.

§. III. Ex Causis ante adlatis facile repeti ratio potest, quare librorum multorum tot extent lectiones variantes. Ad dijudicandas a spuriis genuinas cautela opus est in canonibus sequentibus contenta.

a.) Inter lectiones variantes eæ præferri debent, quæ fonti propiores. Sicut enim traditio facile crevit eundo, aut minuitur; sic etiam, quo longius recesseris ab ætate scriptoris; eo reperies etiam scripta illius vitiosiora, vicissitudines descriptorum plures experta.

b.) Lectio varians pluribus & melioris notæ conciliis consona præfertur alteri.

c.) Lectio auctorum sententiis alias cognitis conformior præ alia acceptanda; nemo enim repente & sine ratione suam mutasse mentem censetur.

ARTICULUS II.

De arte interpretandi seu Hermeneutica.

§. 112.

In omni scientiarum classe cognitio nostra ex aliorum libris ex- & intensive perfici potest. Multum igitur refert, eos probe intelligere. *Scientia* verum libri cuiusdam sensum cognoscendi, *hermeneutica* (die Auslegungswissenschaft.) & ipsas interpretandi regulas ad praxin deducendi facilitas, *ars hermeneutica* (die Auslegungskunst) dicitur. Qui sensum igitur auctoris & illius libris genuinum cognoscit, eumque proponit, *interpreter* (ein Ausleger) est. Et ipsa sensus cogniti propositio, *interpretatio* (Auslegung) adpellatur.

Scholion. Generalissima quidem definitione ars interpretandi etiam dicitur, ars cognoscendi signata ex signis; ut sic etiam includatur ars characteres reales, seu tales, quæ immediate res ipsas & conceptus alioquin etiam vocabulis indicandos significant. Solenne illud scripturæ genus erat antiquis Ægyptiis in suis *hieroglyphis* (Bilderschrift) quæ vel exhibuerunt res ipsas, quas significaturi erant, sculp-

sculptas, & *proprie loquentes*: vel symbola duntaxat rerum significandarum referebant, & *tropici*: subinde etiam, si symbola fuere abstrusiora, *enigmatici* audiebant. Ex sacerdotali ordine delecti erant, quibus explicatio illorum incumberebat. *Vid. Brucker. T. I. p. 259. 266. & 271. Paul. Ernest. Jablonski in Panth. Ægypt.*

§. 113. Interpretatio ab ipso auctore facta *authenrica* (*Selbsterklärung*) facta juxta communem verborum usum, *usualis* (*gemeine*) facta denique ex regulis hermeneutices, *doctrinalis* (*eine gelehrte*) adpellatur.

§. 114. Propositio quævis explicanda dicitur *textus*, & ea, quæ cum hac aut mediate, aut immediate connexa est, *contextus* vocatur: sive antecedit, sive subsequatur ipsam propositionem explicandam.

§. 115. Sensus propositionis cujusdam potest esse *multiplex*. *Proprius* (*eigentlicher*) est, quem vocabula in originario suo significato accepta sistunt: *Improprius*, *tropicius* (*uneigentlicher*) quem vocabula in alieno ab originario significato accepta sistunt; e. g. illud Horatii de republica: *o navis referent in mare te novi fluctus* &c. L. I. od. 14. *Immediatus*, qui ex solis vocabulis cognosci potest: *Mediatus*, qui cum immediato similitudine quadam, adfinitate, aut alio quovis modo connexus est: *Literalis* (*buchstäbliche*) qui per ipsa vocabula sive mediate, sive immediate significatur: *Mysti-*

cus (verborgene, geheime) qui ex literali tanquam simile
 ex simili, ad fine ex ad fini, figuratum ex figura, evo-
 lutum ex involvente &c. eruitur: *Possibilis*, qui neque
 fini auctoris, neque modo tractandi contradicit: *Inven-*
tus, quem suis subesse verbis auctor voluit: *Imatus*
 (in der Rede gegründeter Verstand) qui ab auctore ipso
 intenditur, & per finem auctoris, ac orationem ipsam
 determinatur: *Illatus* (in die Rede übertragener Ver-
 stand) quem nec auctor intendit, nec ipso orationis
 filo, sineque consequitur: *Hermeneutice verus*, qui ab
 auctore intenditur, & secundum hermeneutices regulas
 cognoscitur. Hic tamen in se, & relate ad objectum
 suum falsus esse potest. *Absurdus* (ein ungereimter)
 qui cuidam propositioni contradicit: *absolute absurdus*:
 (ein unbeschränkt ungereimter Sinn) si propositioni de
 se certæ, aut evidenti contradicit: *relative absurdus*
 (ungereimt im Bezuge) qui propositioni alias ab auctore
 adsumptæ contradicit, sive dein ista adperte ab auctore
 posita fuerit; sive cum ejus systemate intime cohæreat,
Adcommodatarius denique (ein anspielender) est sensus lite-
 rali similis, quem tamen auctoris sensum esse, dubium
 ac improbabile est.

§. 116. Canones librorum aut scriptorum ex-
 plicandorum novimus hos:

a.) Scrip-

a.) Scriptum quoddam interpretaturus non suam, sed scribentis mentem explicaturus est: *vocabula ergo ram singula, quam omnia sumenda sunt in sensu ab auctore intento.*

* Alia scilicet quaestio est, quid vocabula ipsa in se significant, alia quid auctor per illa intellectum velit. Optandum quidem foret, ut scriptorum quilibet, recepto loquendi usui se accommodaret; at agere id obtinebimus vel in ipso regno philosophico, quamdiu ea, quae plurimum animos infederunt penitus, adversus aevi medii, aut temporis nostri Philosophiam praedicia deposita necdum fuerint. Et quando erant? Judicandus igitur auctor erit secundum ea, quae aut familiaria ipsi, aut specialia esse, aliunde constat; aut quae definitionibus prius datis ad certum fixit significatum: in reliquis interpretatio juxta communem loquendi usum instituitur.

b. Mens seu intentio auctoris subinde ex ipsa, qua vixit aetate: ex secta, cui addictus erat: ex rerum adjunctis, in quibus positus erat, dum scripsit: ex fine, quem scribendo intendebat, innotescere debet: *Interpres igitur aetatem, sectam, adjuncta, finem scribentis sibi perspecta habeat.*

* Sic aetate prisca: *Tyrannus, Barbarus, Sophista*, aliud ac nostra indicant: sic *Sacramentum* aliud Theologis, alius Jureconsultis: *Praedudicium* aliud oratoribus & Jurisperitis, aliud Philosophis significat. Aliis encomiis celebrabit historiam ejusdem Principis Scriptor *monasticus*: aliis *politicus*: aliis *militaris*, &c. Nec itineraria conspirabunt

a botanico, antiquario, physico, mercatore de iisdem regionibus conscripta; licet iter una instituerint.

c.) Si hisce observatis nihilominus sensus auctoris obscurus aut dubius maneat; loca in eodem auctore parallela circumspeciat, textui contextum conferat; & num ex illo quidpiam eruere possit, discernat. Si verba eadem, aut expressiones easdem in certo quodam significato deprehenderit: eundem illis in loco dubio tribuat; nisi hic ipse significatus aliis auctoris sententiis repugnet. Nemo enim sibi contradicere praesumitur. Si plures vocabulum significatus habeat; tribuat eum, qui maxime conveniens cum fine auctoris esse videtur.

* Adposite hic Dalham l. c. §. 925 monet: *accedendum esse animo vacuo & docili, non autem stimulo carpenti, & inveniendi errores. Animum malevolentia laborantem, res etiam indifferentes, & in medio postas vitia dicturum. Si alia est auctori, alia lectori cogitandi ratio, displicitura lectori esse omnia, etiamsi mentem lectoris superent dignitate. Quibusdam dissimilitudinem cogitandi sufficiens esse argumentum contradicendi; sicut homo agrestis, in pulcherrimum hortum ingressus, omnia carperet, quod horrentis silvae imaginem non referunt. Consultatur etiam ejusdem auctoris §. 929.*

d.) Iniqui duntaxat interpretis est, venari vocabula sententiae perverſae ex auctorum ante motam de sententia illa controversiam scribingentium scriptis. Nil minus enim cogitarunt illi, quam exituros, qui auctoritate sua tam male abuterentur.

* Hic

* Hic canon quam maxime in theologicis observandus est, sic *Godeschalcus* seculi noni monachus pro sua perversa de *Prædestinatione* sententia Patrum ne somniantium quidem hanc sententiam auctoritate graviter abusus est.

e.) Quum versio (*Uebersetzung*) sit libri, orationis, aut propositionis in aliam linguam translatio; patet easdem regulas verborum, quas interpreti esse observandas, & insuper requiri, ut linguam utramque, scilicet ex qua, & in quam sensum auctoris translaturus est, perfecte calleat.

f.) *Paraphrasis* (*Umschreibung*) est sententiæ cujusdam uberior expositio; hæc si adductis rationibus corroboratur, & propositis exemplis illustratur, totumque volumen quoddam sic dilucidum reddit ac perspicuum, *commentarius* (*vollständige Auslegung*) dicitur: in utroque hoc interpretationis genere requisita superius adsignata adesse debere, ex ipsa definitione constat. Præter hæc autem Commentator non interpretis tantum, sed etiam auctoris vices subit.

ARTICULUS III

De auctoritate Diplomatum.

§. 117.

Diploma, si vocabulum spectes, a græco *διπλωμα* descendit, juxta etymon nominis igitur *bis plicatum* significat: sensu medio, nostroque ævo conformis

for-

formula scriptæ jarium & obligationum, vel rerum in facto positarum, solemnibus verbis ac ritibus conceptæ diplomata vocantur.

* Solis olim Imperatoribus licuit uti veredariis publicis, & ab iis expressa subinde in scriptis facultas hæc aliis concedebatur. Facultas ipsa *tractoria*, scriptum vero *diploma* dicebatur: nec immerito; erant enim testimoniales ejusmodi scriptæ in tabulis complicatis, primum tenui ligno, post lino trajectis, demum etiam signatis. *Consul. Plutarchus in Augusto: Cicero L. 10. ad Atticum. epist. 19: Capitolinus in Pertinace: Seneca L. 1. de Clement. c. 10.* Postmodum vero vocabulum hoc *Diploma* ad edicta & mandata Principum transit. *Vid. Cicero L. 6. famil. epist. 13. aliis 12. Plinius L. 10. ep. 46 & 47. Seneca L. 7. de beneficiis c. 10.*

§. 118. Diplomata dividuntur: a) relate ad formam externam in *tabulas*, quæ sunt monumenta faxis, metallis &c. inscripta: *Codicillos*, si ad modum libellorum confecta sunt: *chartas*, si nec monumentorum, nec libellorum formam præ se ferunt. Ratione eorum a quibus conferri solent, vel *Ecclesiastica*, vel *Civilia*, eaque pro rerum, de quibus feruntur varietate vel *publica* vel *privata*. Ad ecclesiastica pertinent *Pontificum, Episcoporum, Capitulorum, Abbatum, Monasteriorum*: Ad Civilia *Imperatorum, Regum, Principum, Comitum, Equitum, liberarum Imperii civitatum, Collegiorum* Diplomata. Publica sunt omnes *tractatus, fœdera pacis, declarationes*; b) ad privata referuntur *privilegia, decreta, edicta, sententia,*

zix, leges. c) Ratione rerum contentarum si spectes, vel facta continent; & acta: vel jura aut obligationes describunt, & documenta nominantur. Ratione originis denique sunt vel *autographa*, *originalia*, (Urschriften) vel *apographa exempla*, *copiæ*. (Abschriften). Autographorum plura sæpius exemplaria confecta fuisse ex Goldasto T. 1. Scriptor. rer. Alemann. p. 7. Ademaro Cabanensi ad ann. 813. apud Labbeum Tom. 2. Bibl. MSC. de Conciliis a Carolo M. habitis abunde patet, quos uti & plures alios hujus rei testes adlegatos reperies in Johann Friedrich Joachims Einleitung zur deutschen Diplomatif 2 H. §. 13. Exemplaria ejusmodi sibi consona vocabantur *paricla*, *paricula*, a pari faciendo: *partita*: *indentata* a more istius ætatis, quo chartæ ejusmodi ita indentabantur, ut partis cujuslibet dentes cavaturis alterius exacte respondere debuerint. Signum hoc erat non vitiati diplomatis. Apographa ipsa sunt *authentica* seu *vidimata*, quæ per viros auctoritate publica constitutos, recognita, cum autographis comparata, iisque consona reperta sunt: reliqua, quibus hæc defunt, *vaga incertaque* dicuntur.

a) Ecclesiastica etiam in *præstarias* & *precarias* dividebantur: per *præstariam* dabat Ecclesiæ Rector rem Ecclesiæ ad usum fructum sub annuo censu, per *precariam* petitor se conditiones omnes & annum censum rite expleturum spondebat.

b) Omit-

b) Omitti hoc loco non debent variae regalium diplomatum denominationes. *Præcepta* dictæ sunt ex patentes literæ, quibus pro futuro tempore aliquid observandum, dandum, possidendum &c. constituebatur. *Indiculi*, quæ pro tempore præsentis aliquid concessum, donatum, largitum &c. indicabant: *Placita*, regiz fuerunt literæ, quibus rei controversæ iudicium in frequenti procerum conventu latum ac definitum continebatur: *Descriptiones* fuere, in quibus prædia, ædes, libri ceteraque ecclesiastica supellex regio nomine recenscebatur: *Panchartæ*, seu *pantochartæ* nuncupabantur, quibus Reges & Principes Ecclesiæ, vel Cœnobii iura & bona omnia & singula, horumque possessionem confirmabant, maxime tum, quando autographa instrumenta erant amissa, vel ætatis vitio depravata.

c) Diplomata privata spectari bifariam possunt, aut enim spectant res privatorum privilegia videlicet, edicta, sententias, leges a summis Imperantibus in eorum favorem latas, aut concernunt acta inter privatos mutua: posteriora vocabulo sibi proprio *chartæ Pagenfes* dicuntur, & privatorum negotia, *emptions, venditiones, donationes, commutationes, manumissions, Chirographa* (Handschriften) *Syngrapha, testamenta, Codicillos*, & his similia pro objectis habent.

* Collectiones plurium apographorum Chartularia, Diplomataria, Instrumentalia volumina, Antiquaria, Registraria, Regesta, Transumpta, Bullaria, Libri copiales nominantur.

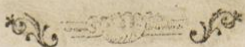
§. 119. Quamvis omnem, quam rebus cuiusdam momenti impendere oportet, diligentiam adhibuerint Veteres tum in condendis (a) tum conservandis (b) diplomatis, ac pænis in illorum violatores statutis gravissi-

vissimis; (c) non tamen efficere potuerunt, quominus nefaria habendi aut nocendi libido sanctissima isthæc consilia irritare, ac diplomata genuina male refingere, adulterare, interpolare, aut omnino confingere adlaboraverit. (d) Jurabit ergo, antequam, quid e genuinis diplomatis pro stabilienda rei veritate roboris peti possit, figamus, paucis indicare, quibus indicibus valeant genuina a spuris discerni.

a) Quam caute procefferint veteres in condendis diplomatis, abunde patet ex eo, quod plura illorum exemplaria, seu pariclas fieri curaverint. Ab aevo saltim Carolingico quatuor ut plurimum fuerunt, unum scilicet in gratiam illius, qui diploma rogaverat; alterum, ut servaretur in loco, ubi Princeps petitioni annuit; tertium ut extaret in urbe, vel castro, in quo scriptum, ac sigillo munitum fuit; quartum denique, quod in ipso Principis tabulario ad perpetuam rei actæ memoriam reponeretur: non tamen semper tantum fuisse pariclarum numerum patet ex Goldasti scriptor. *Rerum Alemana. T. I. Quum chartæ præscriptæ essent, unam Episcopo cum suis, aliamque Abbati, monachisque contradidit, perpetuæ firmitatis sine aliqua everfione ita retinendas indicio.*

b) Studium conservandi hæc diplomata ex materia illorum, de qua inferius plura, ex locis ipsis, in quibus adservata fuere, ac denique ex restitutione aut iterata approbatione publica, satis patescit. Constat etenim tabularia & serinia, seu archiva illis custodiendis aptissima studiosissime fuisse confecta. Sic de tabulario Regis Artaxerxis *L. I. Esdræ c. 4. de Archivo Heracleensium Cicer. pro Ara*

ebia, mentionem faciunt. *Vid. etiam Codex de fide instru-
ment. L. 2. §. 21 ff. de orig. Jur. L. 18. §. 10. ff. de mun-
nerib. & honorib.* Speciatim de Archivo Romano consul.
*Ep. 52. S. Hieronymi ad Pammach. Ep. 43. S. August. ad
Glorium. Papa Deusdedit. Cap. 1. Q. 1. C. 30.* Germani præ-
cipue contenderunt, ut qui in regno, principatu, vel no-
bili familia succedere, antecedentium largitiones, volun-
tates ac famulas renovarent, amplissimeque confirmarent.
In ejusmodi confirmationibus subinde moris erat, ut præ-
vio quodam ingressu, ac testificatione de visis ejusmodi
diplomatibus, integraque repertis, tenor illorum ipse sub-
jungeretur, ac demum ex finitio ipsa succederet solennis
confirmatio: aliquando vero tantum generatim sine adposi-
to priorum tenore diplomata confirmabantur. *Vid. Otto-
nis II. Imp. dipl. de anno 974. quo sedi Moguntina omnia
ab antecessoribus suis concessa privilegia generatim confirmat,
apud de Gudenus Cod. Dipl. p. 7. item apud eundem p. 68.
Dipl. Adalberti Archiep. Mog. quo ratibabet recensendo in
pecie donationes monasterio Disibodenberg factas.*

c) In ipsis Diplomatibus præter maledicta poenæ sæpius
gravissima a viris Principibus intentantur vitiatoribus; com-
munis erat eà a veteribus Romanis innovata, qua vel pro-
scriptione bonorum, vel pollicis, aut manus diminutione,
vel omnino mortis supplicio puniti fuerunt. De falsariis
literarum Apostolicarum ex jure Can. satis constat.

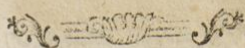
d) Tres potissimum falsorum diplomatum species adig-
nant auctores: *Refecta*, quæ absque legitima auctoritate in
locum amissorum substituta: *Adulterata*, quibus ab impo-
store aliquid additum est, quod a mente concedentis alie-
num; vel etiam aliquid omissum est, ex cujus omissione
jus alterius læditur: *Falsa*, quæ nullo veri authenticæ fun-
damentum

damento niti e claris signis deprehenduntur. Confer. celeberrimum Cap. *inter dictos Dilactos 6. de fide instrumentorum.* Discrimen ingens inter *falsa & interpolata* diplomata est: *falsa* valorem omnino nullum habent, nec ullam merentur excusationem; *interpolata* vero tantum secundum partem illam, secundum quam vitiata sunt, auctoritate destituuntur. Interpolatio ejusmodi facta fuit, aut *addendo* aliquid, sic tabularii chartulariorum subinde annis Imperatorum addidere annum *indictionis, incarnationis*: aut *permutando*, sic pro antiquo, *fevum*, quod nobis *feudum* significat, non raro substituebant *feodum*: aut *omittendo*, aut male *ponendo* vocabulum quoddam ob difficilem in autographo lectionem. Hæc spalmata suspectum quidem reddere possunt diploma, sed, nisi error substantialis latuerit, non profusus inutile faciunt.

§. 120. Ut certius diplomata genuina a spuris dijudicare valeamus; ipsa genuinorum criteria præfigere juvat: dispenduntur autem illa in *ex - & interna.* Ad externa referuntur, 1.) *Materia.* 2.) *Grammatologia.* 3.) *Stigmeologia.* 4.) *Brachygraphia.* 5.) *Monogrammatologia.* 6.) *Spbragistica.* De singulis paragraphis sequentibus breviter agemus.

§. 121. Ac primo quidem *Materia* bifariam spectari potest, illa scilicet, *in qua,* & illa, *qua* scripta fuere diplomata. *Materia*, in qua scribere solebant veteres sua diplomata, pro varia ætate varia fuit: Omnia naturæ regna subministrabant idoneam: sic ex *minerali*

lapides & metalla: ex *vegetabili* plantæ, arbores, unde tabulæ lignæ, de quibus supra, Papyrus Aegyptiaca ex herba quadam Nilotica confecta, charta ex arborum foliis ac cortice, lintea denique in usum venit: ex *animali*, coria piscium, serpentum exuvia, elephantorum viscera ac dentes, pelles variorum pecudum illorum membris detracta, & ideo *membrane* dicta.

a) Quam solenne fuerit Græcis præsertim ac Romanis res illustriores, facta lapidibus publicis incidere aut metallo, quam etiam ætate nostra frequens sit, ut nummi auctoritate etiam publica propterea cudantur, extra omnem controversiam est, & splendidissima quæ Mannhemii sunt, antiquitatis & nomenclaturæ Musea palam faciunt scrutatori erudito.

b) Chartam ægyptiacam sic describit Mannhart Bibliothec. dom. T. 4. c. 2. §. 8. *Materiam subministrat caulis arbutusculæ, papyrus græcis dicta, quæ in Aegypti præcipue palæstribus nascitur. Ejus folia in modum viminis longa extenduntur, quibus in transversum imposta, obductaque sunt alia ejusmodi fructicis folia velut opere textorio, quæ glutine quodam oblita, ac ita demum levigata scriptioni serviunt. Vid. etiam Acta literar. ex MSC. eruta cura Barc. Gottihel. Struv. Fax.* Usus hujus chartæ est antiquissimus, uti videre est apud Mannhart l. c. non tamen antiquior membranæ: nec ultra seculum nonum teste Mabillonio L. 1. c. 8. perduravit. Ne vero hæc charta oppido subtilis & tenera vitium a vetustate pateretur, singulis vel pluribus foliis membranas interjecerunt, ut tam facile deteri nequirent; hacque industria factum, ait Mannhart, ut e papyro ista codices

codices etiamnum in celebrioribus bibliothecis, ipsaque Vindobonensi supersites reperiantur.

c) Etiam chartæ genus *philyra* fuit, seu membrana tenuissima inter corticem & lignum tiliæ arboris, præparabantur teste Plinio L. 17. ex ea chartæ acu divise in prætenues, sed quam latissimas philyras. Magnum volumen ex hoc cortice confectum, quod *Chartam securitatis regie* dicunt, se in Cæsarea Vindobonensi Bibliotheca vidisse, adferit Mannhart l. c.

d) Quo tempore charta nostra inventa fuerit, dubitatur Bernard. de Montfaucon in sua *Palæographia græca* illam ad seculum nonum refert; contradicit autem de Ludwigo in den gelehrten Anzeigen T. 2. St. 55 & 56. Mabillonius tamen ex Petri Mauricii Abbatis Cluniacensis vulgo Petrus Venerabilis dicti tractatu contra Judæos evincit, chartam hanc jam seculo XI. vel XII, quo scilicet posteriore vixit ille Petrus, notam fuisse; in dicto enim tractatu adferit, libros suo tempore lectos fuisse ex *rasuris veterum pannorum confectos*. Diplomata tamen autoritate publica confecta perraro chartæ communi inscribebantur: Joachim l. c. IV. §. 2. talia a temporibus Caroli IV. in Archivio Pragensi & Magdeburgensi reperiri adferit. Certum ex eo, quod Titus Livius L. 4. c. 7. 13. & 20. mentionem de *libris linteis*, in quibus Imperii Romani facta consignata fuere, mentionem facit, nihil pro existentia chartæ nostræ evincitur: e pannis quidem lineis, ast non tritis & ut nunc coagulatis, sed integris & glutione quodam firmatis conficiebantur.

e) E Piscium etiam & non ovium duntaxat corio membranas olim confectas fuisse, confirmant Homeri draconis intestino CXX. pedes longo inscripta, & olim in bibliotheca constantinopolitana adservata. In piscium pariter

pellibus Hugo & Lotharius Gallia Reges diplomata aureis inscribi literis fecerunt. Antiquissimum vero usum fuisse chartæ pergamenæ patet ex Græcorum proverbio, quo rem vetustissimam denominaturi illam *diphtera*, i. e. membrana, *antiquiorem* dixere: ex testimonio Josephi pariter id liquet, testantis, membranaceos antiquissimos libros ab Eleazarō Judæorum Pontifice ad Ptolomæum Philadelphum Regem fuisse missos. Nec obstat locus Plinii L. 13. c. 11. adferentis, Pergami ab Eumene Rege inventas esse membranas, supprimente chartas, sive papyrum Ptolomæo. Hoc enim ita intelligi potest, quod Eumenes primus fuerit, qui in Pergamensium urbe magnum illarum copiam fieri curaverit. Quod formam membranarum adinet, illa varia priscis fuerat, nunc in latitudinem magis, nunc in longitudinem magis protensa.

f) Materia, qua scribere diplomata V. V. solebant, liquor fuit, *niger, cæruleus, ruber, flavus, viridis, aureus*, characteres præsertim initiales mira varietate & elegantia distinguere noverant: uti passim in Bibliothecis rarioribus videre est. *Uti sacro Encausto*, liquore videlicet purpureo, quo sua subscribere nomina Imperatores constantinopolitani consueverunt, sub pena capitis cautum fuerat. De vario atramentorum genere consule *Chronic. Gottvicens. Stryck. de cera rubra & sacro encausto. Struv. collectan. MSC. Canepar. de atramentis & vitriolis.*

§. 122. Ad *Grammatologiam* accedentibus facile est observatu; eisdem characteres, ac linguas ipsas vicissitudinibus fuisse obnoxias. Nos missis de literarum inventione ac diffusionem Græcorum fabulis ipsam, quæ in diplomatis sæpius occurrit, scribendi methodum examinabimus. Ab initio literæ in iis latinæ obtinuerunt;

rant; quando Germanicæ invaluerint, inter eruditos non convenit, aliis Fridericum II, aliis Rudolphum I. auctorem adsignantibus: at sub finem sæculi XIII. Diplomata Germanicis scripta literis fuisse constat *ex de Gudeus Sylog. varior. diplom. Lehmann. Chron. Spirens. l. 5. c. 108. ex literis Abbatis Gotticens. a Bey-schlagio in collectione epistol. de Epocha lingue Germ. in constitut. Imperii publ. consul. etiam Joachims Einleitung* §§. 7. 8. 9.

§. 123. Varia etiam utriusque linguæ characterum pro varia ætate figura fuit; nec semper eadem diplomatis conscribendis, ac vulgari usui inveniit. Romanorum antiquorum scriptura usque ad sæculum V. iisdem fere literis (si paucas exceperis) ac nostra latina consistit. Si magnitudinem spectaveris; triplex scripturæ veteris in eadem fere figura dignosces. *Unciales* literæ ab uncia pedis parte duodecima, cujus magnitudinem referebant, nominatæ, ad veterum monumentorum inscriptiones adhibebantur: *Cubiales* a Plauto dictæ, seu, ut hodie nominamus, *trabales*, aut *sesquipedales* ob ingentem magnitudinem librorum titulos, ac materiarum pertractandarum initia exornabant: *semiunciales* majusculæ videlicet, ac inter unciales & minutissimas mediæ ad codices præstantiores serviebant: *Mi-*

mutissimis denique seu rotundis, non quod in sphaera morem obvolverentur, sed quod ob scribendi celeritatem quasi in globos curvarentur, ad scriptionem familiarem utebantur.

II. Fæda Gothorum in terras Italicas invasio non in ædificia duntaxat, lapidesque ac homines, sed in ipsas adeo literas sæviit, tollendo alias, alias e suo alphabeto ab Ulphila Gothorum Episcopo invento substituendo, Litteræ hæc *Gothicæ*, *Tolentrana* postea dicta sunt, eo quod in Hispania primum usui esse ceperunt. E triplici potissimum classe alphabetum Gothicum coaluit B. Γ. K. A. M. N. T. X. græcæ: G. H. I. S. Y. Z. latinæ; reliquæ vero peregrinæ sunt originis. In Hispania præsertim ad seculum XII. perduravit hocce scripturæ genus.

III. Gothis regno Gallico exutis successere Longobardi, suamque secum scripturam invexerunt, characterem partim Romano, partim Gothico gaudentem. In hac scriptura ceptum est, separari vocabula, claudique punctis sententias: dumque prior in Hispania, hæc in Italia dominatum exercuit.

IV. Imperio ad Francos delato & eorum scriptura in diplomatibus adhibita fuit. Pro varietate autem Stirpium imperantium varia quoque fuit; inde in Merovingicam,

Caro.

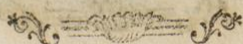
Carolingicam, & Capetingicam dividenda: ad finis
quælibet Romanæ fuit.

V. Fidei lumen ab Anglo-Saxonibus & cum eo
scriptura in Germaniam aliasque provincias illata fuit.
Literæ scripturæ hujus minutæ admodum, contortæ,
ac inter se implexæ fuerant.

VI. Germanica scriptura primis temporibus, uti
lingua variavit, quarum vicissitudinum potissimas coram
exponam. Barbariem primigeniam abstergere Carolus
M. voluit; ast conatus illius infirmiores erant, & Ca-
roli V. ætas prima fuit, quæ confectos videret,

* Alphabeta harum scripturarum eleganter æri incisa
per 17. tabellas exhibet *eruditiss. Mambart*, quibus inte-
rim ad prælectiones meas utar, usque dum se occasio
obtulerit, & exemplaria illorum ad usum auditorum con-
ficiendi.

** Alia longe in veterum diplomatis Orthographia,
ac nostra atate in usu est, reperitur. Pauca e plurimis
exempla adnotare juvat; plura coram explicatio, reliqua
exercitatio, industria dabit. A sæpius sine virgula media
transversa sic scribitur: A; non raro etiam superius in-
cumbit virgula \bar{A} ; & subinde cum O permutatur. Æ,
sicut ceteræ Diphtongi, separatim scribentur, aut per
simplex, e, aut e virgulatam indicabatur. B in antiquis
codicibus P positum reperitur, ut: *Brætor*. C non raro
vices Q, G, et T supplet, e. g. *Cotidie, Evangelium, ora-
tio*. F loco Ph adhibetur, ut: *Filippus*. H mox rejecta
L § in

in vocabulis ab initio aspiratis, mox posita superflue præfertim ante liquefcentes L et R videtur, e. l. *ypocrifis*, *Hladovicus*, *Habundabit*. K frequentissime in locum C substituitur, sic *Karthago*, *Kalenda*, *Kalumnia* leges. O adposita U eodem, ut hodieum apud Gallos modo pronuntiabatur, ut: *Ondalricus*: subinde etiam pro O ponebant U nudum, ut *Cænubium*: in medio sæpius U ante O positum cernes, e. g. *Chuonradus*. Literam I a seculo XII notari accentu ceptum fuit, qui seculo dein XV in punctum transiit. A seculo IX syllaba et uno ductu, etiam in mediis vocabulis scribebatur, ut: *reddere* & *Etiam*: seculo XII binis reddebatur literis, vel hoc modo 𐌆 abbreviate ponebatur: sub finem tandem seculi XIV ET prius reductum fuit. *Consul. Mabillon. L. 1. sub finem: Scioppius de arte critica Mannhart l. c. c. 2. §. 3. Joachim. l. c. §. 18. Struv. l. c. §. 17.*

§. 124. *Stigmecologiam*, seu artem interpungendi veteribus non omnino incognitam fuisse patet ex Aristotele, Cicerone, Iustiniano, (a) ast non eadem illa fuit, quae nostra aetate passim adhibetur. Ab initio enim post finitam sententiam quamlibet à linea exordiebantur: hanc sententias a se distinguendi rationem Græci $\sigma\tau\iota\chi\epsilon\sigma$, Latini versus, ab aratro vertendo, vocabant; inde factum etiam, ut Græci grande quoddam volumen $\pi\omicron\lambda\upsilon\sigma\tau\iota\chi\omicron\nu\beta\iota\beta\lambda\iota\omicron\nu$, i. e. multorum versuum librum dicerent. Seculo demum post Christum natum secundo Aristophanes Byzantinus, Alexandrinus Grammaticus omnium primus ac-

centus et distinguendi rationem excogitavit; sed ut Struvius l. c. observat, in usibus tantum privatorum et pro erudienda juventute hic notandi, distinguendique mos fuit. (b) Tres potissimum harum distinctionum erant: primam Græci *τελειαν στιγμαν*, Latini *distinctionem* dixere, eratque punctum in apice literæ ultimæ collocatum, e. g. ROBORATVR. alteram: *ὑποστιγλην*, *subdistinctionem* vocarunt, eratque punctum ad imam literæ ultimæ partem positum, e. g. ROBORANTVR. Tertia Græcis *μεση*, Latinis *mediana* punctum erat ad mediam literæ ultimæ partem adpictam, e. g. ROBORATVR. c) Frequentior distinctionum usus invaluit seculo VII, atque octavo demum commata comparent sed rariora: sub Carolo tandem M. ab Aleunio et Warnefrido plenior distinctionum usus introducebatur. Elegans est Alcuini ad suos discipulos propterea monitum:

Per cola distinguant proprios, et commata versus,

Et punctus ponant ordine quosque suo.

Ceterum usque ad hanc ætatem rara est in diplomatis distinctio, et, si qua occurrat, tam inique posita est; ut prorsus per errorem calami excidisse videatur: commota primum in Henrici VI Imperatoris diplomatis reperiri testatur Joachim. l. c. §. 16.

a) Ali-

a) Aliquam interpungendi rationem veteribus cognitam fuisse testantur locus Aristotelis L. 3. Rhet. c. 5. *Nam quae sunt Heracliti, interpungere operosum est; quia incertum est, utri adiaceat, posteriorine, an priori, ut in principio ipsius libri. Inquit enim: Rationis hujus quae est semper imperiti homines fiunt. Incertum enim est, illud SEMPER utri interpungans.* Ciceronis de Orat. L. 3. *Non librariorum nobis, sed verborum et sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus veteres esse voluerunt.* Iustiniani de concept. et confirm. Digest. *Veteres Jurisconsultorum libros ad trecentis millia versuum excurrisse.* Senecae Ep. XL. *Nos etiam, quum scribimus, interpungere solemus.* Quin Suetonius in Augusto c. 87. tanquam singulare notat, quod verba non dividebat.

b) Grammaticorum, seu docentium potissimum opus fuisse interpungere sententias, docet Suetonius de Probo inter illustres Grammaticos n. 24. quum ait: *multa exemplaria constructa emendare, ac distinguere, et adnotare curavit.* Iustus Lipsius cent. 3. ep. ad Hubertum Audecantium de Nicanore Grammatico ex Suida, qui propterea *ΣΤΥΜΑΤΙΣΤ*, i. e. *interpunctus* dicebatur, quod praeter libros sex de interpunctione in genere, et unum de interpunctione apud Homerum et Callinachum scripserit nihil.

c) de hac puncti variatione videatur laudata Lipsii epistola, in qua ex Diomede, et Isidoro prolixè deducit ea, quae supra diximus.

§. 125. Compendiariam scribendi rationem in diplomatis uti et codicibus veterum familiarem esse, noverint omnes antiquitatis scrutatores. Descriptores enim plerum.

plerumque celeritati studebant potius, ac elegantia: inde compendiaras excogitarunt notas, quæ vocabula ipsa exprimerent. Qui hanc voces exprimendi artem noverant, *notarii* dicti sunt, uti patet ex S. Augustin. L. 2. de doct. christ. c. 26. dicentis: *Ex eo genere sunt etiam notæ, quas, qui didicerunt, proprie jam NOTARII adpellantur.* Adhibebatur genus hominum istorum ad sermones publice dictos celeriter excipiendos, ad testamenta resque alias moram non ferentes conficiendas; quare etiam publice tradebatur in scholis ars ista, uti refert Prudentius de S. Cassiano Martyre hymn. IX. canens:

Præfuerat studiis puerilibus, et grege multo

Septus, Magister liberarum fœderat,

Verba notis brevibus comprehendere multa peritus;

Raptimque punctis dicta præpetibus sequi.

Hæc vero per notas scribendi ratio plerumque a Tiro-
ne Ciceronis Liberto inventa primum creditur, Isidoro,
Plutarcho, et Eusebio huic sententiæ suffragantibus;
licet Diogenes Lærtius L. 2. de Vitis Philos. Xenophonti hunc honorem tribuere videatur. At successu
temporis tantus artis hujusce abusus invaluit, ut ænig-
mata fierent scripta publica, & ansam præberent dissi-
diis non raro summis: quare Justinianus lege publica
prohibendam statuit hanc scribendi rationem.

* Qua

* Qua forma effinxerint antiquitus has notas, pro certo adfirmare non ausim. Plutarchus enim in Catone *signa* eas vocat *in parvis et brevibus figuris, multarum literarum vim includentia*: Aufonius contra *puncta* adpellat: Aurelius Prudentius Peristeph. hymn. 9. *semel signa picta dicit, quam canit, agmen tenerum ac puerile gubernat, pictis notare verba signis imbuens*; et ut jam supra audivimus, *puncta* adpellavit, quam adpellationem infra repetit. Forte cum Lipsio in epist. ad Leonard. Lessium sentire licet, partim fuisse *puncta*, partim *lineas, flexuras, ac catenationes varias*.

** His scripturae compendiis *siglorum* adpellatio adhaesit: an haec vero latinae prorsus sit originis, ac ut Tolofanus L. 16. de Republ. existimat, a sigillo derivetur, non determinaverim ego ob locum Iustiniani Cod. de utro Jur. enucl. *σημειοις ἐν τῇ γραφῇ ἀπερ σιγγλασ καλαβοι*. i. e. Notis in scriptura, quas singulas adpellant.

*** Longum omnino foret ejusmodi compendiorum catalogum texere: amplissimum suppeditavit Waltherus in Lexico diplomatico, et ejusmodi exhibent passim Lexica melioris notae. Videri etiam hunc in finem possunt scriptores in rem numariam.

§. 126. Solennis etiam in diplomatibus crucium usus fuerat, jam fronti pro invocatione praefixarum, jam ad marginem pro nota speciali adpositarum, jam subscriptionis loco ignorantibus literas usurpararum. Sic apud du Chesn. T. III. script. hist. francie. de anno 874 occurrit diploma, cujus subscriptio talis est: *Signum manus Heribaldi Vicecomitis Palatii, qui ibi fuit, et propter ignorantiam literarum signum sanctae crucis fecit.*

§. 127. Ad dignoscendam diplomatum antiquitatem multum juvat *monogrammatum* notitia: sunt autem monogrammata nomina in compendio scripta, & ex litteris ejusdem nominis inter se in formam crucis vel aliarum linearum inter se junctis concinata. Origo harum monogrammatum ab aliis ab adparitione Constantini in Somnis habita, quam *Lucius Cæcilius Lactantius Firmianus L. de mortibus persecutorum c. 44. n. 5.* parrat, alii rectius cum *Papebrochio in Propyl. antiquit. Heineccio de sigillis* a more christianorum, instrumenta sua publice cruce insignire solitorum repetunt. Varia illorum divisio a lineis fundamentalibus, a contentis, quantitate, perfectione, materia, et personae adponentis dignitate petitur. A Carolo magno ista solennius introducente ad Conradi III. obitum illorum usas necessarii: a Friderico I ad Caroli IV mortem arbitrary: a Wenceslao ad Fridericum IV nullus: Fridericus vero hic usum illorum renovare voluit; nemo autem præter Maximilianum I ejus filium imitatus est eum, neque tamen in omnibus a se datis diplomatibus: notat enim *Joachim l. c. 5. §. 14.* sequentem subscribendi formam & Maximiliano in usu fuisse: *Nos Maximilianus Romanorum Rex supra scripta recogoscimus per manum propriam.* Post Maximilianum prorsus exolevit monogrammatum usus.

Baudis

Baudis in Preparat. ad Analyſin Monogramm. c. 1. §. 27. cauſam ceſſationis in notarios monogrammata in dies intricatiora efficientes rejicit. Locus, in quo ad notabantur monogrammata, poſt completum inſtrumentum, iſque fuit, qui alias ſubſcriptioni, cujus nunc illa vicem ſupplebant, inſeruiit; Lector ſubinde per formulam præcedentem monebatur monogrammatiſ futuri, quæ propterea *formula commemorationis* adpellabatur, ſubinde ad utrumque monogrammatiſ latus poſita, ab illoque interfecta indicabat, *indicativa* ideo, aut *formula indicationis* dicta. Adpoſita jam ab iſſis Imperatoribus, Regibus, &c; jam ab illorum notariis; præſertim hiſ relinquebant opus, ſi res minoris momenti fuerat. Facile dignoſcuntur diplomata, in quibus Imperans ipſe adpoſuit monogramma; plerumque enim illius per has aut alias formulas monemur: *Noſtræ manus ſignaculis chartam firmare decrevimus. Hanc chartam connexis noſtri nominis literis, ſubtus quodam Charactere per obliquum ducto more noſtro firmavimus. Chirographo noſtro ſtabilivimus. Propriæ manus cautione ratum dicentes &c.* In aliis contra hæc, ſimilesve formulæ habentur: *muniri juſſimus, ſubſcribi juſſimus, firmari præcepimus, &c.* Ante tempora Ottonis II nudæ fuere nominum adpoſitiones; hic vero primus anno 973 nominum ſuo titulum *Imperatoris Auguſti* addidit, quem morem ſecu.

secutus etiam Henricus II fuit, & ante coronationem Regis; post eam vero Imperatoris Augusti Romanorum titulo illustravit: Posterius & alia excogitarunt addita e. g. *Dei gratia Rex Romanorum semper Augustus, quartus, quintus*; non raro etiam regnorum exterorum adpositione dilatarunt. Regulas ex hactenus dictis ad diploma genuinum a spurio discernendum tradit *Joachim l. c. §. 5. §. 16.* Omnia diplomata a Carolo M. usque ad Fridericum I monogrammate carere nequeunt. 2) Imperatores stirpis francicæ, Regesque Germaniæ usque ad Conradum I diplomata sua monogrammate cruciformi, ceteri quadrato insigniebant: Vitiosa igitur sunt, in quibus contrarium observatur. 3) Monogrammata ante Ottonem II titulis insignita dubiæ diplomata fidei faciunt. Ex hoc capite rejicit Abbas Gottvicensis in suo Chron. L. 2. diploma Ludovico Pio pro monasterio Muratano adscriptum. 4) Monogrammata alio liquore scripta ac instrumentum ipsi diplomati non nocent. 5) Nullum monogramma contineat literas ad Imperatoris nomen, aut titulum non pertinentes. 6) Circa Pontificum diplomata hæc singularia sunt: ante Leonem IX nullus monogrammate usus fuit: hic vero non crucis, sed circuli figuram elegit, cui nomen suum inscripsit, cum epigraphæ geminas intra cruces expressa: *Bene valete*, quibus alii

Pontifices Petri & Pauli nomina quoque addiderunt, auctore, ut creditur Urbano II. Hinc diplomata aut notata monogrammate ante Leonem IX, aut cruciformi, quadratove insignita falso Pontificibus tribuuntur.

§. 127. Ad externa diplomatum criteria referuntur denique sigilla, arsque illa dijudicandi, seu sphragistica: sunt autem ea signa certa ad majorem fidem diplomatibus adpressa, aut adpensa. Sigillorum usus apud omnes gentes, præcipue apud Francos & Germanos antiquissimus fuit & sanctissimus, uti fufius ostendit *Heinecc. de sigill. P. I. c. 3.* Quantum honos semper sigillis habitus fuerit, ex sequentibus liquet: 1) Primæ tantum dignitatis viris puta, Cancellariis, Referendariis, Comitibus Palatinis concredebantur; huc referendus etiam mos ex bulla aurea c. 27. §. 2. est, quo in convivio inaugurali Cæsareo sigillum Cæsaris majus Elector Moguntinus collo adpensum gerit, convivioque finito illud in generoso equo ad Cancellarium reportatur. 2) Typarium sigilli casu deperditum revocatione publica sua auctoritate destituebant. 3) Ne fraudibus viam darent, typaria ejusmodi cum suis dominis sepeliebantur; restatur hoc annulus signatorius Regis Franconici Childerici in sepulchro ejus Tornaci (Tournay) repertus. In sigillis quatuor potissimum puncta

puncta observanda veniunt. a) Materia, ex qua confecta sunt: b) Icones in illis expressæ: c) inscriptiones illa ambientes, aut inditæ illis: d) Modus ea diplomatibus adnectendi:

§. 128. *Materia figillorum duplex est, cera videlicet, aut metallum: Cera metallo antiquior, & antiquitatem ejus color partim, partim siccitas evincunt. In Merovingicorum & Carolingicorum figillis cera reperitur alba, qui color diu Imperatoribus, Principibusque Ecclesiasticis & Laicis placuit, rubrum contra amantibus Græcis imperatoribus, quo & delectati sunt in suis Brevibus Pontifices: rubescente tamen etiam Franci subinde usi sunt. Quo autem potissimum tempore Germani Imperatores ceram adhibuerint rubram, valde ambiguum est. Heineccius ad sigilla Rudolphi I. & Adolphi ceræ rubræ impressa, & a se visa provocat. Lehmannus tale quoddam Friderico I. tribuit, quod vero eruditorum crisin non satis sustinet. Hoc saltim pro indubitato affirmari potest, Sigismundum præ reliquis cera rubra usum fuisse, eandemque facultatem & aliis concessisse, de quo potissimum Mullerus in *annal. Saxon. ad ann. 1423.* consulendus. Ceræ viridi typaria sua potissimum Reges Franciæ impresserunt, secutis postea eundem morem Principibus, Abbatibus,*

& ipsis adeo civitatibus, usque dum ab Imperatoribus copiam nacti sunt, & rubram adhibendi. Vetusissima sigilla cere rubræ impressa erunt Henrici illustris Marchionis Misniæ de anno 1285, Ottonis infans dicti, Ducis Brunsvicensis.

Ceruleam ad sua sigilla ceram Imperatores, aut Principes adhibuisse non constat; illius tamen usum concessere aliis. Sic Pincerna Tautenbergensis a Frederico V. D. Stockhamerus a Carolo V. privilegium istud obtinuit.

Sigilla flava & lutea seculo XII invaluerunt, usus illorum in Germania seculis duobus XIII proxime subsequentibus ad monasteria, & privatos adeo transit; Principibus & Episcopis nihilominus suo mori insistentibus.

Cera nigra in Gallia jam anno 1274 cognita fuit; ferio illius usus in Germania cepit, & vel maxime a Magno Ordinis Teuton. in Prussia, & Melitensium Equitum Magistro adhibitam fuisse constat.

Cera ex diverso colore mixta seculo saltim XIV in usu fuit. Quatuor potissimum illius genera fuerunt. *Primum* a tergo contrafigillam habet diversi coloris:

Secundum

Secundum sculpturam quidem rubræ aut viridi ceræ impressam habet, sed ceræ quasi lanculæ albi, aut flavi coloris infusæ cernuntur: *Tertium* sine limbo est, & ex una parte alium, alium ex altera colorem habet: *quartum* denique ex eadem parte diversa diversi coloris figilla habet. Seculo XV mos invaluit capsulis ligneis, aut metallicis ceram figillandam indendi, & XVI ceram charta tenui obtegendi ita, ut chartæ typarium imprimeretur: hæc figilla etiam mixta vocari possunt.

* *Cetacea* figilla jam Aegyptiis familiaria: *farinacea* etiam in literis Regum adhibita: *malbina* aut *masticata* etiam occurrunt, & tale de anno 1389 profert Gatterer de Friderico Holzschuhero Ordinis Teuton. Equite. Cera Hispanica a mercatore Parisino *Roussau* dicto non inventa quidem, est modus, quem illius consiciendæ in India orientali didicerat, Europæ cognitus fiebat.

§. 129. Metalla figillis adhiberi solita sunt *aurum*, *argentum*, *plumbum*, *æs*, *Stannum*: figilla metallis impressa, *Bullæ* vocabantur (a).

Aurearum Bullarum usus ab Imperatoribus Byzantinis ad Francos translatus est; ac ante Carolum M. in occidente neminem aurea bulla usum fuisse certum est. Constat vero quælibet aurea bulla ex duabus lamellis auri concavis, quarum juncturæ circello quodam feraminatæ continentur, ita quidem; ut spatium inte-

rius omne pice, cera, Gummi, aliave simili materia repletum deprehendatur: externa autem facies ad modum numerum utrimque signata sit. *Magnitudo* bullarum non ad personæ concedentis dignitatem sed accipientis conditionem mensurabatur: Immo si plura unius diplomatis exemplaria conscribentur autographa, variabant bullæ. Sic Caroli IV Bullæ exemplar Francofordiensibus datum, auro: datum Norimbergensibus cera munitum fuit. Non tamen promiscuus auri usus fuit. Signabantur auro 1) Decreta & constitutiones Principum majoris momenti. 2) Literæ ad alios Principes ac Reges missæ. 3) Tabulæ pacis ac fœderum. 4) Literæ foundationum pro ecclesiis, aut academiis factarum. 4) Erecciones Ducatum, & confirmationes privilegiorum insignium. Quando in minoris momenti Diplomatis signatura auri reperitur; id honoris causa factum est. Usi vero sunt bullis Imperatores Græci, Romano Germanici, Russici, Turcici, Reges Italiæ, Galliæ, Hispaniæ, Principes Apuliæ, Lotharingiæ, Republica Veneta, Pontifices adeo Romani in bullis Imperatorum confirmatorius &c.

Argenteæ bullæ raræ admodum sunt, & quæ proferuntur, non omnes crisi ferunt omnem.

Plumbeæ bullæ inter reliquas usitatissimæ, civilis & ecclesiasticæ dignitatis hominibus communes, originem suam

suam ipsis Romanis Imperatoribus debent, inde ad Byzantinos, Germanicos, Reges, Principes, comites Dynastas, ac collegia utriusque fori delatæ. Hodiedum præter Romanos Pontifices paucissimos reperies, qui plumbo ad signandum utantur.

Æneis Bullis usos fuisse Daniæ Reges, *Stanneum* habuisse Fridericum I. Imperatorem constat.

a) Varios vocabulum bulla significatus habet: Romanis aurum, aut argentum erat in modum ovi formatum, quod puerorum insigne dependebat eis a pectore, ut significaretur, eam ætatem ulterius regendam consilio. Sic etiam bullas vocabant tegmina clavorum januis infixorum ex aurichalco confecta: item tabulam, in qua ex variis ejusmodi clavis aut bullis dies fasti & nefasti cognoscebantur.

§. 130. Varia fuit sigillorum figura: usitatissima fuere, orbicularia, ovalia, rotunda horizontalia, parabolica rotundata, triangularia &c. Icones in iis expressæ diversissimæ pariter fuerant. Brevem illarum catalogum sisto: in duas autem potissimum classes generaliter dispesci possunt inscriptiones ejusmodi reales; aut enim sunt, *idiopragmaticæ*, aut *symbolicæ*.

Ad *idiopragmaticas* referuntur imagines Sanctorum, Imperatorum, Regum, Principum, comitum, Episcoporum, Abbatum, quorum mox capita, sine aut cum parte corporis, mox integra corpora exhibentur, ac propterea vel *cyriologica*, vel *holographicæ* dicuntur.

Ad *symbolicas* pertinent: 1) *Cruces*, pietatis christianæ symbola, variis in locis figilli expressæ. 2) *Corona* Imperatorum, Regum, Principum &c. 3) *Hæstæ* Potestatis & Imperii symbola. 4) *Sceptra* & *Baculi* Regii. 5) *Globi terrestres* seu *poma Imperialia*, queis orbis terrarum Dominos se erant ostensuri Imperatores. Iam Romani Veteres usi sunt iis. In Bulla Ludovici Pii primus occurrit *globus cruciger*. 6) *Manus justitiæ*, ab Hugone Capeto primitus usurpatum Galliæ tantum & Angliæ Regibus imitatoribus insigne proprium fuit, nunquam ab Imperatoribus Germanis adhibitum. 7) *Throni* in figillis Majestaticis veteribus nihil a Sella communi discrepantibus. 8) *Gladii auctoritatis præsertim Principalis tessera*. Celebris est Herbipolitanorum sigillorum Epigraphæ: *Herbipolis sola judicat ense, stola*. 9) *Vexilla* & *Clypei* (a). 10) *varia vestimenta, animalia, flores, palma, turres, portæ, castella, arma gentilitia*.

a) De clypeis, eorumque varia forma, ac insignibus in iis expressis specialiter tractat ars heraldica, quæ quum juxta Serenissimi mandatum in classibus inferioribus tradenda sit, bene hoc loco supponitur.

§. 131. Circa inscriptiones literales sigillorum notanda sunt sequentia. 1) Quo antiquiora sunt sigilla, eo simpliciores & breviores eorum sunt inscriptiones.

2) A

2) A Seculo XI ad XIII longiores inscriptiones in usu fuerunt. 3) Diversas sæpe Principes in diversis sigillis inscriptiones habuerunt. Quæ ratione literarum, sigillorum, monogrammatum, &c. monenda sunt, partim jam adtuli, ubi de vario scriptiois genere locutus sum, partim uberius coram exponam.

§. 132. Modus sigilla Diplomatus adnectendi duplex fuit: aut enim e filis pendula, aut, si metalla excipias, ipsi impressa Diplomati deprehenduntur; metalla siquidem omnia semper adpendebantur: antiquissimum vero sigilli cerei adpensi exemplum suppeditat Diploma Roriconis Episcopi Laudunensis de anno 961. Sigillorum impressorum locus ordinarius ad dextrum diplomatis latus fuit, ac in Merovingicis quidem diplomatis paulo supra ultima dati verba, in Carolingicis post, aut supra signum recognitionis Cancellariorum, interdum vero, præsertim in Gallia, infra datum collocata fuerunt. In chartis Ducum, Episcoporum & Abbatum sigilla ad calcem literarum rejecta sunt, ita quidem, ut vel mediæ paginæ, vel extremæ chartarum oræ, & dextræ quidem plerumque adfixa cerantur. Vid. Gatterer S. II. §. 346.

* Singularem prorsus industriam Veteres impendebant, ut sigillorum fides illæsa permaneret. Sic é. g. membranam immo etiam Papyrum Aegyptiacam ex ea parte, in qua sigillum

gillum imprimendum erat, in crucis vel ordinariæ, vel de-
cussatæ, vel scellulæ etiam modum incidebant, ita quidem,
ut revulsis incisuræ angulis cera per foramen transmittere-
tur, & ex parte adversa, subinde ex utraque obfignaretur.
Aut non raro pilos ad majorem tenacitatem ceræ immisce-
bant: aut varia pro arbitrato signa imprimebant.

** De sigillis in specie vide sphragisticam specialem
laudati jam sæpius *J. Christoph. Gatterer*, & de feminarum
præsertim, ac filiorum Principum comitumque vivente adhuc
patre sigillis consule *Philipp. Wilb. Gerckenii* Anmerkungen
über die Siegel zum Nutzen der Diplomatif.

*** Regulas pro discernendis sigillis supposititiis *Gat-
terer* sequentes ex *Heineccio* tradit. I Quodcunque sigillum
figuræ multo recentioris est, quam diplomatis ætas ferre
possit, illud merito inter adulterina est referendum. II Si
cera coloris sit tum temporis necdum recepti, aut pro æta-
te pinguior; sigillum etiam non caret suspitione. III Si
sigillum cereum adpensum dicitur eo tempore, quo nondum
invaluerat; aut si impressum dicitur eo tempore, quo du-
dum hæc consuetudo exoleverat, non dubitandum videtur,
diploma esse supposititium (a). IV Si sigillum aliud in fine
Diplomatis nominatur, aliud membranæ adpensum est; spa-
rium esse arguit. V Si a seculo octavo usque ad medium
fere undecimi in sigillo insignia gentilitia proferantur ad ar-
tis heraldicæ regulas composita; fraus in oculos incurrit.
VI Si in sigillo antiquiore titulus prolixior, & ad hodiernum
morem compositus, aut aliunde ineptus sigillum am-
pliat, crisma non fert. VII Si proprium in sigillo nomen
reperiatur, quod tum temporis necdum in usu fuit; de
ejus fide merito dubitatur. Eadem dic de formulis ætate
Diplomatatum recentioribus VIII. ipsæ quoque sigillorum
imagines, si a ceteris ejusdem ordinis & ætatis imaginibus
nimium discrepant, & contra cum aliis recentioribus satis

conveniunt, suspitionis haud parum habent. IX. scribendi characterum solida notitia non parum subsidii adferet, ad dignoscenda diplomata spuria a genuinis ex ipsis literis in sigillo conspicuis, variaque illarum pro atate varia figura.

a) Duraverunt sigilla impressa 1) in Anglia usque ad Eduardum Confessorem, aut Wilhelmum Conquestorem. 2) in Gallia usque ad Ludovicum VI. Crassum. 3) in Germania usque ad Fridericum I. 4) in Flandria usque ad Balduinum VII. Comitem securis dictum. Episcopi & Abbates perdurarunt in sua imprimendi sigilla consuetudine usque ad sec. XII.

*** Et aliqua *contrafigillorum* mentio facienda est; sunt autem sigilla minora, sigillorum primariorum faciei aversae impressa, aut seorsim adnexa; non raro etiam sub sigillorum secretorum nomine veniunt. Usum eorum forte fundavit, ut tituli in primariis sigillis spatium non inveniunt illis inscriberentur, major diplomatis auctoritas firmaretur, sigilla primaria non tam facile paterent impostorum fraudibus. Ad decem genera reducit Gatterer l. c. §. 328. videlicet 1) in ea, quae in ipsa epigraphe sic nominantur. 2) Quorum epigraphe est continuatio epigraphes jam in majore sigillo ceptae. 3) quorum quidem epigraphe non est continuatio, sed ita tamen comparata est, ut ipsa contrafigilla seorsim non facile adhiberi possint. 4) in Contrafigilla, quae expressis literis, aut verbis sigilla minora dicuntur. 5) quae simpliciter sigilla dicuntur; licet ad contrafignandum adhibeantur. 6) quae secreta, sigilla secreti, secreta sigilla adpellantur. 7) quae a primariis sola quantitate differunt. 8) anepigrapha, quae nullam inscriptionem habent, adeoque tantum signata, sive cacheta sunt. 9) Contrafigilla aliena, quae hominis sunt sigilla, cuius nulla in diplomate mentio fit. 10) Contrafigilla contrafigillorum, quae in consortio minoris sigilli, licet alias contrafigilla fuerint, prima ria fiunt.

§. 133. Ad criteria diplomatum interna nunc delabimur, quæ paragraphis sequentibus juxta eum, qui in diplomatibus observari consuevit, ordinem breviter exponam. Primum igitur de *ingressu* prævio agendum est. Notanda præcipue in eo est invocatio divini nominis, quæ jam apud ethnicos usitata fuit, diplomatibus suis: *Θεος* aut solenne illud: *A Jove* principium præfigentes. Christiani morem hunc secuti; unum & verum Deum pariter invocabant in suis diplomatibus. In plurimis quidem Merovingicorum diplomatibus nulla ejusmodi invocatio reperitur; (a) frequentius vero usi sunt ista Carolidæ: quanquam Carolum M. rarius, ac ipsius posteros, eam adhibuisse, fatendum est. Varia fuit invocationis formula, e. g. *In nomine Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi. In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti.* Carolus Calvus elegit hanc: *in nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis*, quam etiam posteri ipsius adoptarunt: unde qui diplomata adferret hoc Carolo antiquiora, & hac invocationis formula insignita, mala fidei argui posset; sicut & nulla ferme sint post Carolum hac formula destituta: si pauca Rudolphi I & aliquorum successorum ejus exceperis, qui plane omiserunt.

a) Aliqua Merovingicorum diplomata genuina a Zyllesio in Defens. Abbat. S. Maxim. P. III. C. 3. §. 6. adferri

ferri in quibus divinum nomen invocatur, ait Joachim.
l. c. 7. §. 3.

§. 134. Invocatio hæc non semper adpertis ver-
bis concepta fuit; sed quandoque etiam per signum,
quod *Chrismus* dicebatur, indicata. Varia chrismi fi-
gura fuit: sub Merovingicis, & sub Carolidis priori-
bus referebat illum litera I. majuscula literæ C. una,
aut utraque ex parte per anfractus juncta, vestita litera
n, cui subinde aliæ literæ X. D. S. P. &c. insertæ fuere:
sub Carolidis posterioribus litera C. majuscula domina-
ri cepit. Præter consuetam hanc chrismi formam er-
iam signa varia serviebant siglis similia, adjunctis in-
terdum literis græcis A & Ω. *Ufus* illius tam in co-
dicibus manu exaratis, quam diplomatibus fuit: *origo*
a primis Merovingicæ stirpis Regibus repetenda: *du-*
ratio (nisi aliam chrismi speciem seculo XIV adhuc usi-
tatam intellexeris) ad seculum XIII, ipsaque Ottonis
IV. tempora perstitit. *Locus* non tantum, in fronte
diplomatum, sed etiam ante formulam recognitionis
Cancellariorum, rarissime ante *datum* fuit. Germaniæ
Cancellarii circa tempora Ludovici Germanici; Galli
vero post Ludovici Balbi regnum a Chrismo abstinue-
runt. De ipso significato videatur *auctor syntagmatis*
dicandi apud Mabillon. L. VI. adlegatus.

§. 135. Post ingressum diplomatis prævium ipse illorum initia perlustremus; quæ titulum personæ concedentis, ipsamque causarum concedendi, seu motivorum intimationem continent. Titulum quod adinet, ille vel sine, vel cum *pronome*, eoque aut in singulari, aut in plurali numero efferebatur. Merovingici quidem & Carolingici omni ut plurimum pronome prævio abstinerunt; licet teste *Eckhard introduct. in rem diplom. S. III. c. 2. §. 10.* de se in plurali loquantur. Post Rudolphum I, quod parcius antea factum fuit, imperatores, ceterique Reges, ac Principes liberalius pronomen *Nos* suis nominibus præfixerunt; quanquam nec hoc universaliter adferi potest. Sigismundus enim imperator teste *Wernbero Techenmacher. in annual. Cliv. Jul. &c.* in diplomate confirmatorio privilegiorum Reinoldi Juliacenſis ac Geldriæ Ducis de anno 1416 sic orditur: *Sigismundus Dei gratia Romanorum Rex semper Augustus &c.* Et Diploma anno 1425 Adolpho Juliaei ac Geldriæ Duci datum incipit, *Nos Sigismundus &c.*

§. 136. Formulam *Dei gratia* aut similem nomini diploma quoddam dantis immediate postpositum seculo XIII evincunt Diplomata: *Caroli M.* de anno 802, quod incipit: *In nomine Sanctæ individue Trinitatis Carolus divina donante Clementia Imperator Augustus:*
Zuer-

Zwentiboldi Regis Lotharingæ de anno 898, cujus initium tale: *In nomine Sanctæ &c. Zwentiboldus misericordia Dei Rex: Alfriedi Hildesienfis diploma fundationis Abbatæ Essendiensis de anno 977, in quo post invocationem sequentia leguntur: Alfriedus Dei disponente providentia Hildesemensis Ecclesiæ Antistes.* Vid. Teschenmacher l. c. *Cod. diplom.* pp. 50. 51. & 52, Wiguleus Hund. a Sulzenmos. in *Metrop. Salisburg.* Freher. in *Orig. Palat.* Errat igitur Aventinus, qui formulæ hujus adponendæ initium ad *Secul. XII* de-jicit. Vid. ejus *Annal. Boic. L. 6. & Leuber in Magdeburgischen Stappelfunfug*, qui sic dictum interregnum magnum pro initio hujus consuetudinis adsignat. Alii contra, sicut *Hagelgans. Diss. de Titulo: Nos Dei gratia* statuunt eam jam Constantini ætate fuisse cognitam, & ab Ecclesiasticis præsertim propagatam. Ex his omnibus sequitur, certi omnino nihil ex ejusmodi formula pro valore, aut nullitate diplomatum erui posse.

* Pontifices ut plurimum omittunt invocationem, & ab ipsa nominis, quod omnibus aliis præponunt, inscriptione inchoant. A temporibus Gregorii M. eidem titulum addunt: *servus servorum Dei.* Speciale est exordium Gregorii III Pontificis ad Bonifacium: *Reverendissimo & sanctissimo fratri Bonifacio Cœpiscopo Gregorius servus servorum Dei;* datum est hoc diploma anno XXIII Imperii Leonis Isaurici, adeoque circa annum 738. Paulus primus communiter creditur hunc suum nomen aliis præponendū, atque

atque exordiendi morem induxisse, ac Pontifices ipsum secutos morem hunc constanter imitatos fuisse; nihilominus tamen Leo III Pontifex annis 31 post Paulum diploma de immunitate templi S. Emmerani Ratisbonæ sic incipit: *In nomine Domini nostri Jesu Christi, Leo Papa agnitum esse volumus* &c. vid. Hundius l. c. Episcopi Titulo, *Dei gratia* addiderunt: & *Apostolicæ sedis.*

§. 137. Ut certi quidpiam circa Regum & Imperatorum titulos statui possit, diplomata Regum Francorum primæ & secundæ stirpis, a primorum Germanicorum Regum diplomatibus bene discernere oportet. In Regum Francorum diplomatibus semper titulus *Regis Francorum* reperitur, quem subinde additamento: *Vir illuster*, aut *Inluster* atgebant. Quin Carolo M. solenne fuit, ut se præterea diceret *Patricium Romanorum & Regem Longobardorum*. Exemplo sit Diploma Monachis S. Emmerani Ratisbonæ circa annum 798 datum, quod incipit: *Carolus Gratia Dei Rex Francorum & Longobardorum, Patritius Romanorum* (a) Post annum vero 800, quo in festo natalitio D. N. I. C. a Leone II. Pontifice Imperator renuntiatus est, se quoque *Imperatorem Augustum* nominavit. Confirmatur hoc ex diplomate S. Lutgero Abbati Werthinensi anno 802 dato, quod sic inchoatur: *In nomine Sanctæ individue Trinitatis, Carolus divina donante clementia Imperator Augustus.* b) Hunc Caroli morem omnes ex Francorum Regum

Regum stirpe Imperatores successores sunt imitati. Priores vero Germaniæ Reges Conradus scilicet I & Henricus I solo *Regis* titulo sine ulla regnorum aliorum adpositione contenti erant. Primus inter eos Otto M fuit, qui post coronationem Romæ factam c) *Imperatoris Augusti* d) titulo in Diplomatis suis uteretur.

a) Plurimi semper habitus fuit titulus *Patricii Romanorum*. Non solus enim Carolus M., sed & antecessores & successores ipsius adsciebantur illo. Ex antecessoribus constat de Clodoveo ex *Gregor. Turon. L. II. c. 38.* Post Carolum Otto M., & Henricus IV. potissimum illo delectabantur; quin teste *continuatore Hermann. contract.* ultimis adeo missam sibi coronam patricialem gestabat.

b) Disputatum etiam ab eruditis fuit, an Carolus unquam in diplomatis titulo *Magni* usus fuerit: adfirmabat Ughellus F. I. Ital. sacr. ex litera quadam, quam tamen *Mabillonius* supposititiam judicat, *Regula Pagii Tom. III. crit. Anti Baron. ad annum 814* præplacet; ait iste: *Titulus ille Carolo non nisi post mortem datus, ut patet ex ejus diplomatis. Indeque liquet, quecumque diplomata, in quibus Magnus nuncupatur, mere supposititia, eique adfecta esse.* De Otrone primo pariter *Magnus* adpellato res dubia est. De *Ludwig in Rechtlich Erläuterung der Reichs historie*, negat eum, quum viveret, hoc titulo usum fuisse, eoquod nulum diploma ex omnibus, quæ in archivio Magdeburgensi supersunt, hunc titulum ceteris adjunctum habeat: adfirmat autem *Calmetus Histoire de Lorraine & cum eo Joachim. l. c. VIII. §.* quia in Archivio Lotharingensi prostant diplomata titulo *Magni* conspicua.

* Specialius etiam quari potest, quando ceperint Imperatores Germani se Augustos vocare. *Bæclerus* in notit. Imper. c. 1. & *Covingius* ad *Lampad.* c. 2. putant titulum hunc primo usurpatum a *Friderico I* fuisse; ast refellit eos *Joachim.* l. c. & ex eo *Cl. Collega meus Schwab* in *Introduc.* in rem diplom. P. II. §. 79. qui ostendunt, jam ab *Ottone III.*, *Conrado II.*, & *Henricis* hanc formulam fuisse adhibitam; ast altius eam adhuc ascendere, patet ex privilegio ab *Ottone I.* ann. 995. monasterio *Einsidelensi* concesso, quod incipit: *I. N. S. I. T. Otto divina favente Clementia Imperator Augustus.* Vid. *Rasler. Vindicat. contra vind. diplom. Lindav.* append. dipl. Idem evincitur ex altero privilegio *Ottonis II.*, quod sic habet: *I. N. S. E. I. T. Otto Junior senioris divina annuente Clementia Coimperator Augustus. Otto forte III. voculam semper addiderit.*

c) Etiam *Ottonis M.* successoribus solenne fuit, ad coronationem usque Pontificiam a titulo Imperatoris Augusti abstinere. *Ouuphrinus Pavavinus* de Comit. Imp. c. 5. apud *Joachim* l. c. ait. *Qui (Imperatores) ante Pontificiam coronationem, se Reges tantum, vel electos Imperatores adpellare consueverunt: post supremam vero, quæ Romani Pontificis erat, inunctionem, omnes antiquorum Augustorum titulos adsumere solebant. Ipse Otto in diplomate anno 956. Quedlinburg dato se tantum Dei gratia Regem dixit. vid. Samuelis Reyheri Thuringia sacra p. 750.*

d) Quando inceperint Imperatores ejusdem nominis se ratione ordinis numeris distinguere, accurate definiri non potest. Si diplomata *Henrico II* antiquiora olim detegantur, communis, quæ hunc ipsum *Henricum* auctorem statuit, sententia evertetur. Ceterum nec ipse *Henricus*, nec Imperatores ipsum secuti hunc se se ab ejusdem nominis Imperatoribus per numeros distinguendi morem scrupulosius observarunt. Confer in hunc finem ejus diploma *Ecclesiæ Frisingensi* ann. 1021 datum, quod post
invo-

invocationem sequentia habet: *Hainricus divina favente clementia Romanorum Imperator Augustus*. In duobus aliis eidem Ecclesie anno 1003 datis se etiam simpliciter *Henricum divina favente clementia Regem nominat*. Vid. *Wiguleus Hund. l. c. T. I. de Epif. Frising.* Similia apud eundem occurrunt de Henrico III. & IV. & apud *Teshbenmacher & Noppium in der Macher Chronick l. c. de Lothario II. & Carolo IV. &c.*

Scholion. Probe ab initialibus distinguendi sunt tituli in ipso diplomatum contextu occurrentes: Duplicis hi sunt generis; aut enim ipsas personas concedentes respiciunt, aut eas, quibus concessio facta est. Personæ concedentes Imperatores aut Principes solenniora sibi habebant elogia: *Majestatis, Celsitudinis, sublimitatis, Regalis culminis, Regalis magnificentie, Regalis Clementie, &c.* Leuberus quidem *Majestatis* titulum Carolingicorum & Germanorum ayo juniorem adserit; ast satis refutatur ex *Gruteri Corp. Inscript. Relandi fast. Consul. &c.* Personæ, quibus concessa fuere diplomata, aut *Ecclesiastici* fuere, aut *Laici*. Priores, Episcopi scilicet cum Abbatibus ab initio, & postea etiam alii elogiis *Venerabilium, Venerandorum, Honorabilium, Religiosorum & sanctorum* condecorabantur specialius: *Dilectorum* titulus communis cum Laicis fuerat. Titulus *Illustris* a Romanis Patriciis, Expatriis, Praefectis pratorio, viris consularibus &c. ad *Francorum Reges* transit: sub regibus ac Imperatoribus Germanicis elogium istud Ducibus Comitibusve tribuebatur; quin adeo jam ante horum tempora Duces se ipsos in Diplomatibus suis illustres vocabant. Exemplo esse potest Diploma Tassilonis anno 782 Attoni Episcopo Frisingensi datum, quod incipit: *In Dei nomine Ego Tassilo Dux Bavariorum, vir illuster.* Etiam privati ad Episcopos & Abbates scribentes hunc ipsis titulum non raro tribuebant. Vid. *Epist. 5. Abbatis Lupi ad Abbatem Fuldensis Rabanum postea Metropolitanam Moguntinum: Epist. Agoardi*

Jardi ad Hilduinum & Walam in Imperatoris Ludovici aula summis muneribus adnotos, cujus inscriptio talis est: Dominis & sanctissimis, beatissimis, viris illustribus, Hilduino sacri Palatii Antistiti, & Wala Abbati. Quid ob hunc titulum de famoso diplomate Lindaviensi sentiendum sit, vide apud Joachim. l. c. IX. §. Conring. Censur. diplomat. Lindav. Ernesti Tenzelii Vind. histor. Justa defensio contra Coring. Rasler contra Tenzel &c. Unum hoc observari meretur, quod in Justa Defensione hac in diplomatis tenore verba habentur: Per interventum fidelium nostrorum illustrium rabaniscilicet sanctae mogontinae aecclesiae metropolitanae nec non Salomonis videlicet constantiensis aecclesiae praesulis postulavit: in diplomate vero a Raslero adlato illustrium vocabulum omittatur.

Nobilium mentio quando in diplomatibus ante seculum XV. occurrit, sedulo distinguendum est inter eos ac nostrae aetatis nobiles; hi enim ante dictum seculum Ministeriales (Edelknechte) duntaxat, aut equites dicebantur; ante hoc tempus per illos Duces, Principes, Comites Barones, Dynasta intelligebantur. Vid. Leibniz. Introduct. ad T. II. script. rer. Brunsvicens. De nobilibus apud veteres Francorum populos disceptatur inter eruditos, num certum ac separatam quendam a reliquis hominibus liberis seu ingenuis constituerint ordinem. Hadrianus valesius in notitia Galliar. sub rubr. Rotomagus & Hertius in notis, Franc. vet. negant: adfirmant contra Thomafius in dissert. de origin. feudal. §. 15. Gundling. in dissert. an nobilitet venter. Kopp. tract. de insigni differ. inter S. R. I. Comites & nobiles immediat. Ratio qua adfirmantes nituntur, desumitur ex eo, quod scriptores proxime aequales distinguant inter homines liberos ac nobiles & nobilissimis natalibus oriundos. Vid. laud. tract. Koppii §. 3. ubi testimonia prolixius adducit. Ceterum & ipsi Imperatores, eorumque filii se nobiles aut nobilissimos adpellare, olim non erubue-

huerunt. Quomodo autem nostræ atatis nobiles orti sint, videatur locus ex *Stumpfii Schweizerchronicæ* apud *Joachim* i. c. & *Kopp. i. c.*

Principum denominatio ante seculum X. rarissima, & ab eo tempore ad Henricum IV dubia sub eo tandem jure cancellariæ donata fuit.

§. 138. Titulos ipsa plerumque *intimatio* seu causæ expositio subsequitur, eaque vel determinatis tantum personis aut universim indicatur; & sic etiam variant formulæ. Aliquando ejusmodi intimationes vestitæ motivis, aliquando nudæ sunt: motiva in causis justitiæ plerumque adsignantur *justitia*, *æquitas*, *honestas*, *utilitas*; in donationibus autem ut plurimum pro motivo adlegant salutem animæ. Volumen confecturus esset, qui formulas omnes quæ notariis in promptu erant conscribere pararet.

§. 139. Quam adcuratam veteres in suis diplomatibus rerum aut adjudicarum, aut donatarum mentionem fecerint, ignorare tantum potest, qui diplomata ejusmodi necdum inspexit. Candidatorum gratia adpono exemplum ex diplomate *Conradi II. Imperatoris Engilberto Frisingensium Episcopo* dato: *Curiam Emlingen sitam in Comitatu Vdalfstaiti comitis, cum ecclesia dote & decimis legitime confirmata, cum areis, edi-*

ficiis & utriusque sexus mancipiis, exitibus & redditibus, viis & introitibus, agris, pascuis, silvis, pratis, aquis, aquarumque decursibus, molis, molendinis, piscationibus, questibus & inquirendis, cultis & incultis & cum omnibus utensilibus quo aut scribi aut nominari possunt.

§. 140. Admissio in possessionem cuiusdam muneris, juris, aut rei solis interdum verbis, aut scriptis; ad majorem vero solennitatem frequenter etiam adhibitis in hunc finem variis signis ac Symbolis indicabatur: ultimo loco descripta admissio uno vocabulo *investitura* dicitur. Hujus investituræ aut modi rem aliquam tradendi etiam non admodum raro in diplomatis mentio fit, ad majus illis robur conciliandum. A Seculo VII. rarius; a IX. frequentius mos hic in diplomatis observatur. In divisione symbolorum bene a Cangiio recedit Gatterer l. c. §. 247. & investituram potissimum triplicem statuit. 1) *Munerum* vel *sacrorum*, vel *civilium*: 2) *Bonorum*: 3) *Jurium*. Munerum Ecclesiasticorum symbola præcipua fuere sequentia: Annulus, mitra, pedum, portæ vel claves Ecclesiarum, campanarum fuses, aut sonitus. *Civilium*: Gladius, vexillum, hasta, sceptrum. Ab initio signa hæc promiscue adhibebantur; postea vero per gladium regna, provincie per vexilla, per sceptræ & hastas Ducatus signifi-

fecabantur. *Bonorum* symbola hæc fuerunt frequentissima: Cespes, herba, terra, ramus, baculus & annulus, fustis, lignum, cultellus plicatus aut protensus, chirothecæ, &c. *Jurium* symbola varia erant, sic quum lites inter monasteria & Præsules ortæ diremptæ fuerunt, plerumque victrici parti *baculus* datus est, &c. Videatur index Alphabeticus præcipuorum investituræ symbolorum, quem sistit Gatterer l. c. §. 249.

Scholion. varii in tradendis & accipiendis symbolis ritus olim fuere observati. Plerumque ea ab iis, qui aliquid donarunt, vendiderunt, vel restituerunt, aræ principij cujusdam templi imponebatur; quædam etiam, baculi e.g. & festucæ in Ecclesiarum gazophylaciis recondita sunt. Culter haud raro propria largitoris, aut restitutoris manu in conspectu omnium complicabatur, frangebatur, & sic fractum, aut complicatum vel in altari reponabatur, vel altari tradebatur. Præter cultros buccinas etiam, gladios &c. frangere solebant: nummi: etiam perforati chartis subinde sigillorum instar adpensæ: annuli diplomati ipsi, aut aræ principij catenula adnexi: glebæ ex ipso fundo donato, aut vendito vel chirotecis insertæ, vel etiam simpliciter in Ecclesiis custoditæ: frustula ligni, stipulæ, pilorum e barbibus evulsoforum numero certo sigillis adjungebantur. In investituris per vexillum factis plerumque tot vexilla, quot provinciæ tradebantur. Interdum plura ejusmodi symbola conjunctim placebant: uno interdum contenti erant. De baculis quibusdam ejusmodi Turonii, Parisiis, item de cultrorum manubiis varie inscriptis videatur Gatterer l. c. §. 250.

§. 141. Ut firmiter voluntari suæ robur persistere, pœnas in ære, aut cute solvendas, diras execrationes & imprecationes, excommunicationes non tantum in diplomatibus Imperatores & Principes, sed alii etiam inferioris conditionis in contractuum suorum, donationum chartis, & literis ultimæ suæ voluntatis testibus, in transgressores & violatores statuerunt. Similia jam occurrunt apud *Plutarch. in vita Solonis: L.L. Rom. antiquis, uti observat servius ad v. 622. l. IV. Aeneid. Obrecht de Termino Deo: L.L. Wisigoth. l. VII. Tit. V. §. 8. quos vide apud Joachim. l. c.* Harum poenarum & imprecationum formulæ frequentissimæ occurrunt in diplomatibus. Enormem profus vide in *Thuring. sacra list. monast. Burgelinensis p. 775.*

§. 142. Post contextum diplomatum ipsa eorundem clausula & variæ subscribendi formulæ consideranda veniunt. *Subscriptiones* aut *subsignationes* Imperatorum & Regum (quæ duo vocabula, licet hodie dum a Jurisconsultis distinguantur, præcis eadem fuere) variis formulis indicabantur; solenniores hæ, aut fimiles fuerant. *Ut hæc verius credantur, ac inconvulsa permaneant: Ut hæc nostra traditionis auctoritas firma integraque permaneant: Ut hæc præceptio firmior habeatur, & diuturnis temporibus melius conservetur, hanc chartam conscri-*

hi iussimus, quam propria manu subtus roborantes sigilli nostri impressione fecimus communiri. Meroveadibus solenne fuit posito signo, puta: monogrammate, aut cruce adungere vocabulum *subscripti*, omnibus, tribus, aut una duntaxat litera indicatum. Carolingici primi fuerant, quibus placeret hæc formulæ: *signum Caroli gloriosissimi Regis*. Vid. Hund. l. c. Placuit etiam successoribus Germanis, uti ex formulis: *Signum Clarissimi, piissimi, Serenissimi, invictissimi* patet.

* Vocabulum *signum* in diplomatis anceps est; jam enim pro subscriptione nominis, jam pro monogrammate & cruce, jam pro ipso sigillo usurpabatur. Pro sigillo Carolingicis vocabulum anulus una litera *n.* in usu fuit. Videatur etiam supra §. 127.

§. 143. Subscriptionem, aut signum regium sequitur signatio Cancellarii, Archicancellarii, Archicapellani.

Scholion. Cancellariorum dignitatem in aulis Imperatorum fuisse summam, nemo est, qui ambigat; quamvis id non ex Aurelii Cassiodori ad Joann. Cancellarium epist. L. XI. Variarum contenta a Joachim l. c. XI. H. & de Ludewig in comment. ad auream Bull. huc adplicata deducendum existimem: quum, uti ex præfatione istius Libri constat, Cassiodorus in eo de se ipso, ac proinde etiam in data epistola: non de Imperatoris, sed suo Cancellario loquatur. An a *cancellando*, seu lineolas male scriptis subducendo, an vero a cancellis in grammatophilaciis & tabulariis ad remorandam curiositatem constructis sic adpelati fuerint, disquirant, quibus otium est, etymologicas

N 5

argu-

argutias venari. Merocvadum ætate *referendarii* dicebantur, quod munus apud Imperatores Romanos receptorem libellorum supplicum, & dati ab Imperatore responſi communicatorem denotabat: Non raro etiam *Notarios* ſe ſe adpellabant; qui mos ſub Carolingicis familiaris non penitus ſub Germanis exolevit. Frequenter etiam *Capellani* nominabantur. Qui ex iis per antonomafiam *Cancellarius* erat, ſeu *Notariorum* collegio præfuit, *Archicancellarii*, aut *Archicapellani* adpellationem obtinuit.

* *Nomen Capellani a Cappa S. Martini Francorum Regibus in honore maximo habita. Et a loco, in quo iſta pacis præſertim tempore una cum reliquis ornamentis ſacerdotalibus adſervoabatur, deſcendiſſe videtur. Quare etiam Clero aulico nomen Capellani tributum fuerit.*

Scholion. 2. Officium Cancellariorum ſeu notariorum apud imperatores erat, ut diplomata conficerent, & poſt imperatorem ſubſcriberent, & in chartophylaciis cuſtodirent.

Scholion. 4. Noſtra ætate tres ſunt Archicancellarii in imperio, ſiue tres Archiepiſcopi, videlicet Moguntinus per Germaniam, per Italiam Coloniensis, Trevirenſis per Galliam Regnumque Arelatenſe. Archicancellarii per Germaniam dignitatem ſedi Moguntinæ jam ab Ottone I. ſtabilem, ab Henrico III Archicancellariatum Italicum Coloniensi, a ſeculo demum XIII Gallicum & Arelatenſem ad hæſiſſe Triverenſi creditur.

Scholion. 4. *Subſcriptio* Cancellarii per *ſignum*, quod ajunt, *recognitionis* fiebat: Varia illius figura fuit, & tria potiffimum in ea diſtingui debent. 1) *Circumductus* (der *Umzug*) 2) *area* (das *Feld*, oder der *innere Platz*) & 3) *appendix* (der *Nebenzug*) *Circumductus* ex litera ſ longiori & arcuatim ducto, *litteralis* & quidem ſimplex, ſi ſola iſthæc litera

litera arcuata fuerit: *compositus*, si arcui simul implexæ fuerit litera t. Circumductus ex variis lineis effectus, *linearis* dicitur: quadruplicis hinc formæ est. Campanæformis (Glockenförmig) Castellaris (Kastellförmig) turritus (Thurnsförmig) Cincinantus (Lockenförmig oder gekräuselt):

Area ipsa vel lineis, aut ductibus etiam crispatis illam transverse secantibus in plures cellulas (Felder) divisa est; & *distincta* dicitur: quodsi vel vacua fuerit, vel ductibus arbitrariis litteram s varie referentibus, notis tironianis, aut etiam arbitrariis, litteris nonnullis ex vocabulo *subscripti* defumptis, aut vocibus disertis repleta; *indistincta* seu *simplex* vocatur. Voces ejusmodi sunt sequentes e. g. *subscriptit: franco præposit. ambasciavit* (hat Borbitte eingelegt) &c.

Appendix varie quoque in diplomatibus formata est. In *signis literalibus*, præsertim simplicibus, lineis interdum obliquis, curvatis, plerumque autem transversis ac prominentibus in plura *tabulata* (Stoekwerke) divisa est, ita quidem; ut notæ tironianæ pariter atque arbitrariæ partim lineis innexa, partim tabulatis insertæ deprehendantur. In *signis linearibus* & quidem a) in *campanæformibus* α) plerumque ex superiore cellula area ipsius prorumpit, & ab initio quidem arcui tantum innexi sunt ductus quidam prominentes, & ad modum literæ f. formati: mox vero etiam ex sinistra parte cellulæ superioris proflire ceperunt lineæ obliquæ ductus dexteros aut interfecantes, aut iis tantum adjunctæ. Interdum etiam cellula superior in duas partes perpendiculariter divisa est, unde ex utraque parte variæ lineæ prominent. Singularis est appendix in quodam diplomate Ottonis II. Imp. & merito flammifera vocari potest. β) Interdum, sed rarissime crispatis tantum ductus campanam circumdant. γ) Etiam reperiuntur aliqua signa campanæformia appendice prorsus desituta.

b) In

b) In *castellariis* appendix ex literis monogrammaticis instar conjunctis lineola quædam ex superiore castelli finisri parte incurvata signo ipsi conjuncta est.

c) In *turritis* appendix in modum crucis, aut circuli superiori parti adfixa est:

d) In *cincinnatiis* latus sinistrum similes cincinni transversim formati stipant.

* *Icones captui utiles coram ostendam ex eodem, quo hæc divisio deprompta est, Gatterer.*

Scholion. 4. Epochæ signorum recognitionis statuentæ potissimum duæ sunt. Prima ab antiquissimis Meroveadum temporibus usque ad finem seculi X. excurrit, & constans fuit illorum usus, si posteriores Carolidas Ottoni II. ferme æquales exceperis. Altera ab Ottone II ad Henricum V. Imp. extendenda, in qua variavit usus, moxque posita, mox vero omiſsa fuere.

Scholion. 5. Locus signorum recognitionis ordinarius in signis *literalibus* & *campanæformibus* fuit inter formulam recognitionis & sigillum, quamdiu formula recognitionis cum signo per voculam & connexa fuit, hac non sic connexa signa campanæformia modo ante - modo postponabantur sigillis. Signa *castellaria* & *turrita* ordinarie ante sigilla collocabantur. *Cincinnatiorum* unicum videt Gatterer, idque sigillo præmissum.

Scholion. 6. Usus horum signorum non tantum Notariis Imperatorum, Regum, Principum, sed etiam personarum illustrium, Abbatum, &c. communis fuit.

Scholion. 7. Antiquissima populorum consuetudo fuerat, solennioribus suis actionibus testes adhibere, quibus majus illis robur firmarent: morem hunc Merovingici secuti

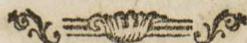

cuti; Germani vero ad finem seculi XI neglexerunt. Lotharius II primus fuit, cui ordo in testibus adlegendis ita placuit, ut primo loco *Ecclesiasticos*, secundo *Laicos non ministeriales* tertio *Ministeriales* poneret.

§. 144. Ad interna diplomatum criteria etiam chronologia pertinet. Est autem ea vel annorum, vel dierum, Ad Chronologiam annorum rite dijudicandam sciendum omnino est, quem populi, de quorum diplomatibus pronuntiandum est, morem inchoandi & numerandi annos secuti fuerint. De aliis præter Germanos consulantur potissimum scriptores chronologici, Germani annos suos a Martio inchoabant. Et primi fuerant Longobardi, quibus æra Christiana in diplomatibus placuit: a Carolo autem M. potissimum annos ab incarnatione D. N. I. C. numerandi mos invaluit; quamvis nec iste in diplomatis fuerit, usque dum ad Imperii clavum Germani federunt.

* Ecclesia Trevirensis usque ad annum 1567. annos a festo annuntiationis B. V. M. ordiebatur, quum contra colonienfes jam anno 1310 morem hodiernum adoptarint, ut patet ex Concilii Provincialis eodem anno sub Henrico de Virneburg Archiep. celebrati statuto XXIII., quod tale est: *Ex nunc de cetro annus Domini observetur, & in natiuitate Christi innovetur, a quolibet anno, prout S. R. Ecclesia id observat.* Inde etiam observantiæ fuit ut hæ Ecclesiæ speciatim monerent diplomatum suorum lectores, ea secundum stilum sibi peculiarem esse interpretanda.

§. 145. A. Constantino M. mos invaluit, pro signo chronologico *indictiones* adnotandi: Erat autem
indictio

indictio tempus 15 annorum. Nomen suum temporibus Augusti a tributis indictis debere, passim putatur. Triplex autem potissimum a triplice annum ordiendi more occurrit indictmentis genus. *Constantinopolitana* a Calendis Decembribus; *Constantiniana* seu *Casareana* a XXIV. ejusdem mensis die; *Pontificia* seu *Romana* a Calendis Januarii annum inchoat.

* Indictiones juxta Codicem Theodosianum mox ab anno a Christo nato 312, mox 313, mox 315 computantur: primam Gothofredus *Italianam*, secundam *Orientelem*, tertiam *Africanæ Diœcesis* propriam nominat; quibus addidit quartam videlicet *Proconsularem Africæ* ab anno 314. exorsam.

§. 146. Nullum diploma teste Joachim. reperitur, in quo non annus Regininis sit adnotatus. Germanis, qui ex supra jam dictis ante coronationem se Reges duntaxat adpellasse cognoscuntur, familiare est, ante hanc coronationem annos duntaxat Regni, post eam vero simul Imperii in diplomatis indicare. Sic Otto M. ante hanc coronationem subscribi fecit: *Anno Domini Ottonis serenissimi Regis VI.* Post eam vero: *Anno Regni Domini Ottonis XXXI. Imperii vero V.* Speciale de hoc Ottone est, quod post adsumptum in Collegam Imperii filium suum, etiam annos Regni & Imperii illius numeret. Carolingici Regininis sui an-

nos non a die obitus antecessoris, sed ab eo suscepto computabant; contrarium fecere Germani. Imperatores salici Regimini viventibus adhuc parentibus suis admoti, hanc electionem *ordinationem* dixere, ejusque, sicut Regni, Imperiive per se solos administrati quandoque annos numeravere. Exemplo sit diploma Henrici III apud Meichelbeck T. I. Hist. Frising., quod ita habet. *Data Indict. VII. Anno Dominice incarnationis 1038. Anno Dominice Henrici III. Ordinatio XII. regni vero I.* Simile exemplum occurrit apud Handium T. II. Metrop. salisb. Conradus III. & ejus successores porro abstinerunt. Specialiorem adhuc Imperatores quidam Chronologiam adhibuerunt. Sic Otto III. annos ob occiso Consule Romano *Crescentio* computabat: *Data III. Cal. Maii, an. dominice incarnationis 998. indictione XI. anno tertii Ortonis regnantis XV. Imperii III. Actum Romæ, quando Crescentius decollatus suspensus fuit.* Henricus V. post Concordata cum Calisto II. inita sic subscripsit: *Data Anno Dominice incarnationis MCXIII. Indict. XIII. apud Louiffen, quando Dominus Imperator annulum & baculum remisit durante adhuc eo anno.* Sic Fridericus I excidii Mediolanensis, item Coronationis suæ Arelati factæ annos Chronologiæ adtexuit. Sic imperatores posteriores etiam de annis suscepti in Regnis hæreditariis regiminis memine-

minerunt, quem morem præsertim Austriaci secuti sunt.

* De Annis regni & Imperii separata mentio interdum omiſſa, & confuſa ſunt utraque. Immo interdum meſes quosdam neglexerunt, aut etiam pro integro numerarunt anno. Teſtis eſt Papeprochius in Propylæo Antiquit. P. I. §. 46, cujus verba hic adponere juvat: „Extra controverſiam eſt, *inquit*, quod paſſim omnes tam Reges, quam Pontifices & Epifcopi a die ſuæ evec­tionis communiter numerarint, uti etiam nunc numerant, annos Regni; Pontificatus ac Sedis ſuæ, nulla habita ratione anni Civilis vel Eccleſiaſtici ſuum ſeorſim principium habitis: & ſicuti diei illius tanquam natalis ſui annuam lætitiã celebrabant, & Romani Pontifices etiam nunc celebrant gratulatione publica, ita in eo mutãſſe, ac mutare numerum anni publicis actibus inferibendi. Quid igitur Carolus? Dico, eundem morem ipſum tenuiſſe, & annos regni ab autumno in autumnum, quamdiu ſolum Regis titulum geſſit. At vero quum in natali Domini Kal. Januar. A. DCCCI. præcedente Imperator Romæ coronatus ac ſalutatus eſſet, nobiliorem jam natalem naçtus; quem deinceps teneret, ut iſ cum annis Imperii, quorum tunc primum auſpicabatur, pari progredereſſetur paſſu, & ſolum ſemel in vno quoque anno communis formula notarialis mutaretur, tres meſes ex A. XXXIII. Regni jam decurſos, & eatenus notatos dimiſiſt pro anno integro, & annum Regni XXXIV. cum anno I. Imperii conjunxit. Idem quin fecerint, quotquot annos Regni pridem numerari ceptos, poſt acceptam Imperii coronam novo illi annorum numerandorum initio conformari debuerunt, nequaquam dubito; ſed non vacat omnia ſingulorum percurrere diplomata, ut ex iis hæc veritas comprobetur. Pro omnibus ſit Otto primus. Hic anno Chriſti 936. eunte Junio heres & Rex coram omni populo declaratus a patre mortem iſtantem præveniente.

In

In Diplomatis apud Zyllesium A. DCCCCXL. tertio Nonas Junii, & A. DCCCXLIII. Cal. Febr. annos regni sui numerat IV & VII tanquam adhuc durantes usque ad finem Junii. In eo autem quod apud eundem Zyllesium legitur, Datum Veronæ III. Cal. April. An. DCCCCLXX. quando adhuc currere debebat annus Regni XXXIV. numerat annum XXXV. scilicet sub initium Anni DCCCLXII. Romæ coronatus Imperator, exindeque annum incipiens, annum Imperii primum nominare, abrupto Regni anno XXVI. qui solum dimidius effluerat, incipit numerare annum XXVII., ut esset idem initium annorum Regni & Imperii, & sic cum anno Regni XXXV. conjungitur annus Imperii nonus. Inde Abbas Gottvicensis sequentes regulas deducit: 1) Ex chronologia Diploma supposititium censeferi nequit. 2) Idem dicendum est, si alium assignant annum historici, etiam æquales, ac rei gestæ optime gnari: sed res prius serio ex dictis hactenus ponderanda ac examinanda est, usque dum certi quidpiam statuatur.

** In Germanorum Regum & Cæsarum a Conrado I. ad III. Diplomatis Chronologia ad finem usque rejecta est; sed Friderici I. ætate illa ante subscriptionem Imperatoris & Cancellarii est, qui mos etiam sub Henrico VI. Ottone IV. & Friderico II. perduravit.

*** Rarissime in Imperatorum diplomatibus Cæsaris titulus usurpatur.

§. 147. Distinguenda etiam in diplomatis vocabula sunt *Datum* & *Actum*, in singulis ferme conspicua. *Actum* denotat tempus, quo res Regi aut Imperatori proposita, & ab eo ratihabita fuit. *Datum* indicat diem, qua diploma expeditum fuit. Ad primum ipsius Regis aut Imperatoris præsentiam fuisse requisitam, in

aprico est; ad Datum vero eum abesse potuisse inde patet, qui a ex more etiam hodierno Principes sæpius abfunt, quando concessarum rerum, aut causarum diremptarum diplomata expediuntur. Quare caveas, diploma falsitatis arguere, si diversa fuerint Acti, Dative tempora adsignata. Ceterum, ut inquit *Heumann. in comment. de re diplom. c. 1.*, fatius est, Datum & Actum ad idem tempus, ad eundemque locum referri, nisi diversi dies adjecti sunt, cujusmodi exemplum exprimit *Mabillon. L. II. c. 26. §. 10.* Quapropter hoc remedium distinctionis Dati & Acti chartis sanandis cautius adhibendum videtur.

* Usus vocabuli *Datum* inde enatus videtur, quod delatores mandatorum ab Imperatoribus in Provincias ablegatorum diem consignaverint, qua Magistratui ibidem constituto tradiderint ea.

** Non una fuit dati adponendi consuetudo. Apud Merovingicos in prima, adeoque ipsa Regum persona, apud Carolingicos in tertia, ac proinde Cancellariorum persona positum occurrit; qui ultimi præter *Datus* cum prioribus commune etiam *Acti* adpositionem introduxerunt, Germanosque Reges ac Imperatores ad Rudolphi I. obitum usque imitatores habuere.

*** Numeri sic dicti Arabici nusquam in contextu aut sine cujusdam diplomatis reperiuntur. Quodsi proinde in diplomate quodam offendet eos, illudque de cetero crisi sustineat, apographum esse debet, hique numeri tabellarii manu sunt adjecti.

§. 148. In fine diplomatum etiam recurrit adnotatio loci, in quo diploma confectum fuit. Ex paragrapho autem præcedente jam satis constat, diploma non statim pro spurio habendum esse, quando dari seu expediri illud contigit in loco, ubi tum aut non fuit, aut esse etiam non potuit Imperator; si alia rationabilis videlicet causa subsit tempus ac locum *dati* & *acti* distinguendi.

§. 149. Ultimum quod in diplomatis occurrit est iterata divini nominis invocatio. Volebant scilicet summi Imperatores finem exordio conformem esse in suis chartis; mos hic usque ad Fridericum I. perduravit, qui hac invocatione interdum finire solebat; reliqui vero Imperatores a finali invocatione abstinerunt. Formulæ plerumque sequentes fuere: *in Dei, Christi nomine, in Deo, in Domino amen* vel *feliciter amen*.

* Hæc Candidato Philosopho pro initiis diplomaticis sufficient: habebit inde, quod filum præbeat ad studium hocce nobilissimum æstimandum, & ex operibus vastioribus satis multis per tractationem ipsam adlegatis uberius perficiendum. Ex Compendiis egregiam præstabunt operam *Clarissimi J. Christoph. Gatterer. Elementa artis diplomaticæ universalis, Franc. Xav. Mannhart. Biblioth. domest. T. 4.* *J. Frideric Joachim. Einleitung zur deutschen Diplomatif* & *Clarissimi Collegæ Schwab, qui omnibus utiliter usus est, introductio in rem diplomaticam.*

** Non exiguam rei diplomaticæ lucem adfundit Numismatices studium, & solida inde notitia hausta: intelliget inde Diplomatices studiosus valorem ac pretium donationum subinde factarum, uti & *multa pecuniarie* in transgressores sæpius statuta. Ast præfixi nobis limites pertractare eam modo non sinunt. Et nisi, quod tamen sperandum videtur, lectiones huic studio speciales consecrentur, dabitur occasio, coram ea supplendi, quæ jam omittenda sunt.

ARTICULUS IV.

De certitudine ex auctoritate.

§. 150.

Conformiter iis, quæ supra §. 65. in divisione auctoritatis diximus, quærendum in primis est, quam homines nos certitudinem ex auctoritate divina habeamus. Facili plerumque ratiocinio rem expeditam arbitrantur, quum ajunt: *Motiva fidei, seu credibilitatis sunt criteria, ex quibus constat testem vera proferre, seu sunt rationes, ob quas alicujus testimonio fides est habenda, & quo plures, aut graviores sunt ejusmodi rationes, eo major adest certitudo.* Motiva ista ex §§. 65 & 103. esse scientiam testis, ejusque probitatem, constat: quum ergo in Deo sit scientia summa & summa probitas, motiva fidei adsunt summa, summam certitudinem pariunt. Vera quidem hæc omnia, si de ipsius Dei locutione constiterit prius; ast quænam sunt criteria, unde constet 1) Deum re vera

locu-

locutum esse 2) quænam sint verba ipsius 3) qui genuinus sit verborum istorum sensus? Horum trium enim siquod ignoretur; frustranea erit omnis de auctoritate divina quæstio.

§. 151. In moderna Providentia duo distinguenda sunt, quando disquirendum est, num Deus locutus sit; vel enim quæritur, an tali homini, qui dogma aliquod, aut factum a Deo ipso immediate sibi revelatum esse adferit, re vera locutum esse Deum, credendum sit; vel quæstio est, num Deus unquam, sanctis hominibus, Prophetis, Apostolis &c. locutus sit: & num ea, quæ in sacra scriptura pro Dei ipsius verbis venditantur, non sint sublestæ fidei, supposititia. Ad utramque quæstionem decidendam ratione opus est perspicaci, nequid minus, aut nimius adferatur. Ac primam quidem discussurus, si de dogmate quæritur, ad sequentia mentem sedulo advertat. 1) Num dogma ejusmodi, quod a Deo revelatum adferitur, in vero suo sensu a proferente adfirmato, & rationi sanæ conformi nihil in se contineat, quod dogmatibus aliis in ipsa sana ratione fundatis, aut ex revelatione jam certa notis adversetur. Si contineat aliquid, quod vel sanæ rationi repugnet, vel veritatibus ex revelatione aliunde certa sufficienter cognitis adversetur; pro certo tenen-

dum est, locutionem Dei prætentam esse nullam, Quæ enim sanæ rationi re vera adversantur, ea si vera forent; contradictoria simul subsistere possent: quod quum esse nequeat; falsa sunt in se ipsis. Deo autem summe intelligenti falsa non possunt esse ignota: neque summe verax, quæ pro falsis cognoscit, pro veris revelare potest. Ex eadem ratione etiam patet, quodsi pugnancia contineat ejusmodi dogma prætentum cum veritatibus ex certa revelatione jam sufficienter cognitis, illud esse hominis malitiose nugatorii figmentum. Deus enim contradicere sibi nequit, utpote æterna veritas; adeoque nec revelare revelatis contraria. (a)

Si vero dogma ejusmodi nec sanæ rationi contradicat, nec repugnet veritatibus ex certa revelatione certis; dispiciendum est, num ex Principiis ex sola ratione facile cognoscibilibus haud difficulter deduci poterit, aut num corollarium fit ex aliis revelatis vel sponte fluens, vel levi opera eruendum. Hoc si fuerit; examinanda est hominis revelationem affirmantis ingenii, rationisque vis: si inde concludi potest, eum rationis ope detegere potuisse dogma ejusmodi, & alia rerum adjuncta non accesserint contrarium evincentia; concludendum omnino est, hominem ejusmodi thrafonem esse frivolum. Adjuncta autem ejusmodi forent proba-

probata hominis sanctitas, candida perspectaque sinceritas, aut miraculum forte in testimonium ejusmodi veritatis perpetratum. (b)

Si autem abstrusioris fuerit indaginis, & adserens sibi revelatum esse, homo fuerit meditando non adfuerus, nec par; vel ab hominum testimonio habuerit, vel casu detexerit ex notionibus confuse cognitis, vel instinctu quodam naturali impulsus fuerit; vel si accesserint adjuncta prius recensita; revelatum illud esse, credi potest. Si homo ceteroquin sit sagax, & investigandis veritatibus reconditis exercitatus; major erit difficultas pronuntiandi quidpiam, præsertim si de summa alioquin sinceritate ipsius constiterit, Accedente in confirmationem miraculo res extra controversiam foret.

De facto si quæstio est; distingui debet inter factum *præteritum*, *præsens loco longe distito perpetratum*, & inter *præteritum*. Præteritum si fuerit, aut præsentis quidem tempore, aut in loco procul distito gestum; res tota eo redit, an adfirmans tale factum contigisse non proferat *adovata*, vel quoad substantiam facti vel illius adjuncta: an convincere possit contradicentes, illud revera contigisse: an illius notitiam non aliunde habeat, nec habere potuerit: an factum tale sit, quod aut ad illustrandam Dei gloriam, aut promovendam ho-

minum felicitatem, tum emendendo mores, tum intellectum perficiendo, conferre multum possit: Singula si fuerint, revelationi annuendum est: aliqua si defuerint, pro revelatione positive pronuntiandum haud esse, cenfeo.

Si factum aliquod futurum prædixerit; examina prius ipsam adferentis indolem, mores, adjuncta superius recensita: hæc omnia si conspirent, factumque futurum tale sit, ut Deo revelante dignum deprehendatur: si ex multiplicatis experienciis uniformibus probabiliter conjicere illud proferens non potuerit: præsumptionem sibi jam faventem habet; & si eventus prædictis respondeat: res nulli obnoxia dubio manet.

Si de ipsa sacra scriptura quæstio est, seu si quæritur, utrum Deus unquam locutus sit hominibus, utrum libri illi, in quibus revelata ab eo contineri adferuntur, re vera contineant, nec ne; quæstio est, forum præcipue theologicum, respiciens; ast ex philosophicis tamen decidenda rationibus, quæ in *theologia* partim *naturali*, partim in *Etbica* uberius traduntur; reducuntur autem breviter ad sequentia. 1.) Revelationis necessitatem. 2.) Doctrinæ in libris istis adsignatæ simplicitatem, Majestatem, Sanctitatem. 3.) Vaticiniorum eventu ipso comprobatorum certitudinem. 4.) Auctorum hos libros conscribentium candorem, vitæque conditionem

a fin-

legendi firmo
consensum
toriam S. S.
pate obliqua
is cum illis S.
reprocurant in
pro Catholici
m.

a) Purgator
cognitionis dog
ysomque ev
male consuli
fianz dogm
abil, corrup
ipartione &
atione, vel r
ducere si posse
Quære nunquam
aprimenda, u
us rationis de
emas, nec fi
a quod cupili
tatum impell

* Multa i
penduntur,
ma. Sic pla
sentia, intima
tiamus, effectu
ada ignoz nol
na de corpore
modo nihil

a fingendi fraude, immo suspicione alienissimam. 5.) Consensum doctissimorum per tot secula hominum. 6.) Inviictam S. S. Martyrum doctrinæ veritatem suo sanguine obsignantium magnanimitatem. 7.) In historicis cum aliis Scriptoribus harmoniam. 8.) Miracula frequentissima in veritatis testimonium perpetrata. 9.) Et pro Catholicis denique universalis Ecclesiæ consensus.

a) Pugnancia igitur loquitur Baylus, quum quædam religionis dogmata a Deo revelata contra sanam rationem, ipsamque evidentiam pugnare adferit. Uti etiam Religionî male consulunt ii, qui temere fatentur, Religionis christianæ dogmata cum hominum ratione, utpote limitata, debili, corrupta pugnare. Confundunt enim falsas ex præcipitatione & variis cupiditatibus ratiocinationes cum ipsa ratione, vel rationis usu & lumine; quod in errorem inducere si posset; certum nihil atque compertum haberetur. Quare nunquam fides sic extollenda est, humanaque ratio deprimenda, ut hæc erroris arguatur. Quum enim erramus rationis defectu; non ipsa ratione, quamvis limitata, erramus; nec stricte loquendo corrupta ratio dicenda est, eo quod cupiditatibus contra rationis dictata sæpe ad iudicandum impellimur.

* Multa in rebus tum intra, tum extra nos positæ deprehenduntur, quæ humanæ intelligentiæ vim longe superant. Sic plantarum, metallorum, ignis, aquæ &c. essentiæ, intimæque constitutiones: Sic multorum, quos cernimus, effectuum e. g. magnetis, fulminis, electri &c. Causæ ignotæ nobis sunt. Sic demonstramus, mentes humanas & corpora esse ex nihilo producta; quin capiamus, quomodo nihil res positiva & substantialis fieri possit. Ia-

tellektus vero divinus infinite perfectus cognoscit adu omnia cognoscibilia. Quum igitur ex antea ostensis intellectus noster etiam in naturalibus valde limitatus sit; quidni Deus cognoscere possit veritates supra omnem humanum captum altiores, easque hominibus revelare. Non ergo per superius dicta divinorum mysteriorum, quum tantum *supra* & non *contra* rationem humanam sunt, revelationi derogavimus.

b) Quum Deus sit aeterna veritas & sanctitas miraculum nullum in testimonium falsitatis patrare potest. Neque sapientissimus sine ratione sufficiente, aut Majestate sua digna ea efficit.

Scholion. Quisnam genuinus verborum s. scripturae sensus sit, regulae hermeneutices supra datae, cum iis, quas suppeditant S. S. Bibliorum interpretes, junctae, satis expediunt.

§. 152. De certitudine ex auctoritate humana jam agendum est: Communiter eam Philosophi in triplicem dividunt. Quando omnes fere homines testimonio suo factum aliquod confirmant; eam esse in *gradu supremo*: Quando plures fide digni de re quapiam testimonium dicunt; in *gradu medio*: Quando pauci tantum iique subin conditionibus requisitis non extra omnem omnino exceptionem praediti aliquid adtestantur; *auctoritatem* enasci in *gradu infimo* dicunt. Quam quaelibet harum certitudinem pariat, nunc examinandum est.

§. 153. Antequam autem ad specialem disquisitionem progrediamur; Veritas quaedam generalis praestruenda

enda videtur. Quilibet nostrum ex sensu intimo expritur, se inclinatione quadam constante, uniformi propendere ad verum dicendum; nisi spes lucri cuiusdam acquirendi, aut damni imminentis metus, aut alius quidam inordinatus adfectus in contrarium rapuerit. Illa igitur ad verum dicendum propensio naturalis est. Argumento in eundem sensum intimum reflexo sic facile ratiocinamur & recte: Alii homines eadem, qua ego, natura gaudent; iisdem propterea inclinationibus naturalibus, quum natura in omnibus hominibus eadem sit, præditi esse debent: sed intime sentio, me, nisi spes lucri, aut damni metus, aut alius inordinatus adfectus obstiterit, semper inclinari, ad verum dicendum, ergo alii eodem modo inclinari debent. Regula igitur isthæc generalis est: *Omnes homines naturaliter inclinantur ad verum dicendum; nisi spes lucri, aut damni metus, aut alius adfectus inordinatus obstiterit.* Hanc universalem in omnibus hominibus ad verum dicendum propensionem, *mores hominum, aut moralem rectitudinem* vocant Philosophi. Et sane, si hæc abesset, non posset non error quidam in ipsum naturæ auctorem Deum redundare, quippe qui procreasset, eam ad falsum, deceptiones, errores, illusiones per se proclivem, neque dedisset medium præctice sufficiens ad veritates illas cognoscendas, quas tamen cognoscere hominum permagni

gni interest, quæve aliunde, quam ex aliorum testimonio cognosci nequeunt. Unde enim e. g. cognoscam, vixisse aliquando Jerosolymis hominem, qui dicebatur Jêsus, illum tot & tanta omnes creaturæ sibi relicta vires excedentia miracula perpetrasse, has vel illas veritates revelasse, &c.? Adde, leges divinas positivas & humanas omnes esse facta, quæ non nisi hominum testimonio ad nos perveniunt: pone igitur nunquam dari inclinationem in hominibus naturalem ad verum dicendum, in iis ergo omnibus mendacia timenda, securitas nulla foret: quæ inde perturbatio, confusio in republica oriretur? nonne sic pessime constitutum foret genus humanum?

§. 154. Hisce præsuppositis facile demonstrari potest sequens propositio: *Auctoritas humana in gradu supremo certitudinem gignit moraliter summam*, seu quod idem est: Testimonium hominum moraliter omnium non potest non esse summe certum. Sic enim arguo: Ex antea dictis certissima est hæc regula: Omnes homines naturaliter inclinantur ad verum dicendum: & tantum mendacium timeri potest, quando illorum testimonio aut lucri spes captandi, aut damni imminentis metus, aut alius adfectus inordinatus subesse potuit. Verum impossibile prorsus est, ut omnes omnino homines institutis, moribus, studiis, adfectibus, nationibus

nibus, ætate, temporibus adeo diversi ex uno aliquo mendacio commodum sperare, lucrum acquirere, damnum avertere, adfectibus inordinatis & præternaturalibus adfici possint. Proinde pariter impossibile est, ut omnes omnino homines in idem mendacium conspirent. Quando igitur omnes omnino moraliter homines de facto quopiam testantur, testimonium hoc certitudinem gignit firmissimam. Adde Confirmationis loco ea, quæ de defectu in Deum ipsum naturæ auctorem cadente, de natura humana pessime alias constituta paragrapho præcedente dicta sunt.

Scholion. Quæritur a multis, num certitudo isthæc ex universali adeo testimonio *metaphysica*, num *physicæ* suppar dicenda sit. Et in duas partes se dividunt auctores, altera primam, secundam altera adfirmante sententiam. Ego vero existimem ea, ex quorum opposito aliquis in ipsis perfectionibus divinis defectus consequeretur, ita esse certa, ut nullo in casu fallere possint: quare in proposita quæstione sic statuendum puto: Si testimonium omnium moraliter hominum de facto ejusmodi procedat, quod quamdam ad mores hominum, vitæ honestatem, aut universalis felicitatis sive in hac vita inchoatæ, sive in altera consummatæ nexum relationem habet, illud ita certum esse, ut nulla falsitatis suspicio unquam timeri possit. Confer huc dicta §. 89. præsertim Schol. I.

§. 155. Circa auctoritatem in gradu medio spectatam statuendum videtur, quod illa certitudinem gignat,

gnat, quam scholæ *moralem* vocant, h. e. talem, quæ absolute quidem fallere possit, qua tamen præsentē prudens erroris aut falsitatis suspicio adesse nequit. Quodsi enim testes plures fide digni adfuerint, de testimonii veritate tantum dubitare is poterit, qui nescit, quam diversa sint hominum studia, adfectiones, commodi, damnive rationes, ob quæ fieri vix potest, ut, plures in idem mendacium conspirent.

Scholion. Advertendum tamen est, quod integræ communitates, Reipublicæ contra alias de facto quopiam testantes neutiquam ut plures, sed ut una tantum moraliter persona, spectari possint, adeoque de iis in præsentī paragrapho nullam esse quæstionem. Ceterum nec reliquæ hic testium dotes aderunt; quum ex supposito de damno vitando, ut lucro captando inter se concertent.

§. 156. De auctoritate tandem in gradu infimo pronuntiandum est; circa quam ex iisdem rationibus supra adlegatis, ubi de dotibus testium sermo fuit, sic statuendum puto. Si testis unus, vel alter de facto quopiam testetur, & ex Canonibus supra datis certi simus, quod debita ad rem, prout debuit, considerandam conscientia, ac probitate præditus fuerit, e. g. Si testimonium illud, quod profert ipsi nocivum, lucro autem ejus oppositum fuisset; testimonium ejusmodi omnem mereri fidem, existimem. Quodsi vero de utraque dote auctoritatis fundamentali non satis constiterit; neque

tamen

tamen pro opposito ratio aliqua adsit: præsumptionem
saltim veritatis pariet. Ratio est prioris: Ubi fundamen-
tum fidei adest; etiam tuto fides tribui potest: alterius:
mores ipsi hominum, ex quibus nemo præsumendus
malus est; usque dum talis esse probetur.

Scholion. Objectiones, quas passim hætenus dictis ob-
movere solent, ferme in sequentibus consistunt. Ajunt
videlicet:

1.) Quilibet, seu singulus homo de facto quopiam te-
stans, tantum probabilitatem fundat; igitur si centena etiam
millionum millia pro facto quopiam adferantur, centena
tantum millionum millia *probabilitatum* adferuntur, quæ
omnia certitudinem non adæquant; quum ultra probabilita-
tem non adsurgant: motivum ideo in quolibet testimonio
utut multitudine testium numero probabile manet: mo-
tivum autem probabile certitudinem fundare non potest ne
in gradu quidem minimo, multo minus in tanto, quantum
nos §. 154. adstruximus. — Verum universaliter falsum
est ex dictis §. sup. testem singulum tantum probabilitatem
fundare. Deinde quamvis etiam plerumque in teste singulo
multa nobis motiva ignota esse possint, ex quibus ad fallen-
dum pelliciat; tamen motivum, quod adest in tota col-
lectione omnium moraliter hominum pro ipsa veritate &
certitudine, partim ex ipsa hominum natura in studiis &
adpetitionibus suis variabili, partim ex ipsa divina sapien-
tia, sanctitate providentia supra petitum omni modam cer-
titudinem fundat: uti patet ex dictis §. 154. *Supponi profe-*
cto non potest, omnes homines simul insanire: nec omnes pos-
sunt inter se sine ullo colloquio conspirare ad unum aliquem fal-
lendum, Effectus innumerabilis inter se connexi, quorum in

consensione non minor est ordinatio, quam in operibus artefactis casu fortuito & sine causa existere nequeunt. Deus Religionem instituire potest ab ipso revelatam, miraculisque probatam, cuius fidem hominibus præcipiat. Principia hæc sunt omnibus certissima: atqui incerta forent hæc principia; si supponi posset; testes etiam innumerabiles, qui circa factum splendidum, maximi momenti, factisque plurimis confirmatum, deciperentur, aut deciperent, etiam quum probitatis suæ atque scientiæ argumenta proferunt indubitata:

2.) Quum verus Dei cultus unius fere Pælestinae terminis contineretur, totus vix non orbis Polytheismo favit: falsissimum tamen esse hunc ipsum Polytheismum, seu plurium Deorum existentiam, quivis sanæ mentis, modo fatetur. Nihil ergo ex aliorum testimonio, ut ut multiplicato rei cuidam certitudinis accedere potest.— Ast quæro, num certam velint hanc Polytheismi historiam? Unde nisi ex aliorum testimonio hanc certitudinem evincere possunt? Igitur, quum negant pondus auctoritatis humanæ, confirmant. *Secundo.* Tantus profecto non erat idololatrarum numerus, quantum isti volunt; prudentiores enim quilibet ridebant domi Deos, quos, ne viderentur Athei, sicut Socrates multique Philosophorum putabantur, damnabantur, publice colebant. *Tertio.* Quid quæso in tota hac objectione auctoritatis humanæ objectum est? Præter hoc ipsum, fuisse homines in his, illisque terris plurium Deorum cultores, hos vel illos homines his, vel illis factis illustres in Deorum numerum ab humana stultitia fuisse relatos; prætereaque nihil: & de hoc nec ipsi Adversarii dubitant. Illa enim quæstio an re vera dentur plures Dii, ex ratione, non ex auctoritate decidenda est; quum factum non sit sub sensus cadens. Confer §. 104.

3.) Pro miraculis Muhametis innumerus stat Muhame-
tanorum exercitus, & tamen falsissima esse, nos ipsi de-
fendimus. — Et quis non defendat? Fabulæ enim istæ a
solo plerumque Muhamete confictæ, aut si publice etiam
fraudes suas patravit rudis Muhametanorum plebecula dis-
cernere inter factum ipsum, & qua sit virtute perpetratum,
non valens, commodi sui studiis abrepta cæca cæcum secuta
Magistrum in ejus verba juravit. Ceterum cujus auctori-
tatis homo fuerit Muhamet ex illius contradictionibus, &
mendaciis palpabilibus patet. Sic *Azoara* 3. Resurrectionem
mortuorum passim inculcat: *Azoara* vero 49, aliquibus ani-
mas reddendas esse negat. Sic de Christianis mentitur *Azoa-
ra* 13., quod Mariam Christi matrem pro Dea colant. *Azoara*
47., quod Deo filios & filias tribuant. &c. &c. Confer s.
106. & s. 155. in Scholio.

4.) Ficta Apolloniæ Tianæi miracula plures habuerunt
testes: ipse Apollonius propterea ab Ephesiis sub Herculis
Alexiaci nomine inter Deos relatus, & ab Imperatore Ale-
xandro illius effigies inter Deorum imagines fuit reposita:
& tamen saniorum nemo negat, illa esse mera, puta men-
dacia — Esto, patrauerit Apollonius effectus quosdam mi-
ros, sola effectuum horum existentia, & non patrandi mo-
dus ac virtus testimonii objectum est, vide dicta paulo ante.
Deinde quinam testes illi plures? *Philostratus* forte, qui post
centum ab obitu Apollonii annos hæc miracula conscripsit?
atqui nec hic ullius ob fabulas suas fidei est. Aut quid
fidei meretur homo adserens, se ex comæso *Draconis* jecore
animalium voces intellexisse, fabulas de dolo bino, uno ventis,
altero imbribus pleno orbi pro veritatibus obtusurus? Aut num
forte *Damidem*, ex quo maximam partem sua deliria haufit
majoris auctoritatis esse existimas? *Damidem*, qui confinxit
se in Caucaeso vidisse canes, quibus alligatus fuisset *Prome-*

theus? Ceterum quis fuerit Apollonius, satis ex æqualibus patet. Ipse Euphrates Apollonio perfamiliaris eum ignorantem & perniciosum hominem vocat, quocum etiam consentit *Lucianus* in scripto *ΨΕΥΔΟΜΑΥΤΙΟ*, & *Domitianus* Imperator, qui eundem maleficiorum causa in vincula coniecit.

§. 157. Certitudinem diplomatum genuinorum quod attinet, ea mihi omnino invicta videtur. Ista enim publica Principum auctoritate, ea adcuratione, industria, fide, cautela, tot adhibitis subinde testibus conficiuntur: maxima semper de ipsorum custodia cura fuit; ut adeo in ipsis Ecclesiæ sacraris, aut in grammatophilæiis speciali ad hunc usum cura constructis adfervarentur, hominibus probatissimæ vitæ, morumque inculpatorum custodienda traderentur, ac ut ne hi quidem quamdam fraudis aut occasionem haberent, aut suspicionem incurrerent, factum sæpissime est, ut plures paricæ de eodem instrumento fierent, atque in diversis locis reponerentur. Aut igitur mores hominis omnino immutandi, rectitudo moralis neganda profus est, aut omnem ejusmodi instrumenta, quæ sanior crisis juxta dicta *Articulo III.* instituta pro genuinis habet, omnem omnino fidem merentur.

Corollarium. Inde etiam est, quod viri eruditi historiographos semper ex genuinis diplomatibus corrigendos putarint.

Scholion. Nec diplomatum robur infringit. 1.) membranas ejusmodi temporis longiquitate exedi, consumi debuisse. — Nam ex dictis fati constat, diligentiam iis custodiendis adhibitam adversus has injurias ea valide defendisse. 2.) Archiva plurima incendiis, & hostium furore periisse. — Nam ea etiam cura semper fuit eorum custodibus, ut hæc jurium suorum firmamenta & præsidia præ reliquis flammis, aut hostium furoribus eriperent. Deinde nec omnibus archivis hoc infortunium accidit. 3.) Plurima esse diplomata spuria. — At si hoc argumentum valeat quidpiam; eodem jure sic possem arguere: Plures historici partium studiis addicti sunt; ergo omnes hoc vitio suspecti. Ideo regula inventæ, queis genuina a spuriis discernere valemus. Nec tantus est diplomatum falforum numerus, uti quidam male metuunt. Ex dictis enim constat, quantæ cautela, industria, solennitates adhibitæ fuerint, seculis autem istis, e quibus plurima diplomata proferuntur, rari erant isti, qui in iisdem ita vitiandis falsa ad genuinorum normam exacte effingendis ita fuissent versati; ut fraus ista per regulas cæcitas bene adplicatas detegi non valeat.

* Consuli de auctoritate humana præter compendia in scholis usitata *Ludovici Stieglitz dissert. de Fide historica recte æstimanda sub præsid. J. August. Ernesti defensa. Die Wahrheit in den Geschichten von Hieronymo a Loretto. Dalham. de ratione recte cogitandi. Anton. Genuensis Ars Logicocritica, vel si duo ultimi defuerint, Cl. Antonii Schmidt. Disquis. Philo-sophico-critica de auctoritate humana.*

CAPVT V.

De sensu naturæ communis.

§. 158.

Non omnium rerum cognitionem immediato intuitu distinctam acquirere possumus; quia aut sunt abstrusiores, aut aliunde, quam per auctoritatem, seu aliorum testimonium cognosci nequeunt: neque rerum omnium per experientiam sensuum cognitionem obtinemus; quum plura sint, quæ vel ob distantiam, vel alias ob causas, etsi sensibilia sint, in sensus agere nequeunt; & plura etiam dentur insensibilia, ac propterea omnis in organa sensuum actionis incapacia. Arcissima igitur foret intellectus humani cognitio, nisi Deus aliud medium suppeditasset, tum ad veritates abstractas intellectui non distinctas, tum ad sensibiles quidem, at non præsentis, sed futuras certo cognoscendas. Suppeditavit autem æque, ac sensuum externorum atque interni experientia, & aliorum testimonium est, certum ad illas veritates dignoscendas criterium. Est illud *sensus naturæ communis*, seu inclinatio animi omnibus hominibus a natura indita, ad adferendas quasdam veritates, quas nec distincto intuitu mediate vel immediate, nec sensatione aliqua externa, nec ab ipso aliorum testimonio cognoscimus. Distinguitur hic sensus communis I.) ab instinctu naturæ, sicut species a suo genere. In-

stin-

finctus enim est impulsus naturæ tam ad actus intellectus, quam ad actus adpetitus stimulans; quum sensus naturæ communis tantum actus intellectus respiciat. 2.) A persuasionibus naturalibus, tanquam potentia a suo actu; Persuasiones enim ejusmodi naturales sunt judicia huic naturali inclinationi conformia pro veris habita. 3.) A sensu vulgi, seu finifris de re quapiam sensibus subjecta, aut ad mores non pertinente, ex præconceptis opinionibus Judiciis. 4.) Opinionibus Doctorum utut communibus, quia istæ sunt sententiæ ex certis principiis five veris, five falsis deductæ.

Corollarium. Quum sensus naturæ communis sit inclinatio naturalis; natura autem in omnibus hominibus sit eadem: patet, inclinationem eam esse *constantem, uniformem, universalem, ineluctabilem*; non quidem, quod nullus huic inclinationi contravenire possit: sed quod contraveniendo etiam, & aliter judicando, aut agendo, semper tamen illam inclinationem ad contrarium in se propendentem in se persentiscat. Unde probandi ii non sunt, qui ipsa sensus naturæ judicia congenita esse adserunt, nisi cum Cl. Agricola in sensu communi philosophice examinato hanc sententiam admodum moderentur.

§. 159. Objecta sensus naturæ communis sunt vel veritates ad vitæ morumque honestatem collimantes, adeoque morales; vel physicæ, quatenus videlicet inclinamur ex certis ac multiplicatis experienciis, in iisdem rerum adjunctis, ad similes eventus concludendos.

§. 160. Dari in nobis inclinationem naturalem ad adferendas quasdam veritates, quæ morum & honestatis fundamenta sint, sequentibus convincimur: Inest in mentibus nostris sensus quidam iusti & iniqui, & inclinatio quædam nobis congenita, qua certas actiones adprobamus, certas damnamus, quin rationem sufficientem hujus vel adprobationis, vel damnationis inspiciamus: inclinamur etiam data quacunq[ue] occasione ad formanda judicia propensione ejusmodi conformia. Taliâ judicia sunt: *Existit Deus: cultu aliquo Majestati suæ debito colendus: Vindex malorum, remunerator bonorum est; anima hominis in suis actionibus libera est: nemo est ledendus: suum cuique tribuendum: fides servanda: Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris &c.* Nos inclinari naturaliter ad ejusmodi judicia patet ex ipso cujusvis sensu intimo, unde etiam argumento reflexo ad alios quosvis concludere potest: Confirmant hanc reflectionem experientia, historia populorum, ex quibus patet, malos tacita scelerum suorum conscientia cruciari: vel ipsam, quam non habent, virtutem in aliis laudare. rubore suffundi, quando ipsis objiciuntur flagitia: irasci iis, quos eorundem in publicum proditores arbitrantur: excusare illorum enormitatem: contra bonos latari in virtutis cultu, benefactis: rudissimos etiam sine lege, & Rege populos in generalissimis morum, honestatisque

regulis, quas nullo distincto intuitu cognoverunt, nulla educatione, aut institutione hauserunt, conspirare. Perpenfis hisce omnibus & definitione superius de sensu naturæ communi data palam erit, dari in nobis inclinationem naturalem ad adferendas quasdam veritates, quæ vitæ, morumque honestatis fundamenta sint. Conferatur ad dictorum illustrationem. *Frauc. Hurchesonii* Sittenlehre der Vernunft I. B. I. B. 4. U. Von dem moralischen Gefühle, oder der Fähigkeit, die moralische Vortreflichkeit zu empfinden. Adde: ipsa naturæ humanæ in cognoscendo imbecillitas, veritatum ejusmodi ad tranquille in hoc & altero seculo vivendum necessaria cognitio, ipsa Dei infinita Providentia, Sapientia, Benevolentia etiam in operationibus transeuntibus hanc sensus naturæ communis existentiam fortissime evincunt.

Scholion. Inclinatio hæc ad præstandum generalibus istis morum veritatibus adsensum non tamen sine omni rationis sufficientis cognitione est. Alias enim, quomodo ejusmodi judicia ab innatis distinguerentur, prorsus non viderem. Principia, ex quibus veritas fluit, confuse saltim cum Consecutione intuemur, & ille ipse intuitus confusus ratio est ipsius propensionis ad veritates illas inde adfirmandas inclinantis. Dictorum veritatem perspiciet optime, qui perpenderit, quid agent veritates istas olim sensu naturæ communi cognitæ demonstraturi: profecto aliud nihil, ac evolvunt ideas prius confusas in distinctas. Si propositus sensus naturæ communis defendi a Philosopho adhuc potest, nec feriunt eum argumenta & dictæria, de quibus paulo inferius.

§. 161. Præter inclinationem naturalem ad judicia, morum honestatisque fundamenta, efformanda, iisque adfentiendum, etiam propensio datur in nobis præter naturalis, ad judicia ex præteritis uniformibus multiplicatis experiētiis inde a teneris annis de futuris naturæ similibus factis, in similibus rerum adjunctis formanda. Sic quum sæpius vidimus, condensatis nubi- bus, & nullo dissipatis vento pluviam secutam, iisdem circumstantiis redeuntibus pluviam futuram pariter arguimus: Sic experientia edocti struppam igni adplicatam aduri, gravia non sustentata fulcro centrum terræ petere, in similibus adjunctis similes prorsus eventus expectamus. Hæc vero judicia neque habentur a distincto ipsius rerum essentiæ, agendi patiendive virium intuitum, ex quibus cognitis rationem sufficientem ipsarum mutationum, illarum ex se se consequendarum modi rationem reddere valeamus. Essentiæ enim rerum, ipsarumque vires immediate a nobis inspicere nequeunt. Adde si ejusmodi ad hæc judicia formanda propensio a distincto intuitu procederet, cur non in primo aut altero casu? Cur non experiētiis ejusmodi sæpius variantibus eadem judicia formamus, eaque pro certis habemus? Solæ igitur multiplicatæ experiētiæ, constanter uniformes ratio sunt, cur inclinemur sine ulla hæsitatiōe ad similes eventus ob similes circumstantias con-
clu-

cludendos. Nec plus in singulis experiētiis cognosco, quam casus particulares, argumentari autem a particulari ad particulare legitime nequeo; non igitur ratiocinio futurum eventum similem ex præteritis particularibus eruere possūm. Nec ab institutione aut educatione provenire isthæc judicandi confidentia potest. Libere provoco, proferatur mihi homo in patria æde, privatos tantum inter parietes educatus, instructorem nanciscatur de cetero ut doctum, sic diligentem, explicet iste, quantum voluerit, e. g. pecudum ingruente tempestate in unum globum concursus, effectum electri in experimento Leidensi, &c. non tamen ostendat, ut oculis usurpare possit: Veniat postmodum fortuito in occasionem, ubi singula disposita sint, ad eosdem prædictos sibi eventus futuros; quæret iste primum, an singula, prout requisiverit instructor ad dictos eventus comparata sint; & hoc etiam adfirmante necdum tamen eventum concludet: quæstionem instaurabit, aut expectabit eventum, ad quem si etiam altera vice recurrant eadem circumstantiæ, aut non sentiet ullam pro eo certe expectando inclinationem; aut si senserit aliquam, multum differre videbit ab ea, quam ex multiplicatis experiētiis ad similes concludendi eventus, in se persentiscit, propensione. Accedit, quod institutiones diversissimæ sunt in toto terrarum orbe, nec tradi omnia per educa-

tionem valeant naturæ phænomena. Ipsam rursus pro rei hæcenus dictæ veritate conscientiam intimam suffragari existimem. Quare propositio nostra salva est.

Corollarium. Ista igitur inclinatio in mera habitudine mentis consistit, ex actibus præteritis nata.

§. 162. Quamvis sensus naturæ communis criterium sit multo obscurius immediato aut mediato in rem ipsam intuitu, ipsisque, de quibus fertur, ideis intrinsecum; tamen circa veritates, quæ morum, honestatisque sunt fundamenta, certitudinem parit omnino absolutam, nulloque in casu fallibilem. Quodsi enim fallibile ejusmodi criterium foret; error quidam in ipsa mentis substantia inesset, utpote cui inclinatio ad ejusmodi judicia formanda naturalis est: ac proinde ille ipse error in naturæ auctorem Deum redundaret; qui in rebus summi momenti mancam condidisset naturam humanam, quod cogitari a nemine, multo minus sustineri potest.

§. 163. Quum pariter hæc ipsa naturalis de futuris eventibus judicandi secundum præteritas experientias habitudo unicum sit omnis providentiæ futuri & prudentiæ medium, summe necessarium ac utile omnibus hominibus: cujus solius ope se præservare a noxiis, vitam ipsam & ejus tranquillitatem interturbaturis: con-

tra vero bonum omne sibi profuturum procurare valeat homo; Deus vero infinite benevolus ac profidus sit erga gens humanum: inclinatio ejusmodi frustranea esse nequit: ad malum, falsum, universaliter saltem, immo nec sine ratione sufficiente, & ipsis hominibus cognoscibili in casu particulari erroris occasio esse potest.

Scholion. Objectiones plerumque hæc contra hæcenus adferta moventur.

a.) Ejusmodi inclinatio *naturalis* fingitur omnino: aut enim ista in moralibus præsertim veritatibus judicandi proclivitas ex immediata quadam Dei ipsius revelatione oritur: b.) aut institutio radix est illius: c.) aut ipsa cognitionum successively acquisitarum series tanquam Principium quoddam universale considerari debet, ex quo veritates, quæ ex ipso communi naturæ sensu provenire putantur, nobis etiam non advertentibus profluant. *Respondeo* a) Pauperis profecto Philosophi est, in omnibus, quæ etiam naturaliter explicari possunt, statim ad Deum ipsum refugere. Verum esto revellet singulis instantibus ejusmodi judicia Deus: an propterea minus certa erunt? Ex dictis de auctoritate divina, ejusque certitudine art. 4. Cap. IV. profecto satis liquet, ejusmodi judicia ex supposito, ea immediate esse revelata, nihilominus certissima esse debere. Deinde nonne superflua foret ista revelatio; quum ipsa vis cognoscendi etiam confusa dictæ inclinationi juncta sufficiat, ut homo vitæ morumque honestatem sic certo cognitam sectetur? Certe ubi generalis providentia sufficit, cur specialem desideremus? b.) Multam quidem, & occultam institutioni vim inesse, non negaverim; quin alimenta, quibus fruimur: parentum, quibus nascimur, indolem: ipsam cæli, sub quo nascimur, aut habitamus, tempe-

periem: hominum, quibuscum versamur, confortium: negotiorum, quibus occupamur, naturam, sicut nexum habent arctissimum cum ipsa hominis constitutione ac indole, sic una cum institutione influere plurimum in nostra de rebus moralibus judicia, ultro fatebor: addo vim horum simul sumptorum ita esse subinde abstrusam, ut multa meditatione, observatione studiosa opus sit, ad discernendum accurate, quamnam in rebus moralibus judicia ex hisce fontibus, quamnam vero ex naturali ista inclinatione seu justis, honestique sensu supra adfirmato proveniant. Ceterum, si pareutes sunt, qui iis liberos suos principiis imbuant, quaro *cum Cl. Agricola* l. c. An omnes, an vero aliqui tantum parentes filios suos hisce principiis imbuant? Si aliqui tantum; cur liberi omnes rationis usum adepti ad ea propendent? Si omnes; an non hoc ipsum persuadere cuivis debet, esse præter educationem aliquid, quod omnes per orbem parentes cogat, ut in unam eandemque, posteros educandi rationem conspirent? Qua enim alias ratione fiat, ut homines moribus, propensionibus, institutionibus, studiis, climate, temperamento tam inter se se dissimiles, in hoc tamen citra omnem deliberationem consultationemque conveniant omnes, ut iisdem liberos suos principiis imbuant, eademque morum ac honestatis fundamenta tradant? An in liberis deliberationibus, ubi suo quisque arbitrio agitur, talem unquam reperire est & tam invariata consensionem? nunquam certe: & homines numero tam multi, tam indole varii, tam moribus diversi, in omni & loco, & tempore, & fortuna & conditione ita conveniant inter se omnes, ut eadem tradant suis vitæ præcepta, & ex mero tradant arbitrio? Certe in multitudine hominum haud adeo frequenti, etiam in unum cætum, aut rempublicam confociata, etiam ubi idem omnibus propositus est finis, eam nunquam cernere est consensionem, ubi suum quisque arbitrium

trium sequitur: Immo ubi non singuli ex multitudine ferunt suffragia, sed senatus licet non admodum copiosius electus est, solent ipsi senatores passim ita inter se discrepare, ut raro sine dissensione in unam omnes sententiam concedant, sæpe quot ferme sunt capita, tot prodeant sententiæ diversæ. Si hæc in cætibus ordinatis, ubi in medium consulitur; si in Senatibus non admodum frequentibus; si in una eademque familia evenire soleant in rebus dubiis: fateamur necesse est, ab educatione non esse illud, in quo Princeps cum ministro, Dux cum gregario milite, Magister cum discipulo, Senator cum plebe, cum cive rusticus, cum reliquis orbis incolis Europæus, verbo: genus omne humanum per orbem universum, in tam varios cœtus distinctum, tam legibus, moribus, religione, ritibus dispar semper ac stabiliter consentiat, & sine prævia deliberatione in commune facta, & in re multis tam ardua ac molesta, quæ omnem vitæ licentiam restringit. Ego sane nisi amens sim, *pergit adlegatus Auctor*, existimo, aut insaniendum esse, aut fatendum, sensum communem, inclinationem ineluctabilem, propensionem constantem & uniformem ab educatione oriri nullatenus potuisse: præcipue si attendere velimus; educationem non unam in omnibus, sed in diversis esse longe diversissimam.

At forte in serie successiva quilibet eorum, quæ distincte cognovit, morum & honestatis fundamentorum præcepta filiis suis tradidit, quæ cum tempore in eum, quem nunc statuimus ejusmodi veritatum, numerum excrevere. Mundus enim adhuc, ut ita dicam, in infantia sua constitutus nec indiguit, nec cognoscere simul potuit tantam præceptorum farraginem? — Ex sacra tamen Scriptura constat, jam in prima mundi Infantia veritates ejusmodi morales ab hominibus jam tum pro indubitatis habitas fuisse, quas, ut recte

recte in objectione ipsa animadversum est, illius ætatis homines necdum distincte intueri volebant. Conferatur huc Versuch einer Geschichte der Kultur des menschlichen Geschlechtes von dem Verfasser des Begriffs menschlicher Fertigkeiten und Kenntnisse. Aut igitur admittere debebis in harum juxta te veritatum auctoribus naturalem quamdam ex notionibus confusis ad illas concludendi inclinationem; aut singularum revelationem ab ipso Deo pro temporis & adjunctorum ratione factam fuisse specialem, statuas, necesse est. Ultimam quo fundamento stabiles? quam rationem sufficientem adsignabis? Erit igitur primum: Communis ergo, ut supra definivimus, naturæ sensus ex hac ipsa objectione stabilitur.

In serie successiva hominum factum fuisse, ut temporum successu modo hic, modo alius particularem quamdam ad mores rite instituendos veritatem invenerit; aut universalem etiam distincte cognoverit, vix Cornelius Agrippa, aut saltim scepticus negaverit. Ast omnes, quotquot generalibus istis veritatibus adsensum hæcenus præbuere, aut præbent etiamnum promptissimum, universalem, modo prorsus uniformi, omnes, inquam, eos distincte eas fuisse intuitos, adfirmare duntaxat poterit, qui de artium, scientiarumque initiis, de generis humani historia sibi nihil perspectum habuerit. Confusam harum veritatum cognitionem admitto. Cum suavi constantique nihilominus ad eas adferendas inclinatione, quam intima cujuslibet conscientia quovis argumento fortius evincit. Conf. Goguet von dem Ursprunge der Geseze, Künste und Wissenschaften. Flogels Geschichte des menschlichen Verstandes. Hismanns Geschichte der Menschheit. c) Hæc ipsa objectionis pars jam in præcedentis solutione evanescit.

2) Forte præjudicia sunt fontes horum axiomatum moralium, sicut & putativæ ad illa inclinationis? — Præjudicia sunt præconceptæ circa rem aliquam opiniones ejusmodi, vi quarum mens illis laborans in eam duntaxat partem intuitum conjicit, quæ sibi animi quacunque demum de causa adstrictum tenet, non visis etiam, aut saltem non ponderatis alterius partis momentis. Ejusmodi præjudicia ab auctoritate quadam proveniant, necesse est, ergo vel ab educatione, vel conversatione, vel librorum lectione: de educatione & conversatione falsitas patet ex præcedentibus; de librorum lectione etiam adplicari ea possunt, quæ de hominibus rudibus ad distincte de iis veritatibus cogitandum, adeoque etiam ad libros conscribendos ineptis diximus. Addantur hic ea, quæ ex humanitatis historia de ipsa scribendi, legendique ignorantia, inter gentes plures tamen ejusmodi generales morum veritates adstruentes constant.

3) Innata menti nostræ imbecillitas ratio forte erit hujus adensus tam proni ad judicia isthæc morum formanda? — Mentem quidem humanam imbecillem esse, fatis in dies singulos experimur; at hanc illius imbecillitatem horum esse judiciorum rationem, persuaderi nullatenus possum. Ex imbecillitate enim mentis judiciis duntaxat falsis adensus damus; hæc morum vero fundamenta esse verissima, certissima, Docti ad evidentiam usque demonstrant: bona proinde foret imbecillitas, quæ ad verum perduceret, optanda cuilibet. Et nonne hæc ipsa mentis nostræ imbecillitas evincit, hanc ad ejusmodi judicia ferenda inclinationem esse ab ipso naturæ auctore Deo?

4) Plures fabulæ jam majori hominum parti persuasæ fuerunt: sic a) Polytheismus totum fere inundaverat or-

bem b) Tempore S. Augustini dari antipodas communiter negatum fuit. Sensus igitur naturæ communis fallere potest. — De Polytheismo non adeo universali jam locuti sumus supra, ubi certitudinem testimonii humani discussimus: nec doctrina ista unquam fuit ad felicitatem generis humani, moresque ad rectitudinem moralem componendos: immo satis ex *Vossi Theologia Deorum gentilium* aliisque scriptoribus Mythologicis constat, vanorum numinum in cerebris idololatrarum existentiam quam maxime opus esse institutionis & auctoritatis, adeoque sensus naturæ communis nequaquam effectum fuisse. De Antipodibus quod additur, pariter non infringit sensum naturæ communem. Nec istud enim iudicium aut mori us emendandis, aut felicitati hominum promovendæ serviebat, neque adeo erat universale; quum diu ante tempora S. Augustini contraria opinio invaluerat. Vid. Plin. L. 4. c. 12. Cicero in somnio scipion. c. 6. Memoires de Trevoux ad ann. 1708. Januar. p. 130. & Februar. p. 299.

5) Non repugnat divinæ sapientiæ, Providentiæ ac Benevolentæ permittere universale malum voluntatis: igitur absurdum quoque non erit; si permittat universale malum intellectus. — Verum sequela falsa ex eo adparet; quia in universali voluntatis malo homines adhuc habent remedium corrigendi erroris, & mali istius origo dependeret ab ipsis hominibus. Contrarium vero foret in casu opposito.

CAPUT VI.

De scepticismo.

§. 164.

Sceptis seu ars sceptica est facultas, quæ sensibus adparentia, & ea, quæ mente & intellectu percipiuntur, confert inter se, atque opponit quolibet modo: ita sceptin describit sextus Empiricus. Re autem ipsa nihil fuit, & est aliud, quam *de veritatibus quibuslibet dubitatio*. Dubitantium horum varia apud veteres fuere nomina: *sceptici* vocabantur; quia semper inquireunt, & nunquam inveniunt veritatem: *Aporetici*; quia semper dubitant: *Ephectici*; quia facta veritatis inquisitione semper de eadem ambigunt: *Zeterici*; quia semper in via investigationis hærent. Opponebantur *Dogmaticis*, qui ad sensum præbent demonstrationibus: Sceptici vero nulli Demonstrationi ad sensum præbent, seu potius concedunt dari demonstrationes rerum & veritatum. Non quidem negant dari veritates, sed negant veritates a nobis intelligi posse; nec negant rerum adparentias, sed quid sint res, detegi non posse judicant, adeoque nulli dogmati adfentiantur; sed cohibent ad sensum: quæ ad sensum cohibitio & suspensio dicitur (*Epoche*) (*ἐποχή*). Quare sceptici etiam semper negabant se *specialem sectam* conficere; quum dogmata non haberent sibi propria; nisi forte dogmatum systema dixeris *communem*, *pri.cipia d'*

Q

pre-

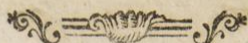
propositiones citra ullius adfirmationem examinandi methodum. Pyrrho Pontifex Eleanus illius plerumque auctor creditur. Ast Philosophi hoc longe antiquiores aut adperte favebant scepsi, aut doctrina saltim sua, etiam infciii viam ad illam sternebant. His adscenferi merito possunt: Homerus, septem Græci sapientes Empedochles, Anaxagoras, Xenophanes, Zeno, Heraclitus, Democritus, Protagoras, quin adeo Plato & Socrates, maxime autem omnium Arcesilaus, & ejus sequaces, Metrodorus, Anaxarchus, & tum denique Pyrrho Anaxarchi discipulus. Scepsios incunabula facile divinare licet. Continuae inter Philosophos antiquiores lites, alterationes dissidia, novaturiendi libido viae erant ad excessum pronissima. Adcedebat fastus, quo quilibet sectae novae fundator, quam prudens jam inventae excultor esse malebat: inde evulsa ex quolibet systemate propositio systematis novi, novae sectae condendae occasio esse debebat. Quare factum denique est, ut propositio nulla tam fuerit inepta, erronea, falsa, abominanda, quae non ex Philosophorum numero aliquem pro defensore haberet. Quid vero facilius fuit, ac inter tot dissidia, nulli componenda intellectui confutisse aliquem medium, partim ex fastu, partim ex reverentia erga tot tantosque viros, tam ubique deprædicatos neutri adcedere parti, neque adfirmare, neque

negare

negare ullum in diversa difensorum dogma? *Vid. Godofredi Ploucquet. comment. Philos. select. comment. III. Steinachers Lehrbuch der Philosophischen Geschichte I. Zeitraum §. 113. & sequentibus. Michael Hismanns Briefe über Gegenstände der Philosophie. Büfching. Grundriß einer Geschichte der Philosophie §. 62. Jacobi Bruckeri Histor. Critic. Philosophia. P. II. L. II. C. XIV.*

§. 165. Scepticismi hodierni duæ præcipue sunt classes, *moderata, & effrænis.* Effrænis scepticismus est ille, qui veterum Pyrrhonorum more omnem abnegat rebus sensibilibus certitudinem. Favorinus, qui tempore Hadriani imperatoris vixit, decem libros *πυρρώνειων τροπῶν* conscripsit, & tam proterve scepticismum coluit; ut ne hoc quidem se scire diceret, *an unus duntaxat sol terram collustrat.* Hanc ineptiam veteres non tam argumentis quam sarcasminis & nova petulantia confoderunt: Sic *Epicteus* Favorini ceterorumque scepticorum hostis acerrimus, quum ex quodam eorum audivisset, sensus nostros perpetuo fallere, respondisse fertur: *Quis vestrum aliquando volens thermas adire, in piscinam flagella excepturus introivit?* hinc dicere amabat: *si cujusdam sceptici famulus forem; non sine voluptate eum constanter ludificarem; sequidem iubenti me adfundere oleum balneo, effunderem acre lixivium supra illius caput: petenti decoctum, afferrem acetum, & super hæc*

omnia si querularetur, aut offensam proderet, decipi eum dicerem, & cohortarer, aut acetum pro decocto habeat, aut mentem suam erroneam commutet. Scepticismum hunc effranem hodie dum vix aliquis tuetur, nisi forte ille, qui fateri non erubescit, se veterno per omnem vitam opprimi, & in perpetua amentia versari. Ex hactenus enim in parte secunda hujus Logices contractæ dictis abunde patet, dari veram ac solidam scientiam, & certitudinem de veritatibus a.) abstractis per evidentiam, aut immediatam, aut mediatam saltem cognoscendis, b.) de ipsis animæ adfectionibus per sensum intimum manifestis c.) de ideis sensualibus corporum existentium per eam, quam in organa sensoria exerunt, actionem testibus, d.) de veritatibus permultis historicis ex aliorum testimonio perdiscendis, e.) de judiciis ex sensu naturæ communi de vitæque morumque fundamentis, ac physicis rerum eventibus formandis. Quis ergo tam amens sit, ut omnem prorsus scientiam ex hominum mentibus eliminatam dicat, ac nunquam reducendam?

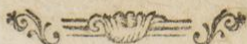
§. 166. Scepticismus moderatus prioris ignorantiam restringit, variosque gradus habet. *Primus* effranis scepticismo suppar omnem veritatem & certitudinem a divina revelatione repetit, nihil vero rectæ rationi ad eam consequendam tribuendum esse existimat. Ast

nun-

nunquid ipsa revelatio divina sine ratione innotescit? nunquid sine sensuum officiis & majorum auctoritate constaret nobis, quæ fuerint revelationis divinæ contenta, sensusve illorum? Profecto si nulla rationi, nulla testimonio humano subest fides, quomodo Patriarchæ & Apostoli certi esse potuerunt de signis divinitus editis, aut de indiciis Dei loquentis? cur sacra utriusque testamenti volumina prædicari atque conscribi præcepisset Deus, si auscultatio aut lectio eorundem perpetuam suppeditat fallendi occasionem? *Vid Daniel Huetius de la foiblesse de l'entendement humain.* hoc labyrintho implicitus, vir ceteroquin adeo eruditus.

§. 167. Alter moderati scepticismi gradus admittit, aliquas quidem dari veritates rationis, sensuum & aliorum testimonii ope obtineri posse, illas vero esse paucissimas; & tam exigua luce intellectui adfundi, ut nunquam non lucta aut formido contrariarum opinionum interveniat. Hinc omni veritati, ut ut evidenti diffidunt; nec quod heri pro vero agnoverunt, hodie ita se habere pro certo adfirmare audent. Duas potissimum hujus scepticismi causas adsignat *Dalbam* l. c. primam dicit *imbecillitatem mentis*, qua, quum expendunt arcanam rerum omnium naturam, & varium singula in utramque partem explicandi modum, ipsa

fua ineptitudine repressi, nec veritatis ullam in ipsis reperiunt, aut evidentiae ideam; aut si reperiunt, pugnantium idearum adpulsu denuo sinunt elabi. Alteram hujus scepticismi causam adsignat *mentis ubertatem*, seu petulantiam eorum, qui plurimarum rerum cognitione & mentis acumine inflati, varias conjecturas, hypotheses & argumenta ex templo proferunt, e quibus ejusdem rei plures & contrarias explicationes eodem pene valore evolvunt. Idem hoc genere hominum est longe pessimum, quod longiori usu in veritatis & argutiarum confusione proVecti, citra veritatis sollicitudinem, & huic, & illis æquale pretium constituunt, ac tandem superati ipsa sua vanitate irrideant æque omnia & contempnant. Quærit porro adlegatus Dalham: *An pauci ejusmodi sceptici inter disputatores scholasticos habeantur, qui eadem cum facilitate & promptitudine argumentum convertunt in omnem partem, & etiam problema exinde se posse conficere gloriantur?* Causa horum scepticorum putida ex dictis supra jam sufficienter cognoscitur: cognoscent ipsi sceptici; si aut factum deponent suum, aut animum inbecillem corroborent. De scepticismo refutato videantur Federi *Logis* & adlegati apud ipsum scriptores.

§. 168. Fanatismus proxima est ad scepticismum via. Fictiones enim, quarum fanatici ejusmodi homines & plenissimi sunt, & tenacissimi, prioribus eorundem ideis ob imaginationis vehementiam, novas et novas semper adjiciunt, & eo tandem adigunt; ut ad absurda & impossibilia traducti, aperte se suis phantasmatis delusos, deceptosque fuisse sentiant. Quid igitur agunt? veritatem a ludibriis discernere non valent, quibus curia domi in cerebro supellex est: hinc omnia denique permiscunt, confundunt, simul omnia pernegant.

CAPUT VII.

De fontibus errorum.

§. 169.

Adsensum rei de se falsa tanquam vera, aut vicissim prælitum, supra §. 67. errorem diximus. Dolendum quidem est, arctis adeo limitibus intelligentiam nostram esse circumscriptam, ut omnem prorsus errorem devitare non possimus; ast detectis semel fontibus, unde profluant potissimi, eo tamen facilius erit, remedia invenire, quibus isti saltim declinentur: & hoc præstitisse lucrum jam est Philosopho.

§. 170. Omnes errorum fontes ob easdem mentis nostræ angustias recenferi non posse, nemo negabit.

Generales duntaxat errorum classes adsignari possunt, ex quibus ceu totidem fontibus alii innumeri derivantur. Meditatione solida & reflexione super fontes istos instituta erit tamen, ut plures etiam errorum ejusmodi confectariorum devitare discamus.

§. 171. Generalissimus omnium errorum fons est debitæ adtentionis & legitimi examinis defectus. Quum enim quælibet propositio vera veritatis; falsa contra falsitatis suæ criteria habeat, quæ adtentione rite adhibita & examine legitime instituto detegi possunt; patet eum, qui falsa pro veris amplectitur, non animadversis veritatis vel falsitatis notis, seu criteriis judicare; adeoque adtentionem debitam & examen negligere: Ergo generalissimus omnium errorum fons est debitæ adtentionis atque examinis neglectus.

Corollarium. Quum *ignavia* sit vitium, quo quis vires suas, ubi debebat adplicare, omittit: *præcipitantia* vero; si quis verum vel falsum esse quidpiam judicat nondum animadversis veritatis, vel falsitatis criteriis: patet, quum error ex defectu debitæ adtentionis & examinis legitimi oritur, ejus causam esse ignaviam & præcipitantiam, illam quidem deficientem, hanc vero efficientem.

Scholion. Hæc ignavia aut præcipitantia non mensuratur a tempore rei considerandæ impenso, sed a criteriis nullis, aut paucioribus cognitis.

§. 172. Vix nati sensuum ministerio uti possumus, quo sensum aliquatenus perfecto ipsum rationis usum consequimur. Expedito sensuum usui paulatim adueti, & ea quæ sensus referunt, ut talia re vera sapius experti habitum quemdam nanciscimur, seu promptitudinem, secundum sensuum qualemcunque adparentiam judicandi. Quum vero sensus externi objecta nobis non semper exhibeant, prout absolute & in omni statui existunt, sed tantum prout in certis circumstantiis organis sensuum mutationes quasdam inducunt; variatis igitur circumstantiis, vel organis sensuum aliter dispositis alia exorientur objectorum representationes. Qui ergo consuetudinem contraxit, secundum qualemcunque sensuum adparentiam judicandi de absolutis corporum proprietatibus, sine examine prævio debitaque mentis adtentione consuetudinem contraxit erroneam. *Recolatur totum Caput 2. P. II. de cognitione per sensus.*

Corollarium. Hæc consuetudo plurium errorum fons est; aliquos notabimus vulgo solenniores. I. *Quidquid parvum, seu exigue magnitudinis adparet, id re vera tale est;* Hinc Planetæ, Stellæ fixæ exiguis discis, immo subinde punctis a plebe æquales censentur. II. *In quibuscunque rebus pauca tantummodo observare possumus, in illis re ipsa plura non dantur observatu & memoratu digna.* Hinc vulgus falsissima judicat, quæ de stupenda corporum divisibilitate, Q 5
ducti-

ductilitate auri &c. fanior Philosophia tradit. III. *Quidquid in sensus immediate non incurrit, id non existit.* Hinc rudiores punctorum simplicium, effluviolorum magneticorum &c. existentiam inficiantur. *Pro legitima sensuum experientia vide præter adlegatum jam Caput secundum hujus partis Dalham l. c. de origine & causis errorum.*

§. 173. Quum rem quamdam sensibus propositam observamus, vi facultatis combinatoriæ non raro notas ei adjicimus, quæ rei nequaquam insunt, vid. §. 24. P. I. Quando postmodum vi idearum reproductiva seu phantasia ejusmodi idea reproductur, non raro cum iisdem notis antea facultate fingendi adjectis, cum pluribus subinde similitudinem quamdam habentibus redeunt §. 18. P. I. Hæc ipsa proinde phantasia erroris occasio esse potest; quum quis ea pro connexis cum re ipsa judicat, quæ per facultatem combinatoriam tantum adjecta, vel ex legibus phantasiæ ob similitudinem, aut quamdam temporis rationem simul reproducat alia idea, aut admodum immutata: nos vero putemus esse eandem cum olim habita: memoriæ is defectus est, erroris non infrequentis causa. *Nimia igitur Phantasiæ aut Memoriæ confidentia mater est errorum fecundissima.*

§. 174. Sæpius ea, quæ separata a reliquis concipimus, ita etiam in rerum natura existere putamus;

mus:

mus: quandoque succedit res, si de compositis sic cogitamus: si vero de re quapiam simplice notam quamdam mentis operatione abstrahimus, eamque ut ens aliud individuum nobis representamus; aut si notas a rebus ipsis abstractas ac universales re vera existere arbitramur; in *errorem abstractionis* incidimus; est enim iste, quum abstracta cum concretis confundimus. Hunc errorem committebat celebris etiam in Academia nostra Realistarum secta. *Vid. Schol. §. 23.*

§. 175. Facile in iudicando contingit, ut ea pro veris habeamus, quæ corporum nostrorum constitutioni, aut prædominanti cuidam inclinationi adulantur; licet re ipsa falsa sint. Sic *superbus* ea facillime pro veris habet, quæ honori & famæ suæ amplificandis inserviunt; falsa e contra reputabit omnia ea, quæ honori, aut famæ contraria sunt. Actus ejusmodi erroneus *præjudicium ambitionis aut superbiæ* dicitur. Errores frequentiores ex hoc præjudicio facile ad sequentes reducuntur. 1) Ineptum esse, errorem fateri, licet agnitum, sed eum potius pertinaci animo defendendum esse. 2) Ea, quæ nos non intelligimus, esse nullius momenti. Hinc unius scientiæ ambitiosus Doctor, reliquas ignorat facile omnes; quia contemnit. 3) Quæcunque ipsi non adsequimur humanis viribus esse majora.

jora. 4) Quidquid honoratiores faciunt, vel probant idem esse faciendum, vel adprobandum: & contra. 5) Famæ eruditionis potius & virtutis, quam ipsi eruditioni & virtuti esse studendum. 6) Quidquid nos a vulgo distinguit, aliorumque nostri admirationem gignit, id adprobandum esse. Sic *voluptarius* omnia ea æqui bonique consulit, quæ inclinationi ad voluptates propendenti favent, rejiciendum vero existimat, quidquid illi adversatur. Actus ex hac ratione erroneus *præjudicium voluptatis* vocatur. Homo illi deditus laborem in re quavis perofus vix unquam scientias profundius rimabitur, nisi forte harum discendarum molestiam ob majoris voluptatis spem devoret. 1) Laxi in moralibus patroni ubique genio & suo litant, & aliorum: & quidquid non suaviter adficit facile ad scholasticorum insanas nugas ablegant. Sic avarus sacræ suæ libidinis ubivis exfatiandæ studiosus dogmata quævis arripit suo faventia lucro, respuet cetera. Huc referendi etiam sunt omnes errores, quos ex gradu quodam vehementiore adpetitus aut averfationis inferioris seu sensitivæ incauti committunt.

§. 176. Homines nimia novaturiendi libidine abrepti, aut nimio antiquitatis studio præoccupati temeraria sæpius præcipitantia adprobant damnanda, & adpro-

probanda damnant. Uterque hic scopulus sedulo cavendus; nam bene cecinit vates

Stultus is est merito, cui nova sola placent:

Et Stultus is est merito, cui nova nulla placent.

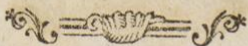
Veritas enim exploranda semper, nec ætati, nec statui, sectæ, patriæ, educationi, Magistris litandum ita; ut cæco quodam impetu in omnia proni ruamus, quæ illorum sunt conditioni conformia. Inde enim præjudicia illa famosa totidem proveniunt. *Erudite illa & copiose pertractat Antonius Gemuensis, & Dalbam l. l. c. c. instar eorum erit præclara dissertatio de fontibus errorum a Cl. Schwab 1769 in lucem data.*

§. 177. Odiosa Sophistarum cohors innumeram excogitavit fallaciarum farraginem, quibus incautis imponerent, ac spurias suas merces pro veris obtruderent. Et has proinde detegere juvabit, ut adolescentes discant evitare, abhorrere inania otiosorum ingeniorum deliria, & seculorum priorum barbariem. Fallaciæ autem committuntur vel in forma, dum leges syllogistica violantur; vel in dictione vel simplici, qua una vox nos decipit: 1.) *propter obscuritatem* sic ex Marci c. 16. v. 15. Evangelium est omni creaturæ prædicandum; satellites Jovis sunt creaturæ: ergo iis Evangelium est prædicandum. 2.) *propter ambiguitatem* e. g. omnem virginem singula-

gulariter amat Deus, quædam Constellatio est Virgo: ergo aliquam constellationem singulariter amat. 3.) *propter Confusionem*. Sic: Populus crescit ex terra prope fluvios, incolæ Heidelbergenses sunt Populus: ergo incolæ Heidelbergenses crescunt ex terra prope fluvios. Vel propter *conjuncta*, qua pluribus vocibus ad se relatis decipimur, 1. *per amphiboliam*, qua oratio habet plures sensus proprios, aut unum proprium, alterum Metaphoricum, sic: cujus aliquis emptor est, id venale est; atqui Socrates bonæ fidei emptor est: ergo bona fides venalis est. 2. *Per confusionem divisi & compositi*, dum ea, quæ divisim sunt intelligenda, conjunctim sumuntur & v. v. e. g. qui surrexit, stat; sedens surrexit: ergo sedens stat. 3. *Per figuram dictionis*, quæ vocum significationem mutat, & rei quantitatem vel qualitatem, quam revera non habet, mentitur. E. g. qui ego sum, tu non es; ego sum homo: ergo tu non es homo; *vel in materia*, dum vel terminos, vel res ipsas non satis perspectas habemus. *Extra dictionem* seu in re, fallaciæ I *Accidentis*, quando id, quod per se tale est, cum eo, quod per accidens tale est, confunditur & v. v. Sic: quod facit, quo minus quis Christi Discipulus esse possit (per se) id Christianis possidere illicitum est; sed divitiæ faciunt, quo minus quis Christi Discipulus esse possit (per accidens) ergo Christianis illicitum est possidere divitias. 2. *Dicti*

secun-

secundum quid & simpliciter, dum illud, quod cum exceptione, limitatione aut restrictione verum est, ut absolute verum accipimus & v. v. Sic: Eum, qui eminus advenit, Plato non novit, Socrates eminus advenit: ergo Socratem Plato non novit. 3. *Petitionis principii*, ubi pro medio probandi idem adsumitur, quod quaeritur, aut probandum est, vel saltem propositio æquivalens. Sic: Planetæ sunt habitabiles: ergo dantur Planeticolæ. 4. *Non cause ut causa*, quando pro causa effectus ponitur, quod tamen causa illius non est, ad summum eam antecedit, vel comitatur. Sic: Natura horret vacuum: ergo mercurius in Barometro ascendit. 5. *Ignorantia Elenchi*, dum vel Contradictio inter propositiones minime pugnantes adesse existimatur, aut argumentum in longe aliud, quam quod probandum esset, colligans adfertur. Sic: Luna ex Moyse est luminare: ergo luna non est corpus opacum. 6. *Plurium interrogationum* per modum unius, si nempe varia quaesita simul expedienda proponuntur. Sic: aut verum est solam ex Planetis lunam proprio lumine radiare, aut falsum; si verum est, luna sola non est Planeta; si falsum est, etiam reliqui Planetæ non erunt Planetæ.

De remediis errorum.

§. 178.

Quod peritis nautis solenne est, ut non tantum de scylla, charybde, variis vorticibus & scopulis edocti navigationes vastissimas ineant, sed etiam aptam supellestem sibi parent, ad terminum suum feliciter perventuri: id profus existimo etiam veritatis scrutatori opus esse, ut non tantum de erroribus, in indaganda veritate facile committendis, eorumque causis præmonetur; sed etiam canones ipsi suppeditentur certi, quorum observatione scopulos istos declinare, & ad desideratum veritatis portum pervenire valeat. Canones autem & remedia ejusmodi duplicis esse generis debent, nimirum aut *præservantia*, aut *liberantia ab errore*. Per primi generis media cavemus, ne in errorem incidamus; per alterius, errores jam commissos detegere, atque ex animo ejicere valemus.

§. 179. Remedia errorum præservantia generalissima sunt: Examen rerum ac propositionum ad cognoscendum propositarum, serium, adtentione omni ad criteria veritatis adhibita statutum, & suspensio judicii eo usque extensa, donec de criteriorum ejusmodi præsertia certi simus atque convicti. Quam enim ex cap.

præ-

præced. generalissima errorum causa fit neglectus legiti-
mi examinis, atque debitæ adtentionis defectus, & præ-
cipitantia in iudicando: hoc obice sublato errores etiam
eo facilius, immo certius evitantur. Quare sedulo ca-
vendum est, ne de re quapiam feratur sententia, nisi
prius compertum sit, quid in illius clara & distincta
idea contineatur: neve disputationes moveantur, ante-
quam de genuino vocum conceptu conventum, dubiæ
elucidatæ & fixæ fuerint vagæ. Conf. c. 4. P. I.

Scholion. 1. Quî prius de re quapiam decidere præ-
sumunt, ac distinctam sibi illius ideam efformaverint; bi-
lem merito movent doctis omnibus, qui diuturno studio
& improbo in scrutando labore suo se delusos vident;
quum thrasonem ejusmodi superficialium dictatorie de re-
bus pronuntiare audiunt. Ad disciplinam Pythagoræ, ait
Dalham, infrunitos hos garriones detrudere oporteret, ubi
quinquennali silentio subacti, adtenti docilesque reddantur.
Forte etiam pia, quam Rabnerus optavit, fundatio locum
commodum daret præclaris ejusmodi, dummodo cerebrum
haberent capitibus.

Scholion. 2. Quam inanes subinde disceptationes, vi-
tilitationes ex male intellectis vocabulis, dubiis, vagis,
non satis fixis, dudum doluit literarius orbis. Et mirum
profecto est, nostra etiam atate, seculo decimo
octavo reperire esse homines, qui adversus systematicum
in docendo ordinem, quo notiones ad rem quamdam præ-
viâ adcurate figuntur, elucidantur sollicitè, ac, quæ ex
ipsis corollaria evolvantur, ea, quæ se consequuntur, serie

planissime ob oculos ponunt, tota sua bile invehuntur, confuta ex variis centonibus ingenia.

§. 180. Pro judicio ab experientia sensuum formando canonem hunc præsertim ob oculos habe: *Res non semper absolute & in se sunt, quemadmodum sensus primo intuitu easdem nobis exhibere solent.* Quare regulas pro recto usu sensuum P. II. c. 2. traditas tibi familiares habeas, & nunquam negligas.

§. 181. Pro cognitione per rationem cum fructu observabis ea, quæ supra c. III. de cognitione per rationem dicta sunt; quæ observabis eo facilius, quo firmiores mente steterint canones sequentes. I. Distinguenda sunt essentialia ab accidentibus, eaque, quæ in rebus ipsis rationem habent, ab iis, quæ casu tantum in mente nostra cum ipsis rerum ideis jungantur. II. Rerum abstractarum notiones quantum fieri potest distinctissime sunt formandæ. III. Speciatim ad genesin ejusmodi idearum abstractarum attendendum, ac inquirendum, qua ratione easdem finis consecuti. IV. Ratiocinia secundum regulas Logicas cum quoad materiam, tum quoad formam, probe examinanda sunt.

§. 182. Pro cognitione per testimonium sedulo notanda sunt omnia ea, quæ per plures articulos capi-

IV. hunc
§. 65 &
I. Ne qua
dendas puen
Patrum sente
nam explican
car. II. Ut
quæquam her
forte public
materiam,
literariis
etate dari
scripioribus
cum quod
non raro
transcribu

Scho
qui ex eo
dicat, in
sonem tot
tix vini in
tini, con
absoluta,
Nec fortit
num; si d
confixum.
im satis

te IV. hunc in finem dicta sunt. Ac præsertim ea, quæ
§§. 65 & 104. præscriptæ sunt cautela observanda.
I. Ne quæstiones dogmaticas ex auctoritate decie
dendas putemus, & in *Philosophicis* præsertim sanctorum
Patrum sententiis, aut conciliorum etiam œcumenico-
rum explicandi modis cæca ducti reverentia subscriba-
mus. II. Ut etiam in factis historicis nobis fucum ne-
quaquam fieri patiamur, ex dignitate, aut adplausu
forte publico, quem scriptor quipiam ob illam ipsam
materiam, ejusque tractandi modum ex Ephemeridibus
literariis retulit. Constat enim satis, & venales nostra
ætate dari calamos, queis facta ejusmodi Ephemeridum
scriptoribus ad invidiam forte partis adversæ, ob lu-
crum quodpiam acquirendum, aut vitandum damnum
non raro sub alia prorsus specie, ac re ipsa contigerunt,
transcribuntur, adulterantur.

Scholion. Ridiculus sane mihi Philosophus foret,
qui ex eo, quod Consilium Tridentinum sess. XIII. Can. II.
dicat, in sanctissimo Eucharistiæ sacramento fieri conver-
sionem totius substantiæ panis in corpus, & totius substan-
tiæ vini in sanguinem *manentibus duntaxat speciebus panis &
vini*, concludere voluerit: ergo *re vera dantur accidentia
absoluta*, seu tæia, quæ re vera extra subjectum existant.
Nec fortius dimicaverit aliquis contra systema copernica-
num; si dixerit, illud olim a quibusdam Cardinalibus fuisse
confixum. Ceterum non meam solius hanc esse sententiam
jam satis ostensum fuit paragraphis supra dictis.

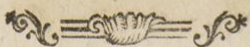
§. 183. Ad errores ex variis animi inclinationibus provenientes præcavendos quam maxime commendari meretur ad curatum sui ipsius studium, quo quis probe cognoscat, quanam præ ceteris inclinatio sibi dominetur: si perspectum hoc ei fuerit; suspecta habere debet ea omnia, quæ inclinationibus suis favent, atque eo rigidiori examini subicere, neque præbere antea adfensum, quam evidentissima veritatis criteria adcuratissime in iis perviderit. In adfectibus præsertim suadendum est, ut serâ omnis tractatio omittatur, usque dum animus quieti restitutus, atque compositus, fuerit.

§. 184. Contra reliqua præjudicia & errorum fontes supra recitatos servient canones sequentes.

I. Ne *præjudicium novitatis & antiquitatis* imponat; perpendendum est, antiquissimos errores tempore suo se sua commendasse novitate, & successive novas itentidem veritates indagari: nec errores antiquissimos ob antiquitatem suam in veritates transire.

II. *Præjudicia confortiorum & multitudinis* evademus; si confortia ejusmodi elegerimus, quæ animum nostrum erroribus imbuere practicis nequeant: & si perpenderit, ex omnis ævi memoria maximam fere hominum partem a vera sapientia ac virtute fuisse alienam.

III.

III. *Præjudicium ex modo proponendi*, quod nostra præsertim ætate, ubi literarum humaniorum abusus invaluit maxime, incautos plurimos malæ favere parti facit, eo periculosius est; quo speciosius sub splendido verborum fuce fraudes & astutias suas tegere ingeniosa hominum malitia didicit. Obarmandus igitur animus semper erit, quoties libros legimus stilo elegantiori exaratos, ne phalerato phrasium ambitu circumveniri nos patiamur, atque propterea singulæ sententiæ suis nudæ elegantis ad rigidum rationis tribunal vocentur, examinentur, judicentur.

Scholion. Plures errorum fontes si desideraveris; hoc unum repono: stultorum infinitus est numerus, & quis medicus speciale cuilibet pharmacum præscripserit?

LOGICES CONTRACTÆ

PARS III.

DE VERITATE COMMUNICANDA.

CAPUT I.

De Methodo generatim.

§. 185.

Non sibi solum, sed & aliis sapere Philosophia docet: hic non tantum pro veritate jam inventa cognoscenda aut de novo invenienda, sed etiam maxime

ad illam cum aliis communicandam regulas tradit. Et sane quam maximi interest, ut regulæ istæ sint accuratissime definitæ, atque magna cum sollicitudine observentur, quoties aut ex officio, aut alio etiam ex capite veritas cognita aliis est proponenda. Brevis enim ævi mortales nos sumus, & rerum discendarum multitudo sane magna. Quodsi igitur veritates cum aliis communicandas tumultuarie protuleris, singulisque propriam velis impendere doctiõnem; rerum plurimarum cognitione destitues eos, quorum erudiendorum cura munusque tibi incumbunt. Et quis perferre valeat hominem miscentem quadrata rotundis? *Methodo* igitur quadam opus est, qua singula ita sibi subordinentur, quo se se legitime consequuntur: atque de hac *methodo* in præfens sumus acturi.

§. 186. *Methodus* est cogitationum ordo, qui ab illarum auctore regulis clare cognitis adcommodatur, vel si brevius cum Wolfio definire malueris, est ordo, quo quis utitur in tradendo dogmate.

* Distinxerunt olim scholastici Doctores *methodum* ab ordine cogitationum, & definiyerunt eam *intellectuale instrumentum faciens ex notis cognitionem ignoti*: hac ratione *methodum* & syllogismum pene pro iisdem habebant, illique colligendi atque inferendi vim tribuebant, ordini potestatem disponendi reliquentes.

§. 187. *Varia* methodi divisio est, quam sequens exhibeat tabula. Dividitur autem:

I. Ratione diversarum mentis nostræ facultatum, quibus cogitationes nostræ gignuntur. Hinc methodum *aliam sensuum, aliam imaginationis, ingenii aliam, aliam rationis* &c. esse adserunt.

II. Ratione perfectionis, quam methodo aliqua adhibita in cognitione nostra obtinere possumus. Nam si

1. Nulla insignis virtus per methodum cognitioni nostræ conciliatur, *vulgaris* illa dicitur:

2. Si autem adcommodatur methodus ad cognitionem nostram perficiendam, *artificialis* ea est, &

a) *Pulchra* quidem, si cognitionis venustas per illam adjuvetur:

b) *Erudita* autem, si perspicuitas solida per eam obtineatur, & in primis

a) Si distincta cogitatio totius in partes dissecti, aut generis in species promovetur; *Methodus scholæ* dicitur, quæ *Tabellaris* est, si membra divisionis aut partitionis signis peculiaribus distinguuntur.

β) Si scientia per methodum obtineatur; *Scientifica* vocatur.

III. Ratione significationis atque expositionis cogitationum nostrarum. Sunt enim hæ

1) vel proponendæ aliis, quæ distinguuntur methodo proponendi: atque hæc rursus varie dispescitur:

a) Ratione habitus externi

α) Aut enim unus duntaxat per universam orationem agit, apud auditores, vel lectores *methodo exegetica* a nonnullis dicta:

β) Aut plures inter se colloquuntur, aut saltim colloqui finguntur, methodo dialogica; quæ *Socratica* tum in primis vocari meretur, si is, qui interrogat, diffimulat: se docere aut refellere.

b) Pro diversa, apud quos agimus, vel quibus cogitata exponimus, indole. Sunt enim hi

α) Vel cognitione aliqua initiandi; quibus adcommodatur *methodus docendi*, & si fuerint

a) Rudiores: adhibetur *methodus exoterica* quæ utilissime dialogica est, & *catechetica* etiam vocatur

b) Po-

b) Politiores: methodus his adcommodata
acroamatica dicitur, & ob majoris ad-
tentionis vim in iis, qui docentur, ple-
rumque exegetica est.

β) Vel in cognitione jam acquisita confirmandi
atque augendi.

Scholion. Tabulam hanc eo fine tantum adposui, ut,
quando candidati mei in variis Philosophorum compendiis
quamdam unius ex dictis methodi adpellationem repererint;
ex peregrina forte, aut barbara etiam voce sibi crucem
non figant.

§. 188. Methodum scientificam §. præced dixi-
mus eum ordinem tradendorum dogmatum, vi cujus
scientia obtineatur. Quare in scientiis liberum non est,
ut pro arbitrio methodo quapiam utamur. Quum enim
scientia sit facilitas res plures demonstrandi, seu veri-
tates ex principiis certis ac evidentibus legitimo ratio-
cinio deducendi; sequitur, profecto eum, qui scientiam
rei cujusdam doceatur, nexum doceri debere, quo al-
tera alteri veritas sit conjuncta, quove altera ex altera
modo eruenda sit. Nexum autem ejusmodi minime
docebitur; nisi docens in sua ipsa docendi ratione
ostenderit.

Corollarium. 1. Quum systema sit veritatum inter se
& cum principiis suis connexarum congeries, patet metho-
dum *scientificam etiam systematicam* esse debere.

Corollarium. 2. Quum nexu veritatum inter se clare perspici nequeat; si in principiis demonstrationum admittatur quidpiam, quod sit obscurum, aut dubium: aut si in conclusionibus ponatur aliquid, quod in principiis & notionibus præviis declaratum non fatis fuit: sequentes pro methodo systematica canones sponte fluunt:

a) Quæ diversa sunt, diversis etiam nominibus exprimenda sunt, ut sic distingui valeant. Quodsi ergo a Philosopho res discernantur, quarum vulgo differentia attendi non solet, adeoque usitato carent vocabulo: aut si quidpiam ab ipso inventum fuerit majoribus & linguæ conditoribus incognitum: nova quidem ipsi licet fingere vocabula; verum, quid per illa intelligat, dilucide exponere debet, & postmodum in eodem semper significato sumere.

b) Si vox per vulgi inconstantiam in loquendo vel vagum vel ambiguum habeat significatum; Philosophus vagum reducere debet ad fixum, atque inter plures unius vocabuli significationes unam determinare; alias vero a fixa vocabulorum significatione recedere ipsi non licet.

c) Non plures adhibendi sunt termini, quam ad rem clare & distincte proponendam requiruntur. Nimio enim verborum apparatus & lector & auditor obruitur, confunditur.

d) Ideæ ad claritatem & analyticam, & syntheticam perducendæ, ita quidem, ut in notionibus analyticè declarandis præmittantur characterum definitiones.

e) Non utendum est, nisi principiis sufficienter certis; & ex illis nihil, nisi per legitimam consequentiam deducatur,

tur, ut ratio sequentium propositionum ex antecedentibus cognoscatur.

f) Singulæ propositiones juxta ordinem, quo una ex altera sequitur, se se excipiant, debitis ubique determinationibus, dilucidationibus vestita.

g) Si quædam cognitu fuerint utilia, nec tamen demonstrari possint; saltim solida earum probabilitas ostendenda: atque hæc ipsa probabilitas nunquam est cum certis confundenda, neque incauto lectori pro certitudine obrudenda.

* Huic methodo opponitur ista, quam Wolfius *scholasticam* dicit. quæ omnia ad idem subjectum spectantia in eundem locum congerit, nulla habita ratione, quomodo cognitio unius pendeat a cognitione alterius.

§. 189. Methodus scientifica in suis demonstrationibus vel synthetica est, vel analytica ex §. 63. schol. 1. utramque ad veritatem conducere, nemo negaverit; at in indaganda, quum ea, quæ experimur, singularia tantum sint, plus facilitatis adferet analytica: in communicandis autem veritatibus plerumque dominetur altera; quum sic cognitis generalibus rerum principiis penus subministratur aptissima auditoribus, ad alias ex fixis principiis veritates facillime deducendas. Methodus ex utraque mixta tum in Philosophorum, tum Mathematicorum libris cum fructu adhibetur.

* Methodum scientificam sive analyticam, sive syntheticam & mathematicam bene dici, patet consideranti regulas, quas paulo ante pro methodo scientifica statui, & eas cum mathematicorum scriptis conferenti.

CAPUT II.

De methodo scientifica a linguarum doctoribus
adplicanda.

§. 190.

Lingua est complexus omnium vocabulorum, de quibus singulis hominibus ad aliquam societatem pertinentibus convenit, ad cogitationes suas sibi mutuo indicandas. Experientia autem docet, in linguis prout hæctenus ab hominibus inventæ sunt 1) uni sæpius vocabulo diversos significatus competere. 2) Plura esse vocabulorum species & genera, puta, *nomina, verba, adverbia, conjunctiones, prepositiones, interjectiones &c.* 3) Quædam vocabulorum mutationes pendere ab adjectione aliorum, quasdam vero non: prioris generis mutationes *relative*; posterioris *absoluta* vocari possunt: utraque in diversis linguis varia est. 4) In conjunctione vocabulorum ad propositionem efficiendam mutationem illa subire tum absolutam plerumque, tum relativam. 5) In mutationibus & conjunctionibus vocabulorum similitudinem quamdam servari, quæ efficiat, ut possint propositiones generales de iisdem constitui, seu *regule*, quarum, quæ de mutationibus præcipiunt, *etymologica*: quæ autem conjunctionem in propositionibus docent, *syntactica* dicuntur. 6) Vocabula variis sonis effici, qui *elementa* vocantur. Hæc *simplicia* sunt;

fi non iterum ex aliis fonis tanquam partibus componuntur, & *vocalia* quidem, quæ absque alio sono; *consonantia* vero, quæ non sine vocalibus efferri possunt. Si vocabulum in tot partes secetur, quot elementa vocalia infunt, & elementa consonantia sine transpositione ad id vocale referantur, quocum per genium linguæ optime efferuntur; ejusmodi partes vocantur *syllabæ*. 7) Non elementis tantum vocabula constituentibus, sed etiam quibusdam de terminationibus tum elementorum, tum syllabarum, tum vocum integrarum significandis in linguarum plurimis signa, seu figuræ inventæ sunt. Elementorum figuræ, *literæ*: figuræ vero ad reliquas determinaciones discernendas, *notæ diacriticæ* dicuntur. 8) Multum referre, quomodo soni sive singuli, sive conjuncti vocabulorum efferantur, esseque in lingua una, qualis non in altera. 9) Inter plures vocabuli syllabas unam potissimum intendi, quæ ideo *tonum* habere dicitur: varias toni mutationes propter *Euphoniâ* esse introductas, quæ potissimum mixtione longarum breviumque syllabarum obtinetur: hæc *merrum* dicitur, si ad mensuram omnium syllabarum similitudine servata exigitur: si autem majori varietati locus conceditur, nec syllaba quævis ad mensuram accommodatur; *numerus oratorius* adpellatur. 10) A doctis linguas plures ita excultas, ut splendore suo, æ
vita

vita mirifice recreare, rebusque ipsis amantatem, & poetico & oratorio valeant genere adfundere, multumque ejusmodi rationem a vulgo loquendi consuetudine esse alienam; ac denique. II) In lingua quavis exculta varias dialectos, ac atates probe esse discernendas. Quum igitur experientia teste hæc omnia in linguis observentur, ac deprehendere liceat examine debite instituto, patet: Linguae cujusdam illum duntaxat *peritum* dici posse, cui singula hæc perspecta fuerint. Quumque docere qui alterum linguam voluerit, illius peritum eum facere debeat; sequitur, quemvis linguae cujusdam doctorem singula modo recensita tironi suo cognita facere debere: *Docere* enim generalissime spectatum, est rerum incognitarum alteri notitiam instillare.

§. 191. Scientifice linguam docendi possibilitas ex singulis illius partibus manifesta fit, adcuratius eas pensantibus. Sic enim in *Orthoëpia*, seu recta pronuntiandi ratione methodo utetur scientifica, qui experientia duce cognitos vocabulorum fonos simplices generalibus quibusdam denominationibus subjicit; definitiones saltim geneticas, aut pingendo, aut pronuntiationis modum ostendendo format: Hinc varia elementorum genera e. g. *gutturalium*, *labialium*, *dentalium*, *lingualium* &c. distinguit; Inde notiones abstractæ, termini

mini technici, definitiones nominales suppeditant propositiones universales, principia, ex quibus ratio variarum mutationum vocabulis accidentium reddi potest, & sic ipsa pronuntiandi ratio philosophice pertractari.

Scholion. Nostra præsertim atate de possibilitate methodi istius dubitare non amplius licet: quum tot ad eam inductiones, theoriæ publicis typis impressæ prostant, & praxis frequentissima varie tentata, confirmata, adprobata sit.

§. 192. *Orthotonia* eodem pertractari modo potest. Nam ipsa linguarum in tonis similitudo per leges inductionis observata notiones, definitiones formandis propositionibus, principiis subministrat: Quin ex ipsa Euphonia, gentium indole, ipsis vocabulorum ac syllabarum literis ratio toni aut acuendi, aut deprimenti, variarumque aliarum circa eundem mutationum ratio reddi potest.

§. 193. Ipsi characterum pingendorum magistri fati docent, *orthographiam* tum latius, tum strictius dictam scientifice tradi posse. Litterarum enim ductus simplices reliquorum matrices statuunt: nomina certa imponunt, modum compositionis ostendunt, partim in ipsa ductuum natura, partim in elegantia, aut usu recepto fundatum: ex ipsa linguæ, vocabuli natura, ac Etymologia, ex significato; aut pronuntiandi modo rationem reddere norunt, cur hoc, vel alio characterè, simplice aut composito pingendum sit.

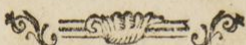
§. 194.

§. 194. Ipsum vocabulorum significatum philosophice pertractari posse, multi ambigunt: ast non meminerunt isti, duplicem esse significatus istius investigandi viam; aut enim ex aliorum peritorum testimonio discendus, aut propria inquirendus industria est. Utroque horum modo qui eum rite didicerit, regulas Logices probe callere, & rite adplicare debuit. Et ignorare tantum is poterit, quid Philosophia in figendo rerum significatu præstet, qui definitionum nominalium tantopere subinde necessariarum multitudinem ignoraverit.

§. 195. Ex observationibus cum industria factis partim ex terminatione, partim ex genere, partim ex usu, tempore, dicendique modo varias circa vocabula, eorumque inflexiones mutationes oriri posse: mutationes istas pro classium adsignatarum varietate & relatione similitudinem inter se quamdam habere: paucissima, si cum regularibus conferantur, tantummodo desistere: classes inde generales, propositiones universales, regulas directrices statui posse, ex quibus deinde pro casibus particularibus ratio reddi valeat, palam est. Quare *Etymologia* pariter methodum scientificam admittit.

§. 196. Ætate etiam nostra regularum *Syntaxeos* moles, ordo, ususque valide impugnatus fuit: aliis pro solo colloquendi exercitio, aliis pro interpretatione ex

lingua aliena in nostram instituenda dimicantibus. Ast utrosque linguarum studium minus promovere, ex hisce rationibus persuadeor. Qui solo loquendi exercitio lingua quadam instituantur, ex casibus mere particularibus, quos frequentes audiant necesse est, sibi constructionis regulas pro similibus abstrahere aut debent; aut nisi id potuerint, vel neglexerint, hærebunt toties, quoties necdum audita phrasis aut in alienam vertenda linguam proponatur. Et, quum ætas tenera, meditando necdum, aut subtilius abstrahendo adsueta perumque ea sit, quæ linguis addiscendis adplicetur, qua, quæso ratione, linguæ cujusdam perita fiet: adde, sine regulis generalibus aridum de se linguarum studium jejunum esse admodum, nec fatiare satis acres juvenum animos grandia, ampla sciendi avidos. Interpretatione vero juvari plurimum tum memoriam ad regulas jam traditas eo facilius retinendas, tum intellectum ad firmiter pro iis stabilendis ex optimorum scriptorum usu, auctoritateque robur acquirendum, fateri quivis debet, qui linguarum tradendarum & puerorum lubricam indolem explanatius novit. Ast regulas primum, & tantum extrahere velle ex iis, quæ in linguam patriam vertendæ sunt, sententiis laborem in docente præquireret operosum satis. Tot enim iste sententias eligere deberet, quot constructionis mutandæ regulas, & exceptiones

lingua quædam continet. Alias enim linguæ peritura nequaquam faceret discipulum suum. Et eligat etiam: multo tamen facilius in nexu quodam & discet, & retinebit tiro regulas. Quodsi enim ita sibi invicem subordinentur, ut faciliores, generalioresque ex mutationibus absolutis derivandæ, ex usu inter eruditos constanti cognitæ, ex ipsa linguæ indole petitæ præcedant, subsequantur deinde aliæ ex hisce corollariæ, ac ipsæ in ordinem quemdam redactæ exceptiones; nonne modus hisce ipsi hominum naturæ, iisque, quos ex humanitatis, & intellectus humani historia novimus, finibus a creatore præstitutis conformior est? Et syntaxis igitur scientificè tradi potest. Ceterum fateor, me ipsum respuere nimiam regularum ad linguam aliquam discendam multitudinem. Necessariæ tantum, sed solide tradantur istæ.

Scholion. 1. De Profodia res certa jam est ex §. 192. Grammatica igitur tota scientificè tractari potest: tractata & hætenus præsertim Latina & Græca fuit a summis ætate omni viris, quorum adhuc libri sedula solidiorum grammatices doctorum manu versantur: Tales sunt *Vossii, Laurentii Vallensis, Ursini, Sanctii, Scioppi, Perizonii, Lipsii* &c. opera & utraque grammatica *Marchica*, quæ & utilitatem ex ipsa jam ratione conspicuam satis, solidissime comprobant, & adversus objectiones quasvis tutam reddunt.

Scholion. 2. Ad stili venustatem ac elegantiam, ad artem Oratoriam & Poëticam, quid conferat methodus bene disposita, ex Aestheticæ natura ac indole, & ipsius illius

autoribus abunde liquet. Et quidni ipsa Philosophiæ prodroma scientia philosophicis pariter regulis dirigenda sit?

Scholion. 3. De Arte critica, quatenus linguas concernit, jam ex iis, quæ supra de hermeneutica dicta sunt, res expedita est, partim vero ex ipsa illius indole patet. Est enim critica linguarum prudens de recte dictis, scriptisve linguæ cujusdam vocabulis ferendi judicium scientia; scientificam igitur methodum non respuit.

CAPUT III.

De modo alios convincendi.

§. 197.

Convincimus alterum, quando efficimus ut propositionem certo veram, aut falsam esse intelligat. Optime id præstabimus, si omnia, quæ ad certam veritatis cognitionem faciunt, eo ordine, ac modo proferimus, quo aut ipsi pervenimus ad veritatis illius cognitionem aut convincendus, si rite se impendisset, fuisset perventurus.

Scholion. De propositione probabili convincere neminem possum, quia efficere non possum, ut aliquis certo cognoscat esse veram: de ipsa tamen probabilitate, seu propositionem ejusmodi re vera probabilem esse, idem possum efficere.

§. 198. Veritates, de quibus alium convincere possum sunt vel indemonstrabiles, vel demonstrabiles. Indemonstrabiles sola terminorum evolutione jam satis ob oculos ponuntur: quare ad alterum de veritatibus inde-

monstrabilibus convincendum nil amplius requiritur, quam ut notas conceptuum singulas a se discernam, quid quælibet dicat, explanem, usque dum plene intelligat singulas, & combinatas pariter, ac quem ratione sui cum aliis nexum habeant, pervideat. Hoc præfrito veritatem ipsam evidentem cognoscat. Veritates demonstrabiles ex principiis demonstrationum, quorum tria P. II. assignavimus, videlicet *Experientia*, *Ratione*, & *Auctoritate* ostendi debent.

* Recolantur hic ea, quæ §. 63. de Demonstratione & præsertim de argumento ad hominem dicta sunt.

§. 199. Inutiliter collocatur in demonstrando labor; si convincendus debita adtentione careat; aut nesciat prima probandi demonstrandique principia, ac conclusionum inde deductarum cum iis nexum. Et frustra tentaret demonstrationem, quicumque ideis rerum distinctis destitueretur, aut verborum, queis ea exprimerentur, penuria laboraret, aut generalia methodi præcepta superius tradita ignoraret: uterque igitur defectus tolli prius in utroque debet; antequam opus ipsum adgrediantur.

Corollarium. Qui alterum docet, refutat, aut Thesin defendit, semper convincit: & alter, qui docetur, refutatur, aut contra quem thesis defenditur, semper est convincendus: ergo singulorum officia ex dictis patent.

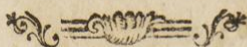
POSITIONES LOGICAE.

1. **L**ogica est Scientia regularum intellectum in cognoscendo vero dirigentium.
2. Verum cognosci, vel ex simplici rei cujusdam representatione seu idea, vel ex judicio, vel denique ratiocinio potest.
3. Idea ratione originis in adventitiam & factitiam dividitur: innata nulla datur. Quae idearum ratione objecti, & modi representandi sint classes, assignabit Defendens.
4. Idea tam rerum possibilium, quam actu existentium sunt capaces vel veritatis, vel falsitatis; prout objecto suo extra mentem existenti vel conformes fuerint, vel difformes.
5. Judicium non est tantum intuitus, sed ad sensus mentis nostrae duarum idearum inter se identitati aut distinctio- ni praestitus: vocibus seu terminis expressum, propositio dicitur.
6. Ratione qualitatis propositio vel affirmativa, vel negativa est: ratione quantitatis in universalem, particularem, & singularem, quae universali aequivaleret, dispescitur.
7. Dignoscendae propositionum quantitati minus inserviunt signa illa vulgo universalis & particularia adpellata, sed securius Tyronem dirigunt Canones isti.
 - a) Omnis propositio determinata est universalis.
 - b) Omnis propositio indeterminata est particularis.
8. Propositionem determinatam vocamus, cujus subjectum rationem sufficientem praedicati in se continet: indeter-
mina.

minatans vero, cujus subjectum hanc rationem non continet.

9. Ut vero cognoscatur, an subjectum sufficientem prædicati rationem in se contineat, nec ne; dispiciendum est, num prædicatum sit essentialè, vel attributum: aut interne, vel externe accidentale: prius si fuerit; subjectum continet dictam rationem: posterius si fuerit; non continet.
10. Ex propositionibus indeterminatis fieri determinatæ, adeoque ex particularibus universales possunt; si scilicet conditio illa adponatur ipsi subjecto, sub qua illi prædicatum convenit.
11. Propositiones, quæ collectivæ, aut disjunctæ esse suppositionis dicebantur, referimus ad singulares.
12. Statuto hoc propositionum in determinatas & indeterminatas discrimine, facilis est etiam propositionum vulgo indefinitarum discretio.
13. Omnis propositio determinata est in materia necessaria; indeterminata vero in materia contingenti.
14. Quantitas prædicati in propositione negativa universalis; in affirmativa particularis est.
15. Vera est generatim propositio; quando omnia ita se habent, quo modo ea se habere propositio enunniat.
16. Speciatim propositio in materia necessaria nil aliud ad sui veritatem requirit, ac prædicati cum subjecto identitatem, aut distinctionem: affirmativa in materia vero contingenti, si prædicatum fuerit physicum, præter identitatem prædicati & subjecti, prærequirit etiam veriusque existentiam.
17. Propositio copulativa affirmativa ad sui veritatem requirit veritatem omnium simul membrorum: Disjunctiva unius tantum membri: Conditionalis, ut nexus
ralis

- zalis conditionem inter & conditionatum sit, ut eius
posita conditioe poni quoque conditionatum debeat.
18. Propositiones contradictorie oppositæ nec simultaneæ ve-
ritatis nec simultaneæ falsitatis: contrarie oppositæ in
materia duntaxat contingenti simultaneæ falsitatis:
subcontrarie oppositæ veritatis simultaneæ in materia
pariter duntaxat contingenti capaces sunt.
 19. Actus mentis nostræ, quo duarum idearum identita-
tem aut distinctionem inferimus ex identitate aut di-
stinctione, quam habere eas in quadam tertia cognovi-
mus, ratiocinium appellamus. Quodsi perfectum, aut
si maius, apertum fuerit, verbisque expressum syllo-
gismus dicitur.
 20. Nuncitur ergo ratiocinium principii metaphysicis. Quæ-
cunque sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se;
Quæcunque sunt distincta in uno tertio, sunt distincta
inter se.
 21. Quale est consequens formaliter spectatum; tale est an-
tecedens.
 22. Regula syllogismorum simplicium speciales ex vulgaribus
versiculis: terminus esto trinus &c. multam tyronibus
facilitatem præstant.
 23. Syllogismus hypotheticus nuncitur principio rationis suf-
ficientis: disjunctivus vero principio contradictionis.
 24. Syllogismorum Crypticorum classes adsignabit Defendens.
 25. Veritas Logice considerata est omnimoda conformitas
cogitationum nostrarum cum suis objectis.
 26. Objecta cogitationum nostrarum vel sunt mere possibilea,
vel actu etiam existentia: veræ igitur erunt cogitatio-
nes nostræ de objectis possibilibus; si ea re ipsa possibi-

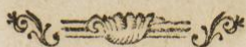

ha: de objectis existentibus; si ea re ipsa fuerint existantia.

27. Ratio mentem determinans, ut intelligat cognitionem suam cum objecto esse conformem, adpellatur criterium: ratio autem ista, ex qua mens nostra intelligit, cognitionem suam esse veram, vel est ipsa illa, ob quam vera est nostra cognitio; vel est tantum aliquid connexionem cum ea habens, vi cuius hæc sine illa dari non possit: prius si fuerit: criterium internum; si postea; externum dicitur.
28. Criterium tam in- quam externum sufficiens est; si nexus talis inter illud & veritatem intercedat, ut separari ab illo non possit: si vero talis nexus non intercedat; insufficiens est.
29. Mens nostra de suis cognitionibus certa est; si sufficientia veritatis criteria habuerit; simulque istorum sufficientiam agnoverit: tum enim secunda & omnis errandi formidinis experta in illa quiescit. Status autem ipse mentis nostræ ejusmodi, certitudo audit.
30. Certitudo triplex esse potest: si criteria sint ejusmodi, quæ nullo in casu fallere possunt; metaphysica: si salvis naturæ legibus fallere nequeant; physica: si non, nisi summa cum difficultate & mutatis notabiliter hominum moribus fallere queant; certitudo dicitur moralis.
31. Sensus intimus, seu illa vis animæ, qua hæc suas adfectiones in se præsentis percipit, criterium sufficiens est veritatis idearum, quæ adfectionis in anima existentiam repræsentant; ita quidem, ut nullo in casu fallere possit, & certitudo mentis nostræ inde evasa prorsus sit metaphysica.

32. *Veritas idearum, quæ proprium corpus ut physice existens, variasque ejus mutationes tum in partibus interioribus excitatas, ac alia corpora representant extra nos posita, variisque adfectionibus prædita, in quibus ratio sufficiens mutationis in corpore nostro excitata contineatur, sufficienter intelligitur ex illis ipsis ideis, quas propterea sensuales dicimus; eaque certitudo, quæ ex dicta sensuum experientia menti advenit, fallere eam nullo in casu potest circa existentiam saltem corporum indeterminatorum, aut etiam determinatorum constanter in organa sensoria agentium.*
33. *Testimonium hominum debitis qualitatibus præditum circa res facti criterium veritatis sufficiens esse potest.*
34. *Communis quedam omnibus hominibus constans, & non voluntaria inclinatio ad adferendas quasdam veritates, quin ad id impellantur aut ab aliqua illarum ratione sufficiente distincte cognita, seu mediate, seu immediate, aut ab aliqua sensatione externa, aut ab auctoritate, sive institutione humana sensus naturæ communis dicitur, & criterium est veritatis sufficiens judiciorum illorum, quæ sunt fundamenta honestatis, aut ex uniformibus usque diu multiplicatis experientiis deducta pro casibus particularibus sequelæ: Quod quidem circa prioris generis judicia certitudinem menti nostræ metaphysicam, circa posterioris vero physicam parit.*
35. *Non semper mens nostra criteria veritatis realis, tam intrinseca, quam extrinseca, integra, sed ex parte duntaxat quandoque cognoscit: In casu ejusmodi veritas ipsi certa non est, sed probabilis tantum; & quidem eo probabilior, quo plures rationes veritatis in-*

sufficientes, aut criteria partialia cognoverit, vel minus probabilis; quo pauciores rationes veritatis insufficientes, aut criteria partialia cognoverit. Quando autem æque tot, ac graves rationes insufficientes tam pro rei veritate, quam falsitate habuerit mens nostra, & inde ad sensum suum suspendat, dubia ipsi est veritas.

36. Omnis cognitio veri, immediate per sensus orta, dicitur experientia: est igitur singularium duntaxat cognitio; & hanc ob causam, qui ad experientiam provocat, casum adferre singularem tenetur.
37. Quid sint Phænomenon; Observatio; Experimentum, Experientia stabilis, Vitium subreptionis in experiundo, Notum a posteriori, aut priori, adsignabit Defendens.
38. Quidquid cognoscimus; vel a priori, vel a posteriore cognoscimus.
39. Modus universim veritatem a posteriore inveniendi, ex resolutione sequentium problematum patescit.
- I. Quomodo formantur judicia affirmativa immediata a posteriore?
- II. Quomodo negativa?
- III. Quomodo invenitur a posteriore, an prædicatum judicii intuitivi a posteriore jam inventi sit modus, an attributum, vel nota essentialis.
- IV. Quomodo formantur notiones universales distincte a posteriore?
- V. Quomodo efficitur a posteriore, ne notio inventa & pro definitione adsumenda sit suo definito latior, aut angustior, aut abundans.
- VI. Quomodo per experientiam formatur definitio genetica, etiam quum definitum adhuc incognitum est?

VII.

VII. Quomodo
aliquid
quis
VIII. Quo
redire
40. Modus
blemata
I. Quomodo
venitur
II. Quomodo
cierum
III. Quo
& d
IV. Quomodo
traria
V. Quomodo
axiomata
VI. Quomodo
sitione
VII. Quo
tio A
VIII. Quo
IX. Quomodo
41. Quomodo
defensio
leges,
i. Entis in
un scie
solvit,

- VII. *Quomodo determinatur per experientiam, quæ sit alicujus mutationis causa: aut si plures fuerint causæ, quis sit cujuslibet influxus?*
- VIII. *Quomodo Propositio particularis per experientiam redditur universalis?*
40. *Modus veritatem inveniendi a priore sequentium problematum solutione patescit.*
- I. *Quomodo data una vel pluribus notionibus specierum invenitur notio generis?*
- II. *Quomodo data definitione generis invenitur definitio specierum, & divisionum legitimarum?*
- III. *Quomodo data definitione unius speciei inveniri potest & definitio alterius speciei sub eodem genere contentæ?*
- IV. *Quomodo per experientiam probatur notionum arbitraria determinatione inventarum veritas?*
- V. *Quomodo data definitione nominali vera inveniuntur axiomata?*
- VI. *Quomodo ex definitione data inveniuntur novæ propositiones per demonstrationem Syntheticam.*
- VII. *Quomodo dato theoremate ejus invenitur demonstratio Analytica?*
- VIII. *Quomodo data propositio apogogice demonstratur?*
- IX. *Quomodo data notione imaginaria invenitur realis?*
41. *Quæ sint methodi Scientificæ, alios convincendi, thesibus defendendi, disputandi, libros legendi & interpretandi leges, adsignabit Defendens.*

ONTOLOGICAE.

- I. *Entis in genere, mundi universe sumpti, atque spirituum scientia Metaphysicam, uti hodie pertractatur, absolvit.*

2. *Partes hæc omnes tum illius evincunt utilitatem, tum ad altiores scientias necessitatem: ridendi propterea sunt miserabiles illi declamatores, qui tota bile sua in scientiam hanc, data, aut adtracta etiam vi occasione, invehuntur; ac vel maxime suam in hodierna metaphysica ignorantiam patefaciunt, quum eam impugnare volunt.*
3. *Paulatim homines ad abstracte cogitandum deducti, orsi videlicet a rebus quibus circumdati fuere, sensibilibus proprietates deinde in pluribus observatas, seorsum considerare tentarunt: tentamine uno e votis peracto subsequutum est alterum, & sic paulatim alia atque alia; usque dum ad notiones tandem generalissimas perventum est: atque hoc initium fuit scientiæ illius, quæ hodie Metaphysica audit.*
4. *Nominis vero ipsius origo communiter Andronico Rhodio tribuitur, qui libros Aristotelis a situ purgatos, in ordinem postea eum, quem hodie dum habent, digessit, & ea, quæ cum reliquis non tam apte coherere videbantur μετὰ τὰ Φυσικά (post physica) collocavit.*
5. *Scientiam notionum simplicissimarum, primorumque probandi ac demonstrandi principiorum, vocabulo a græcis desumpto, Ontologiam dicimus; quæ ut hodie dum traditur, augustior est, quam ut Lexici philosophici, aut alia labe notari queat.*
6. *Primum, quod in ente occurrit, est ipsa ejus cognoscibilitas; hinc principium rationis sufficientis jure dixeris primum humanæ cognitionis, principium: & quia rationem entis primam esse cognoscibilitatem experientia intima novimus: ea vero cognoscibilitas deest contradictio.*

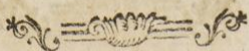

ditioni, ens illam esse non posse intelligimus, ideo principium contradictionis immediate ex prioris rite evolutio sequitur.

7. Quidquid a contradictione immune est, possibile dicitur; quidquid vero continet eam, impossibile est. Tam possibilitas hæc entis, quam impossibilitas interna est, & præter externam a sano philosopho admittenda.
8. Non omne, quod possibile est, hoc ipso etiam existit; sed ut possibile existat actu, requiritur determinate illius ratio sufficiens, ejusdem existentiam determinans; quæ, si eni infuerit ipsi, illud non potest non existere.
9. In ente actu existente non plures insunt determinationes, quam in ejusdem possibilitate: hinc ens possibile & ens existens semper omnino idem sunt.
10. Quod absolute impossibile est, in nulla hypothesis fieri possibile potest: bene autem illud, quod sub certa duntaxat conditione est impossibile, sublata ista fit & est possibile.
11. Ens omne seu possibile, seu existens alterutram contradictionis cujusvis partem continet, adeoque omnimode determinatum est.
12. Determinationes entis vel sunt constantes, vel variabiles; constantes ceterarum determinatarum, notæ essentialis, illarumque complexus essentialis; constantes autem per alias determinatæ, attributa dicuntur: Notæ variabiles simul & mutabiles, modi; variabiles tantum, modorum analogæ, seu vocabulo utrisque communi accidentia adpellantur.
13. Ens omne debere habere essentialiam suam, quæ a priori demonstrari non potest.

14. Quum adtributa suam rationem sufficientem in essentialibus habeant; ex iis a priori demonstrari possunt.
15. Nihil enti inesse potest præter essentialia, adtributa, & modos, vel certe analogia modorum.
16. Nec modi, nec modorum negatio per essentialia entis determinantur: ratio tamen possibilitatis modorum in essentialibus continetur; hinc modorum possibilitas adtributum est.
17. Modus, qui primus enti inest, habet rationem existentie suæ saltem insufficientem in ente externo.
18. Ens quodvis per essentialiam suam possibile est; qui proinde distincte noverit entis possibilitatem, etiam ejus essentialiam hoc ipso intelligat, necesse est.
19. Ens notis omnibus suis constantibus prædictum & simul variabilium capax, substantiam dicimus: coexistentia autem determinationum omnium, per quas omnimodo determinatum existit, statum ejus absolvit.
20. Determinationes contradictoria in eodem ente compossibiles non sunt: proprius igitur rerum distinctionis character est contradictio in quacunque nota.
21. Ens necessarium est, cujus ratio sufficiens existentie absolute necessaria est: ens vero illud, cujus existentie ratio sufficiens non absolute necessaria, sed possibilis tamen est, contingens adpellatur.
22. Omne ens necessarium sufficientem suæ existentie rationem vel in sua, vel in alterius entis necessariæ essentialia, aut saltem in alterius necessariæ adtributo habere debet.
23. Nullum ens contingens, immo si statuatur etiam series entium contingentium infinita (quam tamen actu dari, implicat) continere in se potest rationem sufficientem suæ,

sua, aut aliorum existentia; sed ratio illa absolute in ente necessario & a se ipso existente contineri debet: Ab existentia igitur entis contingentis optime concluditur ad existentiam entis necessarij; quod tamen existentia entis contingentis ratio nequaquam absolute necessaria, aut per essentiam suam esse potest, sed liberrima esse debet.

24. *Infinium est ens a se, adeoque necessario existit: immo infinium hoc ipso possibile non foret; si non actu a se & per se existeret.*
25. *Idem omnium finitarum perfectiones eminenter continet; quia continere debet perfectiones omnes posibles sine defectu: hinc non potest dici in certo genere aut specie perfectum.*
26. *Competit ipsi absolutissimum in omnia entia finita dominium.*
27. *Unicum tantum possibile est, & existit.*
28. *Finita multiplicari, per fici, modorum esse capacia, plura simul, aut successive existere possunt.*
29. *Tam simultaneitas, quam successio entium relationes sunt diversae existentiarum plurium.*
30. *Simultanea diverso modo coexistentia dicuntur extensa localiter, extra se posita, mutuo non penetrata: discrimen igitur simultaneorum in modo coexistendi, locus est; & complexum ex omnibus simultaneorum locis, spatium conficit: tam spatium vero, quam locus possunt vel esse realia, vel abstracta:*
31. *Nullum spatium seu reale, seu abstractum completi potest locorum discrimina compossibilia numero infinita.*

32. *Possibilia sunt discrimina localia omnium possibilium minima; hinc entia simplicia sibi mutuo contigua esse possunt, quin compenetrentur.*
33. *Successionem entium per discrimina in modo succedendi multiplicata, tempus dicimus, & hinc concludimus, ipsam ejusdem entis durationem nullum quoad se successionem existentiae, neque adeo tempus involvere.*
34. *Ratio cum suo rationato a priori: rationatum cum sua ratione a posteriori: & quae ejusdem rationis sunt rationata, a concomitanti inter se connexa sunt.*
35. *Agere est esse rationem existentiae realitatis diversae; & pati est accipere realitatem, cujus existentiae ratio est in ente realiter distincto.*
36. *Omnis passio cum alterius entis realiter distincti actione; non autem vicissim omnis actio cum passione conjuncta est.*
37. *Substantiis finitis potest competere, immo actu competere vis activa, seu producendi modos actione tam immanente, quam transeunte.*
38. *Substantias vero ens quodcumque finitum nec producere potest, nec conservare: hinc etiam implicat, duo entia finita mutua actione se primo producere.*
39. *Quum substantiae non, nisi annihilatione perire possint; substantiis finitis non competit vis, qua una alteram, aut omnes etiam simul sumptae vel unicam perire faciant.*
40. *Nulla causa finita potest agere in subiecta plura semper ac remotiora sine termino.*
41. *Infinitum actione sua ad omnes finitorum actiones immediare concurrere debet.*

42. Nexus in
mutua
43. Essentia
rum fin
positional
44. Nec dat
45. Essentia
bilatione
1. Existit in
rum e
anim
2. Haec ipse
ex corp
sua, pri
3. Quom me
corpus
cogniti
scientes
proprie
4. Mens ne
exiter
in eade
tur me
modific
mutabil
5. Capacitas
sensoria
in ipsas

42. *Nexus infinitum inter & finitum mutuus, non autem mutua est dependentia.*
43. *Essentia compositi qua talis tum in qualitate substantiarum simplicium illud componentium, tum in modo compositionis constat.*
44. *Nec datur unquam substantia composita.*
45. *Ens simplex oriri sine creatione, & interire sine annihilatione non potest: contrarium obtinet in composito:*

PSYCHOLOGICAE.

1. *Existit in nobis ens aliquod, quod & sui ipsius & rerum externarum conscius est: ens istud mentem, seu animam vocamus.*
2. *Hec ipsa mentis nostrae existentia efficacissime probatur ex conscientia secunda, qua mens nostra; utpote actione sua, primum existentiae suae exercitium inuenitur.*
3. *Quum mens nostra cognoscit corpora extranea, immo & corpus proprium, discernit inter ea tanquam objecta cognitionis, seu res cognitae, non vero tanquam cognoscetes; patet igitur, eam se tum ab externis, tum a proprio corpore discernere.*
4. *Mens nostra conscia sibi est, se esse eandem, quae olim existerit, & existat hodie dum cogitando: Cognitiones in eadem anima sibi aliae atque aliae succedunt: est igitur mens nostra subjectum perdurans, ac variarum modificationum capax, adeoque substantia, eaque, quia mutabilis est, finita.*
5. *Capacitas recipiendi ideas rerum externarum per organa sensoria; vis sentiendi externa: Facultas intuitum in ipsas ideas converiendi, & continuatione istius conscientiu-*

- scientias primas efformandi, sensus internus: Facultas inveniendi hasce ideas & conscientias, quatenus sunt adfectio animæ, sensus intimus. Directio intuitus in ipsas ideas, adtentio: Adtentiois continuatio, reflexio: Facultas reproducendi ideas olim habitas, phantasia: Ipsa reproductio illarum, imaginatio dicitur: gaudet proinde mens nostra facultatibus sentiendi externa, interna, intima, attendendi, reflectendi, & imaginandi.
6. Nostras de rebus cognitiones dicimus obscuras, claras, confusas, distinctas, incompletas, completas pro numero notarum discriminantium in iis observatarum. Si nullum, aut vix aliquod discrimen advertimus, obscura: Si aliqua, quæ sufficiunt ad rem cognoscendam, & ab omni alia discernendam, clara: Si pauca, confusa: Si plurima, distincta: Si tamen non omnia incompleta: Si denique omnia cognoscimus discrimina, cognitio, seu idea nostra dicitur completa: Patet inde nostras de rebus cognitiones non posse nobiliores esse ideis, quas de rebus istis habemus.
 7. Rerum discrimina non, nisi per attentionem continuatam adverti possunt: hinc tantum ope reflexionis distinctas rerum ideas seu cognitiones adquiri palam est.
 8. Facultas confusis rerum cognitionibus terminata, facultas cognoscendi inferior: ad distinctas completasque rerum notiones ope reflexionis cluctari potens, facultas cognoscendi superior audit: utraque prædita est mens nostra.
 9. Bonum cognitum adpetere; malum vero averfari mens nostra potest: facultas hæc adpetendi aut averfandi inferior dicitur; si cognitio tantum confusa: superior; si distincta præcesserit.

10. Ad omnem sensationem externam requiruntur teste experientia a) actio seu impressio objecti sensibilis in organa sensoria proportionata b) Motus fibrarum organi proportionati analogus, & ad cerebrum, ipsamque in eo anima sedem propagatus. c) Idea seu perceptio in mente exorta inde, representans immediate motum organi, & hoc mediante motum objecti externi, ferientis organum. d) Perceptio & conscientia in sensu interno de ipsa idea, seu idea sensualis, quæ sola ultima menti ipsi, seu propria ipsius modificatio inest: & quum idea omnis aut immediate, aut mediate per sensus obtineatur; inuenta merito rejicitur.
11. Pro lubitu possumus nunc huic, nunc alteri objecto ad-movere organa sensoria proportionata; adeoque harum vel aliarum idearum præsentia dicto sensu nobis est libera; quæ sæpe sunt de rebus prorsus disparatissimis, nullum inter se nexum neque a priori neque a posteriori habentibus: Mens igitur sola ex determinatione essentia non generat ideas sensuales; quod ipsum sensus intimi, talem generationem sicuti conscientias ipsas testari debentis, defectus confirmat.
12. Mundus hic corporeus medium est per se aptum ad veram beatitudinem creaturæ rationalis promovendam; bonitate igitur respectiva gaudet: hac vero careret, nisi elementa pollerent vi activa determinandi ideas sensuales Aliqua proinde vis activa in ipsam animam elementis hisce abjudicari nequit. Ipsa adeo mens facultate hac passiva recipiendi ejusmodi in se actionem perficitur, & hac admissa optime explicatur idea sensualis genesis, existentia objecti externi, tanquam alicujus ab ipsa mente
atque

atque idea sensuali distincti, cognitio. *Leges idearum
barum adsignabit Defendens.*

13. *Sensu intimo experimur, adtentionis intuitum non semper respondere impressioni fortissima, immo nos modo ad hoc, vel aliud objectum, modo ad hanc, vel illam objecti compositi partem illam pro lubitu dirigere posse: evidens ergo est, adtentionis intuitum non in reactione repulsionis analogo, eaque omnium maxima consistere, ut voluit Cl. Robinet.*
14. *Quum rerum singularium extra nos existentium imagines nobis representatae, ideae, dicantur: intuitus vero in has, qua singulas a singulis discernamus conscientia vel cogitatio prima sit: quum denique intuitus ille reflexus, quo conscientias primas ab ideis, earumque objectis discernamus ceu aliquid nostri, conscientia seu cogitatio secunda adpelleretur; patet nos duplici modo cogitare posse, directe scilicet & reflexe.*
15. *Directio intuitus in ipsas ideas, adtentio est, & haec continuata reflexio dicitur (exposit. 5.) tam prima igitur, quam secunda conscientia per adtentionem generatur. Quum vero ex sensu intimo constet, eandem esse mentem nostram, qua totius objecti compositi, vel sensibilis conscientiam nanciscatur ope adtentionis ita, ut, quod unius partis objecti conscium est, conscium etiam sit partis alterius, & totius compositi: Quum contra si adtentionis intuitus motus foret plurium elementorum simplicium, unum compositum efficientium; sicut plures essent motus parciales in pluribus elementis, ita deberent esse plures conscientiae parciales in singulis istis, & nullum eorum totius objecti posset esse conscium; quia*

in nullo eorum omnes isti motus collecti forent: consequenter aduentio tam primam, quam secundam conscientiam generans non potest consistere in motu plurium elementorum simplicium; adeoque in simplice tantum substantia existere potest.

16. Quia, quum diversi motus in una eademque individuo compositi parte esse nequeant; conscientia vero sit quaedam in perceptionem ipsam reflexio: adeoque conscientia & perceptio inter se aliquo saltem modo distinguantur, & propter hanc distinctionem diversos ad se producendas motus requirerent: ne partialis quidem conscientia individuo ejusmodi compositi elemento inesse potest.
17. Quodsi etiam gratis interim transmitteretur, singula elementa singulas habere perceptionum suarum singularum conscientias; nullum tamen illorum posset habere conscientiam illius, quæ in altero est, perceptionis: quum cogitatio quevis recipiatur in ente, a qua producit, adeoque elementum quodvis sibi, & non alteri cogitet.
18. Ridendi sunt etiam ii, qui individuas materię partes suas sibi mutuo perceptiones manifestare posse contendunt quemadmodum homini homo sua cogitata patefacit. Hæc enim manifestatio materię per communicationem motus fieri deberet. Pone ergo, accedant ad se mutuo ejusmodi duo materię puncta per motum sibi perceptiones suas communicatura: impingant in se ex viis oppositis, viribus aequalibus. Elastica nisi erunt; destruetur motus omnis, adeoque perceptio, & igitur nulla erit communicatio. Elastica si fuerint; punctum quodvis tantum de motu, ac proinde etiam tantum de perceptio-

ceptione, huiusque conscientia deperdet, quantum communicat alteri: nunquam igitur eam, quam habet, sed immutatam perceptionem communicabit. Hoc autem omnino aliter in mente nostra se habet suæ ipsius perceptionis sibi conscia. Adde communicationem ejusmodi moram postulare saltem aliquam, quam tamen non experitur mens nostra. Et demum homo, cui manifestantur cogitata ab alio, se nunquam putat esse ens unum cum manifestante, neque manifestans cum eo, cui manifestavit: contrarium rursus in mente nostra est.

19. Si ad unam earum perceptionum accedat alia; prior non mutatur: & si plura simul percepta singillatim considero; manent eadem: ego mens nostra perceptionum suarum eo, quo in singulis partibus sunt, modo sibi conscia est.
20. Ex positione decima sexta patet, nec singula materia puncta posse habere conscientiam integram totius objecti a nobis percepti; quod evincitur etiam ex absurdo, quo sequerentur tot esse animas, quot essent simplicia in nobis istius materiae ad cogitandum apta puncta.
21. Judicium (ex Logica) est annus mentis identitati, aut distinctioni duarum idearum inter se præstitus. Ad ferendum igitur quodvis judicium requiruntur notiones a) subjecti, b) prædicati, c) utriusque inter se identitatis aut distinctionis. Quodsi igitur judicare materia posset, præter motum illum, quo annueret identitati aut distinctioni duarum idearum inter se requirerentur adhuc alii tres diversi motus, queis scilicet ideam subjecti, deinde prædicati, & demum utriusque inter se dis-

ant

aut convenientiam cognosceret: requirerentur itaque in uno eodemque individuo materiæ puncto quatuor motus diversi, uno eodemque tempore præsentés, quod prorsus esse contra phycas motuum leges; in aprico est. Materia igitur, sicut nec simplices habere potest perceptiones, harumque simul conscientias, ita nec judicare valet.

22. *Actus mentis, quo ex identitate aut distinctione duarum idearum cum quapiam tertia illarum identitatem aut distinctionem inter se colligo, ratiocinium est. Ad quodvis proinde complectum ratiocinium tria requiruntur judicia: Hæc æque sicut idearum perceptiones in motione materiæ consistere nequeunt; ergo nec ratiocinium motu materiæ evadere ullum potest.*
23. *Ex hæcenus positis abunde liquet, nec individuum materiæ punctum unicum, nec plura seorsim spectate cogitare posse. Quum vero ante multos annos præteritorum reminisci adhuc valeamus, & particulis aliis æque aliis corpore sublatis, & aliis in illarum locum substitutis, idem experimur ens illud, quod in nobis cogitatur; Particulæ individuae in massam collectæ seu corpus nostrum cogitare non potest.*
24. *Actiones omnes sunt substantiarum & non modorum, compositio modus duntaxat est, vis itaque cogitandi in compositioe corporis nostri consistere nequit.*
25. *Corpora alia non cogitant, ergo & nostri corporis adfectio essentialis vis cogitandi esse nequit. Immo nec organizatio, utut artificiosa, hac vi adfecta esse potest. Est enim ea compositio & quidem materiæ ad cogitandum prorsus ineptæ pariter inepta.*

26. *Vis cogitandi impossibilis est cum proprietatibus materiae cognitis; ergo frustra refugium quarunt Materiales philosophi in proprietatibus illius incognitis.*
27. *Compositum nullum cogitare potest; potest autem anima; ergo simplex est ea.*
28. *Nullum materiae punctum etiam simplex cogitare potest etiam materialia, multo minus spiritalia, ad omnem status sui mutationem ab externo determinanda est materia: anima se determinare ipsam potest, potest cogitare materialia & spiritalia, simplicia & extensa: est igitur ipsamet spiritalis.*
29. *Spiritus est substantia intellectu & voluntate praedita; mens itaque nostra spiritus est.*
30. *Motus varii ad arbitrium animae in variis corporis partibus exoriuntur, & cessant: certis pariter moribus corporis, anima etiam inscia aliunde exortis, continuo convenientes perceptiones passivae & mutationes in mente respondent: arctissima proinde inter actiones mentis & corporis harmonia est.*
31. *Quando ex arbitrio animae motus corporis consequuntur, experimur intime, semper intervenire conatum mentis nostrae, & quidem illi, quem intendit, motui commensuratum. Quodsi motus iste in corpore re vera mentis nostrae actione fieret; quum mens tantum actiones suas immanentes sentire possit, & solus iste conatus non vero illius effectus, motus videlicet, illi sit internus: sequitur aliam non posse sensum intimum esse; etiamsi re ipsa mentis nostrae actione motus isti in corpore efficerentur.*
32. *Quum agere sit esse rationem realitatis diversae, actione autem immanente aequae, ac transeunte mentis in corpus*

pus realitas quaedam ob ipsa mente diversa existentiam
obtimeat; patet terminum duntaxat in utraque actione
esse diversum, ceterum in genere actionis convenire utram-
que, atque ideo minime implicare.

33. Prajudicium ergo nudum est, per spiritum intelligere
duntaxat substantiam vi intelligendi & volendi prae-
ditam sine vi repellente & motrice. Certe substantiae
materiales motu suo & alias substantias materiales ad
motum concitare possunt, ut patet ex generalibus mo-
rum legibus. Realitas igitur est vix motrix substanti-
ae ignobiliori competens; quare igitur nobiliori scili-
cet menti nostrae non conveniat? Inmo vi muneris sui
ab auctore impositi, conservandi scilicet corpus & re-
movendi ab eo res noxias, non modo summo jure com-
petere, verum & necessaria esse talis movendi facultas
videtur.
34. Neque vires cogitandi & movendi corpus ita sunt di-
stinctae, ut duas substantias realiter distinctas efficerent:
sunt enim vires sibi mutuo subordinatae ad communem
finem, ad ideas videlicet ope motus corporis, & ad co-
gitationes acquirendas ope intuitus in illas, adeoque in
una eademque substantia compossibiles.
35. Actio elementorum in animam, cum actione mentis in
elementa, in genere actionis transeuntis convenit, neque
ulla ostendi potest inconvenientia inde secutura; Si ele-
mentis tribuatur actio in animam: nihil ergo obstat,
quominus & ipsa elementa agere in animam dicantur.
36. Systema influxus physici mutui hypotesis est explican-
do corpus inter & animam commercio aptissima.

37. *Systema assistentiæ, uti & Harmonia præstabilita pluribus ex capitibus minus satisfacere videmur.*
38. *Tournemineanum, quum supponat resistentiã corporis adversus animam sine actione concipi posse, contradictione laborat.*
39. *Quum ens simplex partibus careat; si perit, ita perit; ut nihil illius remaneat: anima igitur non aliter, ac per annihilationem perire possit.*
40. *Nulla causa creata annihilare quidpiam potest, quia annihilatio esset cessatio a conservatione, conservatio continua creatio, & sicut hæc, ita & ista non conveniet enti contingenti: Conservare propterea quum non possit ens contingens aliud; etiam annihilare non potest: nullum ergo ens contingens annihilare memem nostram potest.*
41. *Vis cogitandi vita est anima ipsius essentiam constituens; quare, sicuti per vires creatas existentia spoliari nequit mens nostra, ita nec vi cogitandi per eas privari potest.*
42. *Mens a corpore etiam soluta proxime completa gaudet facultate, continuandi cogitationes & volitiones ope phantasiæ, memoriæ, acuminis, rationis, & voluntatis; quippe quibus propriis anima virium naturalium actionibus nihil alioquin materiale seu in cerebro, seu in corpore per se immediate respondet, & ad quas omnibus rationibus possibilitatis gaudet ratione specierum phantasticarum, & simul rationibus sufficientibus existentia ob vires substantiales sensus interni, atque intimi, & adperitus, immo & facilitate eas actiones producendi, ob habitus in vita humana acquisitos. Ad*
de

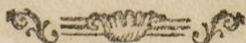

de mentem ab occurſu, incurſuque elementorum novas ideas excitatrices acquirere poſſe: Vis igitur iſta cogitandi non eſſet vis mortua, non impedita.

43. Ex infinitia Dei benevolentia etiam ad extra operantis, & providentia evidenter ſequitur, mentem humanam eſſe immortalem.

C O S M O L O G I C A E.

1. *Mundus in genere bene definitur, quod fit unum compositum corporeum, continuum, heterogeneum.*
2. *Materia hujus mundi aſpectabilis eſt finita, mutabilis, & ratio ipſus vere ſufficiens eſt tantum ens neceſſarium.*
3. *Nequit ergo mundus exiſtere a ſe ipſo; ſed ſuam ab ente neceſſario exiſtentiā obtinere omnino debuit.*
4. *Hanc tamen non ita obtinuit, ut ex materia aliqua præ exiſtente, aut atomis improductis fuiſſet configuratus; aut ex ipſa divina eſſentia emanarit;*
5. *Sed ita conditus eſt a deo; ut nec ſit, nec eſſe poſſit ab aeterno.*
6. *Elementa corporum mundum hunc conſtituentium ſunt entia ſimplicia, inextenſa, heterogenea, aliquo intervallo a ſe invicem ſejuncta.*
7. *Natura hujus mundi ſibi relicta alias leges in agendo & patiēdo ſervare non poteſt, quam quas actū obſervat; & hoc ſenſu verum eſt dicere leges naturæ eſſe neceſſarias.*
8. *Stante hac legum naturæ neceſſitate effectus tamen poſſibiles ſunt, quorum ratio extra naturam quærenda eſt;*
quin

quin propterea dici valeat, exinde leges naturæ violari:
bos effectus miracula vocamus.

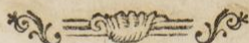
9. Solus auctor naturæ Deus patrare miracula potest virtute propria; quam tamen & communicare potest angelis & hominibus: nunquam autem vel ipse facere, vel fieri per alios permittere in testimonium falsitatis.
10. De reali miraculorum existentia si quaeritur; caute admodum est procedendum, & multa crisi opus, usque statueris quidpiam pro parte aut adfirmante aut negante: Canones adsignabit Defendens.

EX PHILOSOPHIA PRATICA.

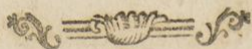
1. Philosophia practica est complexus regularum, quibus actiones nostræ ad veram felicitatem naturalem dirigantur.
2. Inest animis nostris perpetuus conatus, ad illam veram felicitatem promovendam: utrum vero stimulus iste ΦΙΛΑΥΤΑΙΣ unicus sit actionum humanarum fundamentalis, questio est Speculativa magis, quam practica.
3. Sive unicus, sive plures dentur stimuli actionum humanarum fundamentales; omnes isti subsunt rationi, nec tollunt libertatem.
4. Scantibus enim illis mens nostra ita libera manet, ut volitiones et nolitiones illius neque sint coactæ, neque per stimulos, aut motiva ad volendum aut nolendum necessitentur.
5. Hanc libertatem si vocare placuerit indifferentem; non abnito: Ceterum neutiquam dici potest illustrem Leibnitium, quum epiebeton illud libertatis respuat, verbis libertati favere, re autem ipsa tollere; Immo ex ipsius scriptis oppositum elucet.

6. *Status veræ voluptatis cognitus, felicitas; status autem veri tædii cognitus, infelicitas: felicitas ab omni tædio pura, beatitudo dicitur.*
7. *Vi infinitæ suæ benevolentia Deus non potuit non præfigere beatitudinem homini, eamque libere consequendam.*
8. *Quum vero in bonorum creatorum nullo reperienda sit felicitas ab omni tædio pura; se ipsum præfigere homini pro fine debuit.*
9. *Finis ideo ultimus omnium actionum hominis deliberatarum est solus Deus.*
10. *Ad hunc proinde finem omnes alii intermedii dirigi debent.*
11. *Norma igitur actionum ad finem ultimum dirigendarum quædam a Deo constituta sit, oportet; qua homo discat, libertate sua bene uti.*
12. *Norma ista debet esse recta, necessaria, universalis et prima.*
13. *Actus ejusmodi normæ conformis, honestus; disformis, inhonestus dicitur: habitudo ipsa actus ad hanc normam, ipsius moralitas adpellatur.*
14. *Facultas libera ad actionem aliquam committendam, vel omitendam salva rectitudine morali saltem negativa, potestas moralis vocatur; distinguitur ergo a jure, quod est facultas libera ponendi, & omitteendi actionem salva rectitudine morali.*
15. *Lex naturalis est, lex æterna Dei per lumen rationis homini manifestata: complexus omnium legum naturalium, Jus naturæ dicitur.*

16. *Jus N. æternum, necessarium, & quoad prima ac generalia præcepta est immutabile.*
17. *Nec Deus, licet illius auctor, proprie in illo dispensare potest.*
18. *Obligatio inde vera, ac universalis nulla epükia tollenda nascitur.*
19. *Objectum illius actus tantum humani sunt, non vero ii, quos schola vocant actus hominis.*
20. *Deus coli debet ab homine cultu in & externo.*
21. *Secundum principia Juris naturæ non datur Religio dominans.*
22. *Inolerantismus jure naturæ prohibitus est: multo minus secundum jus naturæ puniri aliquis potest, si aliter, ac reliqui, credat.*
23. *Modus Deum colendi per jus naturæ determinatus non est.*
24. *Summa officiorum hominis erga se ipsum consistit in sui ipsius perfectione.*
25. *Intellectus scientiis, voluntas virtutibus perficitur: ad utrumque igitur homo vi I. N. obligatur.*
26. *Non licet se ipsum directe occidere: licet tamen periculo mortis ob finem honestum se se exponere.*
27. *Peccat contra Jus naturæ, qui curam membrorum & sanitatis per media apta conservandæ negligit: majus est peccatum illius, qui voluptatibus, crapula, ingluvie, aut alio quovis modo eam pessumdat.*

28. *Fortuna media sunt ad vitam continuandam, feliciter transigendam, & ad bene de proximis merendum; quidni igitur moderata illarum cura I. N. praecepta sit?*
29. *Vicia, fortunarumque adgressorem injustum, quovis modo necessario, repellere; immo, si aliter re, ruaeque ab ipso defendere non possis, occidere licet.*
30. *Injuria inferentis eam morte non deletur, nec honos restituitur: non ergo licet iniquum famae adgressorem occidere; nec duello, privata auctoritate suscepto, de honore vindicando decertare.*
31. *Officia hominis erga hominem pro vario illius, in quo considerari potest, statu sunt vel absoluta, vel hypothetica.*
32. *I. N. absolute omnis laesio proximi sive in anima, sive corporis, sive fortunae bonis prohibita est.*
33. *Hinc graviter contra Jus N. peccat, qui alterum per-versa dogmata docet; aut vel verbis, vel scriptis, vel exemplis ad vicia seducit.*
34. *Graviter etiam omnis injusta proximi vulneratio, mutilatio, & alia quaevis in bonis corporis inferenda gravior injuria prohibetur.*
35. *Ex lege generali paulo ante tradita etiam patet, quid sentiendum sit ex I. N. de convitiis, calumniis, detractionibus, libellis infamibus, carminibus famosis &c.*
36. *Non solum Laesio omnis proximi est prohibita; verum & officia quaedam ipsi praestanda positive praecepta sunt I. N.*

37. *Amare, ut schola loquuntur, in adfectu & effectu omnes & singulos sine ullo Religionis discrimine debemus: hinc contra I. N. peccant, qui, quum sine damno, aut saltem cum exigua id possunt, proximum in necessitate constitutum non adjuvant; aut mala ab eo non avertunt.*
38. *Dominium est jus proprium de re pro arbitrio suo disponendi.*
39. *Illius introductio legi naturæ non repugnat.*
40. *Modi dominium acquirendi rerum communium sunt occupatio & accessio; quæ circa utrumque observanda veniant, exponet Defendens.*
41. *Res jam dominio subjecta in alium transferri possunt a) traditione a legitimo domino in alterum volentem & acceptantem, ac ipso jure non incapacem signis sufficienter indicantibus facta b) variis contractibus.*
42. *Quid de testamentis, aut Praescriptionibus vi I. N. sentiendum sit, exponet Defendens.*
43. *Contractu legitime inito standum est: mutuo tamen, per quem coaluit, consensu dissolvi potest.*
44. *Error circa rei substantiam, non vero circa accidens illius contractum vitiat.*
45. *Vis aut metus gravis, iniuste incussus, reddunt pactum ipso jure nullum pro arbitrio partis læsæ.*
46. *Conjugium est verus contractus inter mare & feminam initus, ad prolem suscipiendam & educandam, & ad mutuum contrahentium levamen atque solatium.*

47. Polyandria jure naturali prohibita: Polygama successiva licita: simultaneam esse illicitam, ex primariis juris naturæ præceptis evinci non potest.
48. Nec ex iisdem evinci potest, matrimonium esse contractum indissolubilem.
49. Officia conjugum in genere consistunt in fide, amore & obsequio.
50. Officia mariti particularia sunt directio uxoris non violenta, sustentatio & defensio.
51. Officia uxoris particularia sunt obedientia obsequiosa & rei domesticæ fidelis administratio.
52. Jus parentum in liberos se exerit in personas, res & actiones illorum.
53. Officia parentum erga liberos consistunt in cura corporis, cultura animi, providentia pro futuro vitæ statu.
54. Quid tutores, instructores de Juribus & officiis parentum participant, exponet Defendens.
55. Servitus spontanea etiam stricte dicta juri naturæ non repugnat: nec ex justa causa ad servitutem quemdam cogi I. N. prohibet. Quid sentiendum sit de mancipiis Africanis & Americanis, sub christianorum potestate constitutis, ex justitia aut injustitia modi, quo subacta fuerint, repetendum est.
56. Heri est, famulis præstare sincere, quidquid nomine mercedis pactum fuit, & eorum mores dirigere: famulis contra incumbit, obedire prompte & servire fideliter.
57. Origo civitatum ex libero populorum consensu fluere videtur.

58. *Personæ imperanti debentur a) summa veneratio, b) nunquam violanda securitas, c) congrua dignitati sustentatio, unde jus necessaria tributa & vectigalia imponendi, d) certa quedam jura populis olim communia, quæ sine damno positivo auferri ab illis possunt.*
59. *Principi jus competis, leges justas ferendi, poenas in transgressores statuendi, & exequendi, nisi jure adggrandi, sub certis limitibus justo uti velit.*
60. *Jus in sacra Principi I. N. denegari; tribui autem circa sacra adserimus.*
61. *Princeps potest commercium cum gentibus externis instituire, illudque certa ratione limitare.*
62. *Jus repressaliarum moderatum adversus alterius Principis subditos bene exercetur a Principe: huc jus detractus, Albinagii &c. referimus.*
63. *Quæ circa Legatos jure Gentium observanda sunt, rogatus enarrabit Defendens.*
64. *Fœdera legitime inita sancte servanda sunt Principi.*
65. *Bellum defensivum servato moderamine semper licitum, nec illicitum est offensivum ex causa justa suscipiendum.*
66. *Officia Principis potiora sunt. 1) Zelus moderatus Religionis, 2) cura morum & honestatis, 3) Cultura scientiarum & artium, 4) Cura annonæ, 5) Cultura commercii, 6) Cura quietis & tranquillitatis publicæ.*
67. *Subditorum in genere est, 1) legibus sufficienter promulgatis obedire 2) impositiones legitime factas prestare, 3) in amore patriæ & concordia cum suis civibus vivere?*
68. *Quæ sint diversarum subditorum classium officia, recenset Defendens.*
-

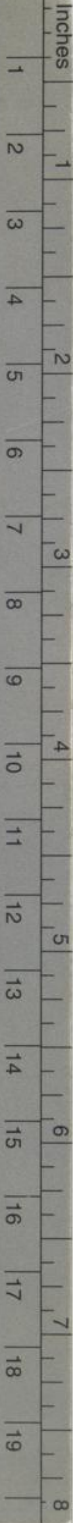
© The Tiffen Company, 2007

TIFFEN® Gray Scale

- A** 1 **R**
- G** 2 **G**
- B** 3 **B**
- M** 4 **M**
- W** 5 **W**
- G** 6 **G**
- K** 7 **K**
- C** 8 **C**
- Y** 9 **Y**
- M** 10 **M**

Centimetres

TIFFEN® Color Control Patches

© The Tiffen Company, 2007

